

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

C. V. BRAMSNÆS . CARL IVERSEN . OLE PEDERSEN

REDAKTØR: S. GAMMELGAARD JACOBSEN

*

1951

89. BIND · 5.—6. HÆFTE

*

INDHOLD:

Side

FAGFORENINGERNES OPGAVER UNDER EN POLITIK, DER TILSIGTER FULD BRSKÆFTIGELSE. Af Jørgen Pedersen	219
LIGEVÆGT, FORVENTNINGER OG PLANER I MAKRO- MODELLEN. Af Hans Brems	234
SOME ASPECTS OF MONOPOLY AND MONOPSONY IN ANGLO-DANISH TRADE. By W. Beckerman	256
FEM ØKONOMER OM FULD BESKÆFTIGELSE. Af Niels Lindberg	265
PRISDANNELSEN PÅ LANDBRUGSEJENDOMME. Af Erik Ib Schmidt	270
NATIONALØKONOMISK FORENINGS GENERAFORSAM- LING 1951	277
BOGANMELDELSER (se omslagets 3. side)	280

INDHOLDSFORTEGNELSE FOR ÅRGANG 1951.

GYLDENDALSKE BOGHADEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · MCMLI

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

HYPOTHEK- OG VEKSELBANK
AKTIESELSKAB

Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.

45 filialer i København og omegn - 57 filialer i provinsen

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og båndlagte kapitaler modtages til forvaltning. Reglement tilsendes på forlangende. (Telf. 6500, lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i opbevaringsdepot.

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXER udlejes.

Alle forespørgsler besvares omgående af vore afdelinger og af vort hovedkontor
Central 6500, lokal 65.

Telegram-adresse: LANDMANDSBANK

Til professor Axel Nielsens elever og venner.

Da vi gerne vil give udtryk for den taknemmelighed, vi skylder professor Axel Nielsen, både som lærer og menneske, har vi tænkt at rejse en mindesten på hans grav på Gentofte kirkegård. Vi går ud fra, at mange deler dette ønske, og indbyder Dem til at yde et bidrag til dets virkeliggørelse. Beløbet kan sendes til Danmarks Nationalbank, Holmens Kanal, inden udgangen af marts 1952.

C. V. BRAMSNÆS

EBBE GROES

CARL OTTO HENRIQUES

FLEMMING HVIDBERG

CARL IVERSEN

SVEND NIELSEN

JENS TOFTEGAARD

N
vis
m
sa
fo
st
ar

d
a
p
D
g
t
t
a
h
h
e
v

FAGFORENINGERNES OPGAVER UNDER EN POLITIK, DER TILSIGTER FULD BESKÆFTIGELSE¹⁾

AF JØRGEN PEDERSEN

MAN plejer gerne at regne fagforeningernes opståen her i landet fra omkring 1870. Dette er for så vidt også rigtigt, som der ganske vist før den tid eksisterede foreninger af arbejdere, dog kun de faglærte, men organisationerne skiftede karakter omkring 1870. Tidligere havde sammenslutningerne hovedsageligt haft understøttende og selskabelige formål. Fra omkring 1870 blev deres hovedformål at styrke arbejdernes stilling på arbejdsmarkedet, hovedsagelig opnåelse af højere løn, kortere arbejdstid og bedre arbejdsvilkår i det hele taget.

Endvidere er det karakteristisk, at foruden det almindelige, vi kan kalde det det forretningsmæssige synspunkt, gennem kollektiv optræden at styrke arbejdernes stilling overfor arbejdsgiveren, får fagforeningerne i denne periode, som vi nu er blevet vant til at kalde det, en ideologisk baggrund. Det er de sydfra kommende marxistiske teorier, som begynder at gøre sig gældende. I sidste instans tager disse teorier sigte på fuldstændig revolution af samfundet, men da de samtidig hævder, at arbejdsgiverne er i stand til at tilegne sig en stor del af arbejdsudbyttet, den såkaldte merværdi, altså at arbejdsgiverne under det kapitalistiske system er i stand til at betale arbejderne betydeligt mindre, end den værdi hans arbejde faktisk har for arbejdsgiveren, er det klart, at dette moment danner basis for en organisation, der med de tvangsmidler, der står til dens rådighed, kan fravriste arbejdsgiveren noget af dette af ham tilranede arbejdsudbytte.

Det er næppe sandsynligt, at datidens arbejdere, ikke engang deres forere, har forstået ret meget af disse indviklede marxistiske teorier, men i betragtning af den fattigdom, hvorunder arbejderne normalt levede, set i sammenhæng med den i hvert fald relative velstand, der normalt fandtes hos arbejdsgiverne, måtte en sådan teori lyde ganske plausibel og i hvert fald virke tiltrækkende på de pågældende arbejdere.

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 19. november 1951.

Ikke desto mindre tør man sige, at disse teorier aldrig har været dominerende ved den politik, fagforeningerne har ført. For dem har det langt mere været det mere praktiske, at de, når de stod sammen, anvendte strejker og lignende tvangsmidler, faktisk var i stand til i visse tilfælde at tilkæmpe sig lønforhøjelser eller anden forbedring af arbejdsvilkårene.

Ganske vist slog mange strejker fejl, navnlig under dårlige konjunkturer, hvilket i reglen førte til stærkt frafald blandt medlemmerne, men man kunne dog stadig påpege enkelttilfælde, hvor lønforhøjelser var nået efter eller under trusel om arbejdsstandsning. Dette var navnlig tilfældet efter 1890, der tillige betegnede det tidspunkt, hvor de store arbejdersammenslutninger dannedes og konsoliderede deres stilling.

Vi kan således konkludere, at de moderne fagforeningers dominerende formål var at styrke arbejdernes stilling på arbejdsmarkedet. Midlerne, der anvendtes, var kollektive forhandlinger med arbejdsgiverne, i sidste instans trusel om arbejdsstandsning, boykot og lignende, såfremt arbejdsgiveren ikke ville imødekomme de opstillede krav, eller såfremt arbejderne ikke ville finde sig i sådanne forringelser i arbejdsvilkårene, som arbejdsgiverne fra tid til anden under dårlige konjunkturer stillede.

Fagforeningernes øvrige aktivitet har været underordnet dette formål; den går ud på at give arbejderne solidaritets- og selvfølelse. At der samtidigt i kraft af hele dette røre, som denne bevægelse har skabt blandt arbejderne, er sket en betydelig kulturel højnelse af lønarbejderne, må nærmest anses for et biprodukt.

Har fagforeningerne løst den således stillede opgave, nemlig at opnå bedre lønvilkår gennem deres virksomhed?

Det er let nok at påvise, at der i den periode, de moderne fagforeninger har virket, er sket en overordentlig forbedring af arbejdernes levevilkår både med hensyn til lønnen og på anden vis. Hvor stor denne stigning har været, kan ikke angives med nogen større sikkerhed, men det kan anføres, at faglærte arbejdere lige før 1. verdenskrig af deres dagløn ville få omkring 75 % tilovers efter at have købt det budget, som de kunne have købt for deres løn i 1870. Siden da er der sket en yderligere stærk forbedring, hvis vi i stedet for dagløn regner med timeløn, gælder det vist nok, at en arbejder forud for sidste verdenskrig kunne købe omkring 2½ gange så meget af de varer, der udgjorde hans budget omkring 1870. Da arbejdstiden imidlertid var reduceret en del, bliver fremgangen i den gode mængde, han kunne købe for sin indtægt, dog noget mindre.

Dertil kommer, at arbejderen fra at være en fortrykt og overset paria, der måtte tage sin hat dybt af for arbejdsgiveren, finde sig i at blive duftet eller udskældt eller blive afskediget uden motivering måske på grund af

meninger, som arbejdsgiveren fandt ubehagelige, er blevet en fuldstændig ligeberettiget borger i landet, hvis repræsentanter forhandler på lige fod med arbejdsgiverne og i klædedragt og kulturniveau, i mange tilfælde i indtægt og i hvert fald hvad angår politisk indflydelse står fuldt på højde med arbejdsgiveren.

Det er menneskeligt, at fagforeningernes ledere overfor deres medlemmer og andre forklarer hele denne uhyre fremgang som fagforeningernes værk, og selvom de undertiden skulle nære tvivl om rigtigheden heraf, vil ingen af den grund beskyldte dem for at have overskredet det noget modificerede sandhedskrav, som gælder, når der er tale om propaganda.

Hele denne fremgang er jo faktisk sket samtidig med fagforeningernes vækst og styrke, og går man ud fra den meget almindelige opfattelse, at når 2 ting sker samtidigt, er der en årsagsforbindelse mellem dem, er påstanden vanskelig at gendrive. Det kan let påpeges, at lønforhøjelser sjældent er sket på den måde, at arbejdsgiverne har henvendt sig til fagforeningerne for at få dem gennemført. Initiativet i så henseende er altid taget af fagforeningerne, derimod kan man nævne adskillige eksempler på, at arbejdsgiverne har krævet lønnen nedsat, og at fagforeningerne med større eller mindre held har modsat sig dette.

Imidlertid er det klart, at den lige nævnte opfattelse af årsagsammenhæng er meget primitiv og kan føre til stærk vildledende resultater. Den omstændighed, at smedens kone barsler, og at der samtidigt kommer et tordenskrald, er ikke noget bevis for årsagsforbindelsen mellem disse to fænomener. Man må faktisk spørge sig selv, hvorledes fagforeningerne skulle være i stand til at fremtvinge en højere løn? Man kan vel gå ud fra, at arbejdsgiverne i egen interesse vil købe arbejdskraft, så længe de har fordel deraf, og det vil de have så længe den merindtægt, de opnår ved at anvende endnu en arbejder, er større end hans løn. Hvis arbejdslønnen derimod ligger under den værdi, som arbejdskraften har for arbejdsgiveren, vil der opstå konkurrence om arbejdskraften mellem arbejdsgiverne, indtil lønnen har nået dette niveau. Man hævder undertiden, at der skulle herske en overenskomst mellem arbejdsgiverne om ikke at byde lønnen op, men bortset fra at sådan noget i enkelttilfælde kan påvises, måtte dette forudsætte, at arbejdsgiverne er en sluttet kreds, og det er i hvert tilfælde ikke rigtigt. I den periode, vi her har omtalt, og hvor den store forbedring i arbejdslønnen er sket, har det været enhver tilladt at optræde som arbejdsgiver, og det er klart, at hvis der var en sådan forskel mellem arbejdslønnen og arbejdskraftens værdi, altså stor fortjeneste ved at anvende arbejdskraft, ville der komme tilgang til de erhvervsdrivendes rækker.

Man kan ganske vist påpege, at der i større eller mindre grad kræves kapital for at optræde som erhvervsdrivende og efterspørge arbejdskraft, men sådan kapital har det været muligt i vidt omfang at opnå gennem

kredit og naturligvis så meget lettere, jo større fortjenstmulighederne ved at optræde som erhvervsdrivende har været.

Vil man gå mere erfaringsmæssig til værks, kan man også pege på, at den stærke forbedring i lønmodtagernes levestandard ikke er sket på de erhvervsdrivendes bekostning. Nogle hævder tværtimod, at disse får en større andel af kagen end tidligere, hvilket måtte forudsætte, at produktionen var steget mere end lønnen. Dette er dog næppe rigtigt, men i hvert fald er dybtgående undersøgelser ikke nødvendige for at påvise, at forbedringen ikke er sket ved at fravriste arbejdsgiverne noget, *men ved at hele produktionen er steget i den nævnte periode og under fredelige forhold stadig stiger.*

Nu kunne man naturligvis påstå, at denne stærke produktionsstigning, som utvivlsomt danner basis for alle samfundsklassers forhøjede levestandard, herunder også arbejdernes, skyldtes fagforeningernes virksomhed. Noget rigtigt er der måske heri, og jeg skal senere komme lidt nærmere ind på spørgsmålet, men man kan dog påvise, at den økonomiske fremgang og hele levestandarden ikke på nogen måde er proportionalt med fagforeningernes magt.

Man kan således henvise til, at i U.S.A., hvor fagforeningerne ikke spillede nogen nævneværdig rolle før efter 1933, har den økonomiske fremgang såvel som velstandsniveauet for arbejderne ingenlunde været mindre, men snarere større end i Vesteuropa, hvor fagforeningerne har behersket arbejdsmarkedet i hvert fald siden omkring år 1900.

Med hensyn til U.S.A. er det nærliggende at påpege dette lands rigelige forsyning med naturlige hjælpemidler og påstå, at dette er årsagen til den høje levestandard, men dels forklarer det jo ikke fremgangen, og heller ikke at levestandarden har været høj hos såvel erhvervsdrivende som hos arbejderne, og dernæst kan man henvise til, at lande som Australien og New Zealand, der næppe er ringere forsynet med naturlige hjælpemidler i forhold til befolkningen end U.S.A., ikke har formået at opnå en levestandard eller et lønniveau, der svarer til U.S.A., til trods for at fagforeningerne i disse lande gennem mange år har været lige så stærke, om ikke stærkere end i Europa. Man kunne heraf fristes til at slutte omvendt, nemlig at fagforeningerne har virket skadeligt for den økonomiske fremgang, en slutning, som jeg for min del, dog skal afstå fra at trække.

Det vil således ikke være muligt på erfaringsmæssig basis at bevise, at den stærke økonomiske fremgang, specielt for arbejderne, skyldes fagforeningernes virksomhed. Den skyldes, at produktionen pr. arbejdstime er steget i denne periode. Dette hidrører fra menneskenes større viden og dennes anvendelse på produktionsmetoder og organisation. Uanset om man har fagforeninger eller ikke, har det vist sig, at en sådanne produktionstekniske fremskridt nødvendigvis må komme arbejderne til gode, i

reglen vist nok i større omfang end de kommer andre samfundsklasser til gode. Der er nemlig tegn på, at ikke blot er produktionen blevet stærkt forøget, men også at fordelingen samtidigt er blevet mere ligelig, og der er vel heller ikke noget mærkeligt i dette, eftersom menneskenes stærkere beherskelse af naturkræfterne gør disse mindre knappe og derfor svækker deres ejeres økonomiske stilling i forhold til menneskenes aktive indsats.

Vi kan måske formulere det således, at arbejdslønnen beror på produktionsudbyttet pr. arbejdstime, ikke på magtforholdet mellem parterne, og at fagforeningerne eller andre faktorer derfor kun kan øve indflydelse på lønnen gennem påvirkning af arbejdets produktivitet.

Har fagforeningerne været en faktor i produktivitetens stigning?

Man kan dernæst spørge, om der da er nogen sandsynlighed for, at fagforeningerne har været en faktor i produktivitetens stigning, altså i det økonomiske fremskridt.

Det må indrømmes, at den lige nævnte sammenligning mellem forholdene i U.S.A. og andre nye lande, som er befolket med europæere, og hvor fagforeningerne har været stærke, ikke taler for, at fagforeningerne skulle have en sådan positiv virkning. Jeg har imidlertid sagt, at jeg ikke uden indgående undersøgelse vil tage dette som et bevis for at fagforeningerne har haft en ugunstig virkning på produktionen. Jeg mener, at meget taler for, at fagforeningerne — i hvert fald i Vesteuropa — har virket som et incitament til større produktion. For det første kan fagforeningernes stadige krav om lønforhøjelser, nedsættelse af arbejdstiden m. v., og gennemtvindingen af disse krav under højkonjunkturer, samtidigt med at man har modsat sig reduktion under nedadgående konjunkturer, have virket som en pigkæp på studens nakke, hvor studen er arbejdsgiveren, der på grund af disse stadige pigkæpstik har set sig nødsaget til at anvende bedre teknik og arbejdsmetoder for at undgå økonomisk sammenbrud.

For det andet kan det tænkes, at den åndelige rejsning indenfor løntagernes kreds, som fagforeningerne utvivlsomt har fremkaldt, har forøget arbejdernes personlige dygtighed og effektivitet og derved medvirket til stigningen i arbejdsudbyttet og muliggjort en højere løn. Det skal dog ikke forties, at en endnu stærkere faktor formentlig har været den almindelige fremgang i oplysningen og hygiejnen i denne periode, og at der har været vekselvirkningsforhold mellem den økonomiske fremgang og såvel arbejdsgivernes som arbejdernes personlige kvalitet og effektivitet.

Når arbejderne af 1870 her i landet var en træskoklaprende og åndelig fortrykt masse, skyldtes dette næppe mangelen på fagforeninger, men derimod det lave tekniske stade, hvorpå samfundet den gang befandt sig.

Når arbejdskraften blev knap, d. v. s. lønnen steg, så voksede også arbejdsgivernes respekt for arbejderne og dermed disses selvfølelse og hele åndelige habitus, der igen virkede tilbage på deres ydeevne. Dette har vi talrige eksempler fra de senere år, hvor arbejdsløsheden har været borte. Se blot med hvilken respekt en husassistent omgås i dag i sammenligning med, hvad den var for 20 år siden, for ikke at tale om situationen, lad os sige omkring år 1900.

Har fagforeningerne ikke fremkaldt lønforhøjelse?

Man vil nu måske heroverfor spørge, om det virkelig er meningen at benægte, at de enkelte fagforeninger, f. eks. byggefagenes, gennem deres kampmetoder har fremkaldt forbedrede lønvilkår i sammenligning med, hvad de ville være uden fagforeningernes virksomhed, eller om jeg vil benægte, at fagforeningerne gang på gang har forhindret eller hæmmet lønedsættelser under nedadgående konjunkturer, eller om f. eks. de lønforhøjelser, der fandt sted her i landet fra omkring 1934 til trods for en betydelig arbejdsløshed, ville være sket uden fagforeningernes medvirken.

Jeg skal hertil svare, at jeg ikke på nogen måde vil benægte, at det f. eks. er lykkedes de københavnske byggefag gennem deres organisation at opnå højere lønninger i sammenligning med andre fag og heller ikke de øvrige forhold, jeg lige har nævnt, men uanset hvilke fordele disse specielle fag end måtte have opnået på grund af deres særlig stærke position på arbejdsmarkedet, da gælder det naturligvis, at det er den øvrige del af befolkningen, herunder lønarbejderne i andre fag, som har måttet betale så meget mere for husene som den forhøjede løn har nødvendiggjort, og dette gælder overalt, hvor en speciel gruppe opnår forhøjelser ud over de almindelige, men dernæst gælder det, at de nævnte øvrige lønforhøjelser eller forhindring af nedsættelser har bevirket et højere arbejdsløshedsniveau end det, man ellers ville have haft.

Arbejdsløsheden større i mellemkrigstiden end før 1914.

Det er karakteristisk for tiden før 1914, at der under højkonjunkturer herskede mangel på arbejdskraft eller i hvert fald ikke var nogen arbejdsløshed, men at der i mellemkrigsperioden også under højkonjunkturer fandtes en stor hær af permanent arbejdsløse. Dette er et udtryk for, at efter 1. verdenskrig opnåede fagforeningerne politisk en sådan magt, at de kunne fremtvinge tariffmæssige lønninger af en sådan højde, at der nødvendigvis måtte fremkomme en betydelig permanent arbejdsløshed.

Jeg vil altså ikke benægte, at fagforeningerne for deres *arbejdende* medlemmer kan opnå en højere løn, end den man ellers ville have, og at de har gjort dette navnlig i mellemkrigsperioden, men det sker uvægerligt på

bekostning af de arbejdsløse og samfundets øvrige grupper. Om der der- ved, alt taget i betragtning, herunder statens tilskud til arbejdsløsheds- understøttelse og nedgang i indtægt hos de selvstændige erhvervsdrivende, skulle opstå en forhøjet totalindtægt for hele løntagergruppen, er tvivl- somt, men givet er det derimod, at det frembyder en fordel for det flertal blandt arbejderne, der ikke er udsat for væsentlig arbejdsløshedsrisiko. Man kan derfor drage endnu en konklusion, nemlig den, at fagforeningerne — foruden deres mulige indflydelse på den tekniske udvikling og på arbejderne personlige effektivitet — tillige kan forhøje lønnen ved at holde en del arbejdskraft uden for beskæftigelsen og således koncentrere be- skæftigelsen på de produktionsmidler incl. de arbejdsgivere, der er pro- duktive nok til at betale den højere løn.

Mere udførligt kan man udtrykke det således: Man lader den ringeste ende af produktionsmidlerne, jord, maskiner m. v. ligge ubrugt, man lader de mindst duelige arbejdsgivere gå over i de arbejdssøgendes rækker, får derigennem en mindre totalproduktion og en del arbejdsløse, men en større produktion pr. time *for de beskæftigede*, der så til gengæld betaler de arbejdsløse nødtørftig understøttelse.

At dette harmonerer dårligt med den solidaritetsfølelse blandt arbej- derne, som fagforeningerne ellers gør sig til talsmand for, er en sag, som jeg ikke skal blande mig i.

Det kan fastslås, at arbejderne gennem deres kamporganisation og deres kamptaktik har kunnet løse disse opgaver under de forhold, som har været herskende indtil 2. verdenskrig. Om man vil billige denne politik og mene, at dette resultat er af det gode, er et spørgsmål, som jeg ikke skal komme ind på. Det næste spørgsmål bliver derimod, hvorvidt fagforeningerne under de nu gældende samfundsmæssige tilstande kan fortsætte med denne politik eller hvilke andre opgaver, de kan løse.

Forudsætningerne for fagforeningernes hidtidige politik,

Den hidtil førte politik hvilede på 2 forudsætninger.

- 1) vekselkurserne på udlandet var faste og uforanderlige.
- 2) Der var intet program om fuld beskæftigelse. Arbejdsløshed kunne derfor tolereres og betragtedes nærmest som et naturfænomen, hvor- ved intet kunne gøres. I hvert fald var det en sag, som ikke vedkom det offentlige. Skulle noget foretages, måtte det være arbejdsmarke- dets sag, f. eks. at tilpasse lønnen.

Den første af disse forudsætninger (de faste vekselkurser) var ens- betydende med, at priserne i indlandet var bestemt af udlandets priser, når betalingsforholdene overfor udlandet skulle opretholdes. Under disse forhold var en lønstigning mulig i 3 tilfælde. Den var mulig, når lønnen

i udlandet steg, for derved bedredes det danske erhvervslivs konkurrenceevne og kunne uden ændringer i beskæftigelsen betale en tilsvarende højere løn. En sådan lønstigning kunne ske, med eller uden tilsvarende prisstigning, alt efter som lønstigningen var højere end stigningen i arbejdstimens produktivitet i ind- og udlandet.

Lønnen kunne dernæst stige, når udbyttet af arbejdstimen eller produktiviteten var steget mere i indlandet end i udlandet, thi derved bedredes ligeledes konkurrenceforholdet, og arbejdsgiverne kunne uden ændring i beskæftigelsen bære en højere løn. I dette tilfælde ville lønstigningen heller ikke medføre nogen prisstigning.

Det er karakteristisk for begge disse tilfælde, at en stigning ville komme også uden fagforeningernes medvirken, idet man ville komme ind i en højkonjunktur med stigende efterspørgsel efter arbejdskraft, som med nødvendighed ville drive lønnen op, når fuld beskæftigelse var nået.

Endelig kunne man sætte lønnen op eller hindre en nedsættelse, som ellers ville finde sted, uden at de to lige nævnte betingelser var til stede, men i så tilfælde måtte følgen naturligvis blive, at der opstod arbejdsløshed, således som lige skildret. Priserne ville ikke kunne ændres væsentlig, da de som nævnt under disse forhold var bundet til udlandets prisniveau. Arbejdsgiverne måtte derfor nødvendigvis afskedige de arbejdere, som det med den tidligere lavere løn lige netop kunne betale sig at beskæftige. Samtidig hæmmedes naturligvis såvel opførelsen af nye som udvidelsen af ældre bedrifter.

Resultatet af en sådan politik blev altså, at vel nåede den beskæftigede del af arbejderne en højere realløn, idet priserne ikke steg svarende til lønforhøjelsen, men samtidig formindskedes produktionen, og der opstod arbejdsløshed. Det var endvidere karakteristisk for denne periode, at arbejdsgiverne i det sidstnævnte tilfælde ville modsætte sig lønkrav. De havde jo ikke nogen mulighed for at overvælde den forhøjede løn på priserne.

Lønforhøjelser fandt derfor normalt sted under den opadgående konjunktur, når de lige nævnte to første betingelser for en lønstigning var til stede. Det var under den nedadgående konjunktur, hvor arbejdsgiverne krævede lønnedsættelser, at fagforeningerne havde deres store opgave med at forhindre denne, men det er klart, at arbejdsgivernes bevidsthed om vanskelighederne ved at opnå lønnedsættelser under nedadgående konjunkturer ville styrke deres modstand mod lønforhøjelser under den opadgående konjunktur, selvom de kunne betale den højere løn, og selvom det var vanskeligt at skaffe sig arbejdskraft til de gældende lønsatser. Det er forståeligt, at man den gang som nu under højkonjunkturer havde lønforhøjelser udover tariffjerne.

Hovedsagen er imidlertid, at der under disse forhold måtte være en ret kraftig modstand mod lønforhøjelser fra arbejdsgivernes side, idet deres økonomiske eksistens var afhængig af arbejdslønnens fastsættelse.

Når der trods betydelig arbejdsløshed har kunnet finde lønforhøjelser sted, f. eks. i trediverne, hænger dette sammen med, at også for arbejdsgiverne gælder det, at kun et mindretal af deres medlemmer og som regel de mindst indflydelsesrige ville se deres eksistens truet, idet de bedre organiserede virksomheder, navnlig efter at man i trediverne var gået over til importregulering og andre begunstigelser, i reglen var i stand til at bære lønforhøjelser.

Hvilke ændringer er der sket i disse forudsætninger?

For det første er den grundlæggende forudsætning om, at de priser, virksomhederne kunne opnå for deres produkter, er afhængige af prisniveauet i udlandet ikke længere til stede. Vekselkurserne på udlandet er ikke længere faste, men kan forhøjes hvis virksomhedernes rentabilitet kræver det. En sådan tilpasning af vekselkurserne er sket gang på gang, men der findes også andre muligheder end vekselkursernes ændringer. Der kan pålægges importafgifter og ydes eksportpræmier, og der kan indføres importregulering, der sikrer virksomhedernes afsætning i indlandet trods højere omkostninger. Dette bevirker, at priserne kan sættes op, svarende til lønforhøjelserne, og at arbejderne derfor ikke opnår nogen fordel af sådanne lønforhøjelser.

Det er klart, at fagforeningerne i sådanne tilfælde, og der vil de have forbrugernes tilslutning, i al almindelighed vil klage over prisforhøjelserne. De vil måske i den anledning modsætte sig navnlig sådanne generelle midler som forhøjelse i vekselkurserne, — mindre de mere specielle midler, jeg lige har nævnt, selv om de har samme virkning og samtidig en del skadelige bivirkninger for produktionen. Endelig vil man kræve, at det offentlige gennem priskontrol hindrer lønstigning i at blive omdannet til tilsvarende prisstigning.

Her kommer vi imidlertid til den anden af de fundamentale forudsætninger for den hidtidige politik, nemlig den at arbejdsløshed kunne tolereres. Her er sket en afgørende ændring. Nu opstiller alle regeringer det som et programpunkt, at der skal være fuld beskæftigelse og støttes heri af arbejderne og deres politiske repræsentanter stærkere end af nogen anden gruppe; men deraf følger, at benene er ganske slået væk under fagforeningernes opgave som kamporganisationer, thi med mindre der er sket en stigning i arbejdstimens produktivitet, kan lønforhøjelser uden beskæftigelsesnedgang ikke opnås, uden at priserne forhøjes tilsvarende. I så tilfælde har lønforhøjelserne ingen interesse, og i de tilfælde, hvor en forbedring i produktiviteten er sket, kan en lønforhøjelse vel opnås uden prisforhøjelse, men som jeg allerede har nævnt, vil den i dette tilfælde fremkomme af sig selv, eller også vil produktivitetsforbedringen give sig udslag i lavere priser.

Jeg sagde før, at der var intet, hverken i logikken eller i erfaringen, der tydede på, at fagforeningerne gennem lønforhøjelser kunne presse real-lønnen op, med mindre man var villig til i købet at tage en del arbejdsløshed, men at det før nævnte pigkæpargument kunne tænkes at have øvet indflydelse på arbejdsproduktiviteten og dermed på reallønnen.

Det vil imidlertid ses, at også denne virkning falder bort, når der stadig skal opretholdes fuld beskæftigelse, for i dette tilfælde ophører jo ethvert pres på arbejdsgiverne. Dette pres bestod jo nemlig i, at de kunne tvinges til at nedsætte omfanget af deres virksomhed, men da dette altid var forbundet med arbejdsløshed, og den nu ikke må finde sted, må regeringen sørge for, at arbejdsgiverne kan opnå priser, som gør produktionen rentabel i fuldt omfang, så dette pres fuldstændig fjernes.

Lønpolitiken og pengevæsenet.

Hertil kommer et andet moment. Tidligere var det således, at det var pålagt Nationalbanken at holde pengevæsenet i orden, og det kan vel ikke betyde andet, end at banken skulle sikre, at kronen nogenlunde beholdt sin købeevne eller værdi. Loven om Nationalbanken pålægger forøvrigt stadig banken denne pligt.

Denne opgave løstes på den måde, at banken, når omkostningsniveauet her i landet steg stærkere end i udlandet, således at der kom underskud på betalingsbalancen, forhøjede rentesatserne og på anden måde indskrænkede kreditten. Dette førte dog ikke til nogen nedgang i lønninger eller andre omkostningselementer, men derimod til arbejdsløshed. Balancen blev bragt til veje på den måde, at byggevirksomhed og anden investering gik ned, samtidig med at de arbejdsløse måtte indskrænke deres forbrug. Under sådanne forhold er det klart, at det var muligt at hindre yderligere lønstigning, så længe depressionen varede, og det lykkedes derved at holde lønniveauet nogenlunde på samme højde i de forskellige lande. Dermed hindrede denne mekanisme ikke i sig selv, at der kunne ske en almindelig international lønstigning og dermed en forringelse af pengenes værdi, men den holdt denne bevægelse indenfor visse grænser. Dertil kom, at de toneangivende landes centralbanker af frygt for senere indtrædende betalingsvanskeligheder overfor udlandet eller tvunget af guldækningsreglerne i reglen greb til kreditindskrænkning, når højkonjunkturerne og de dermed følgende lønstigninger havde nået et vist punkt. Vi ser altså, at det middel, som de forskellige landes centralbanker brugte til at begrænse nedgangen i pengenes værdi, var af en sådan art, at det kun virkede gennem skabelsen af arbejdsløshed, økonomisk depression, falliter m. m.

Det er derfor klart, at når man opstiller og gennemfører programmet — fuld beskæftigelse — eller blot meget høj beskæftigelse, kan denne meka-

nisme ikke længere virke. Nationalbankloven pålægger stadig banken at sikre et stabilt pengevesen, men når fuld beskæftigelse skal holdes, har den faktisk ikke længere nogen magt dertil.

Vi har nylig set, at Nationalbanken har genoptaget sin gamle politik med kreditindskrænkning for at sikre imod inflation, men vi har også set, at følgen er blevet arbejdsløshed, og jo længere man fastholder denne politik, desto større vil arbejdsløsheden blive. Det er nemlig klart, at skal beskæftigelsen opretholdes uforandret, må Nationalbanken forsyne befolkningen med de betalingsmidler, som er nødvendige til at opretholde beskæftigelsen med de gældende lønsatser og de dertil svarende indtægter for andre samfundsklasser. Resultatet bliver, at Nationalbanken som regulator af pengevesenet er sat ud af spillet, og at det faktisk bliver arbejdsmarkedets organisationer, d. v. s. fagforeningerne og arbejdsgiverforeningen, som gennem de resultater de kommer til, ved deres kollektive aftaler bliver bestemmende for pengevesenets udvikling i landet. Staten og Nationalbanken kan i forening sørge for, at der med det gældende lønniveau ikke fremkommer en overefterspørgsel efter arbejdskraft i landet, så at lønnen ad denne vej så at sige spontant drives op, men de kan intet gøre ved de prisstigninger, der med nødvendighed følger af, at lønsatserne forhøjes uden at følgen bliver en arbejdsløshed, som altså er uforenelig med programmet.

Hvilke bremser er der på udviklingen?

Man kan herefter spørge, hvilke bremser der da er på udviklingen, hvad der eventuelt kan hindre, at vi kommer ind i en grænseløs inflation? Nogle vil herpå svare, at arbejdsgiverne vil modsætte sig stadige lønforhøjelser, og at der heri ligger en bremse på udviklingen. Det er rigtigt, at arbejdsgiverforeningen i reglen har modsat sig lønforhøjelser ved overenskomstfornyelserne, for dog i reglen til slut at give efter, men da det ikke kan påvises, at arbejdsgiverforeningen har nogen interesse i at modsætte sig generel lønforhøjelse, er det vel urimeligt at antage, at de skulle kunne danne noget solidt bolværk mod stadig stigning. Når det nemlig er således, at en lønstigning kan efterfølges af en tilsvarende prisstigning, fordi arbejdsgiverne ved, at regeringen under alle omstændigheder må sørge for, at priserne tilpasses således, at beskæftigelsen kan opretholdes, vil arbejdsgiverne ikke lide noget tab ved lønforhøjelser; tværtimod vil de i reglen opnå en fortjeneste derved, at deres gæld og de deraf følgende rente- og afdragsydelse forbliver uforandret i kroner.

Der er derfor også faktisk i alle lande sket en meget stærk forringelse af pengenes værdi. Her i landet ligger såvel pris- som lønniveau, og de to har fulgt rigtigt godt ad gennem hele perioden, vel på omkring 2,4 gange 1938. Noget tilsvarende har man i andre nordvesteuropæiske samfund

samt i Amerika, mens man i lande som Frankrig og Finland har en 16-dobling af priserne siden før krigen, og i Italien priser og lønninger ca. 60 gange så høje som før krigen. Udviklingen har været ganske jævn her i landet, og det er ikke til at se, hvorfor den skulle standse, hvis ikke særlige foranstaltninger træffes.

Hvem skal ordne pengevæsenet under fuld beskæftigelse?

Det brændende spørgsmål opstår derfor, hvordan man under fuld beskæftigelse skulle kunne holde pengevæsenet nogenlunde i orden. Det er klart, at hvis fagforeningerne fastholder den hidtidige politik at stræbe efter stadige forhøjelser af lønningerne, går vi ind i en uendelig inflationsperiode, og sandsynligheden taler vel for, at den har en tilbøjelighed til at forstærke sig selv. Det er jo nemlig klart, at når man så at sige har en garanteret inflation, d. v. s. *ved*, at lønnen stadig vil stige, må det være fordelagtigt at fremskynde opførelse af bygninger, anskaffelse af maskiner m. v., fordi man kun kan vente, at de bliver dyrere; det må endvidere gælde om at påtage sig al den gæld, man kan, da de penge, man skal betale renter og afdrag med, jo bliver mindre og mindre værd. Samtidig vil lysten til at spare naturligvis svækkes, når det opsparede får mindre og mindre værdi. Kort sagt: folk vil miste respekten for pengene og vil søge at give dem ud snarest muligt, hvilket i sig selv vil fremskynde en pris- og lønstigning.

Fagforeningernes fremtidige opgaver.

Vi har nu set, at fagforeningerne som kamporganisation, der stræber efter at opnå forhøjede pengelønninger, er uforenelig med en politik, der går ud på at opretholde fuld beskæftigelse. Der bliver derfor 2 muligheder, nemlig at opgive denne politik, hvorefter fagforeningerne kan anvende deres traditionelle metoder, og med de resultater, som man har kunnet konstatere i fortiden, eller også fastholde programmet fuld beskæftigelse, hvilket medfører, at fagforeningerne må omlægge deres politik og stille sig nye opgaver, når formålet er at forøge deres realindtægt. Jeg skal ikke spørge om, hvad resultatet kan blive af dette valg, men kan dog sige, at jeg tror ikke, befolkningen vil finde sig i tilstande som dem, vi havde i trediverne med stor arbejdsløshed, og i hvert fald kræver jo arbejderne af deres repræsentanter på tinge, at fuld beskæftigelse skal opretholdes. Der kan heller ikke være tvivl om, at en sådan tilstand mere end strejker eller noget andet middel, som fagforeningerne har til deres rådighed, styrker arbejdernes stilling på arbejdsmarkedet og sikrer dem respekt fra alle sider. Erfaringen har vist dette med tilstrækkelig tydelighed i de senere år, men resultatet deraf bliver altså, at fagforeningerne må se sig om efter andre opgaver end de hidtidige. Det gælder nemlig ikke længere om gennem strejker eller boycott at tvinge arbejdsgiverne til højere løn, heller

ikke at nå en sådan gennem regulering efter pristal, for når der hele tiden er fuld beskæftigelse, vil der ikke være nogen fare for, at arbejdsgiverne ikke skal betale for arbejdskraften, hvad den er værd, eller i det hele taget yde arbejderne de fordele, som konkurrencen om arbejdskraften nødvendiggør.

Hvad det nu kommer an på er derimod at øge arbejdets produktivitet, således at produktionsudbyttet bliver størst muligt og dermed også arbejdsgivernes evne til at betale lønnen.

Denne opgave at forbedre produktionsteknik og organisation påhviler naturligvis i første række arbejdsgiverne, og det er muligt, at deres interesse heri er noget svækket, når de på grund af programmet fuld beskæftigelse ikke som tidligere jævnligt stilles overfor kravet om indskrænkning af virksomhed, men der er dog vel hos mange arbejdsgivere en naturlig interesse for at indrette virksomheden så rationelt som muligt, og fagforeningerne bør i hvert fald af yderste evne støtte en sådan tendens, og de bør indenfor egne rækker sørge for det mest gnidningsløse samarbejde på arbejdspladserne, ligesom de også gennem samarbejdsudvalgene bør gøre deres synspunkter gældende vedrørende en bedre organisation af virksomheden. Endvidere bør de støtte alle bestræbelser på at dygtiggøre arbejderne fagligt og menneskeligt.

Fagforeningernes ansvar for pengevæsenet.

Dette kan selvfølgelig udmærket foregå samtidig med, at man som hidtil søger at presse lønnen op, men her kommer vi til det andet moment, nemlig pengevæsenets stabilitet. Det kan ikke undgås, at fagforeningerne her må tage et medansvar. Situationen er ny og uprøvet, og det er ikke let at angive, hvorledes programmet bør løses. Jeg tror, at hovedsagen er, at det bliver klart for alle, at Nationalbanken ikke har mulighed for at holde pengevæsenet i orden, når beskæftigelsen skal opretholdes, men at den afgørende faktor er de lønninger, som arbejdsmarkedets organisationer bliver enige om. Hovedansvaret derfor ligger hos disse organisationer.

Om bevidstheden herom er tilstrækkelig til at fremkalde den nødvendige moderation med hensyn til lønkrav kan ikke på forhånd afgøres.

Det er selvfølgelig også vigtigt, at det bliver fuldstændig klart for fagforeningerne og deres ledelse, at der intet kan nås ved at presse lønningerne op, men man har ingen sikkerhed for, at denne forståelse bliver fremherskende, og selv om den bliver det, at man så vil drage konsekvenserne deraf og slå ind på en anden politik.

Statens indgriben i løndannelsen.

Hvis ikke, kommer spørgsmålet om statens indgriben i løndannelse ind i billedet.

En sådan indgriben har vi mange eksempler på fra de sidste 15 år og navnlig fra de allersidste år, men den har i reglen været betragtet som noget uønsket, midlertidigt eller krisepræget. Dog kan man pege på, at der f. eks. i England, Norge og Sverrig gennem lange perioder har været truffet overenskomster mellem staten og arbejdsmarkedets organisationer om den lønpolitik, der skulle føres, og endelig kan man henvise til Holland, hvor organisationerne vel forhandler om lønningerne, men hvor staten har det sidste ord, idet den skal godkende de aftaler, som man har truffet, før de har gyldighed.

Det er fejlagtigt at tro, at man derved har sat fagforeningerne eller arbejdsgiverforeningen ud af spillet ved løndannelsen, de kan givetvis slet ikke undværes. En fastfrysning af lønsatser ville føre til højst uheldige resultater både på produktion og beskæftigelse, idet der stadig må ske forskydninger mellem de forskellige arbejdergrupper. Hvad regeringen tager sig af er ikke forholdet mellem lønningerne, men derimod det almindelige niveau, og det er jo dette niveau, der er bestemmende for den pengemæssige udvikling, men dette niveau har ikke noget at gøre med reallønnen, der alene beror på arbejdets produktivitet.

Der er meget, der taler for den hollandske ordning, men det samme kan naturligvis nås, hvis organisationerne frivilligt i deres overenskomster tager hensyn til pengevæsenet.

Når det undertiden bliver sagt, at en ordning som den hollandske betyder et statsdiktatur over lønningerne, beror dette på en misforståelse. Meningen med den hollandske ordning er jo ikke at blande sig i lønforholdene i de enkelte erhverv, men blot at sikre et nogenlunde stabilt pengevæsen.

Jeg har beskrevet, hvorledes man tidligere sikrede sig dette, nemlig gennem Nationalbankens brutale indgriben. Også *den* kunne kun virke ved at bremse lønstigninger, men den gjorde det på en sådan måde, at man måtte tage arbejdsløshed med i købet. Det må i hvert fald være en betydelig mere irrationel måde at gøre det på, end at myndighederne søger at føre kontrol med prisniveauets udvikling, og den stiller heller ikke arbejderen gunstigere.

Slutbemærkninger.

Der er sket dybtgående ændringer i statens stilling til det økonomiske liv. Ingen anser det mere som ønskeligt, at staten skal forholde sig som en passiv tilskuer og lade arbejdsløshed og kriser frit udfolde sig. Selv om man ikke er tilhænger af, at staten skal erstatte den enkeltes ansvar for sit velfærd, kræver vi alligevel alle, at den skal skabe mulighed for, at individerne kan få lov til at gøre deres produktive indsats gældende i det omfang, de selv ønsker det.

Fagforeningernes hidtidige politik passer ikke ind i dette system. Den reelle arbejds løn beror på produktionsudbyttet pr. arbejdstime, når der er fuld beskæftigelse. I en tid med knaphed på arbejdskraft kan ingen arbejdsgiver ret længe ad gangen underbetale sine arbejdere.

Fagforeningerne behøver derfor ikke at beskæftige sig med spørgsmålet om at presse lønnen op. De skal være med til at holde orden på arbejdspladserne, sikre den enkelte mod overgreb, men ellers må deres bestræbelser, hvis de ønsker det størst mulige udbytte, gå ud på at højne produktionsniveauet, Lønforhøjelser, der ikke følges af stigning i arbejdsudbyttet, kan kun give sig udslag i tilsvarende prisforhøjelser. De bliver derfor udelukkende udtryk for forringelse af kroneværdien.

På denne måde får fagforeningerne et ansvar for pengevæsenets stabilitet, og det må være en af hovedopgaverne at finde ud af, hvorledes dette ansvar bedst kan udøves.

LIGEVÆGT, FORVENTNINGER OG PLANER I MAKROMODELLEN

AF HANS BREMS

DET er denne artikels formål at belyse makromodellen ud fra sontringen mellem faktiske størrelser på den ene side og forventede eller planlagte størrelser på den anden side. Herigennem skulle det være muligt at vinde frem til en klarere indsigt i makroligevægtens natur; men fremfor alt skulle forbindelsen mellem mikro- og makroteorien træde klarere frem. Det ønskelige heri er ofte understreget, sidst af professor Schneider¹).

2. Planlagte størrelser.

Visse størrelser kan et individ fixere som han ønsker. Sådanne størrelser plejer vi at kalde individets *handlingsparametre*²). Begrebet handlingsparameter hører altså oprindeligt mikroteorien til. Indenfor den del af mikroteorien, som omhandler foretagendernes opførsel, siger man således ofte, at foretagendet kan fixere sin pris som det ønsker, og prisen er da en af foretagendets handlingsparametre. Og indenfor den del af mikroteorien, som gør rede for husholdningernes opførsel, siger man, at når husholdningen kender alle varepriser samt sin indtægt, kan den fixere de indkøbte varemængder pr. tidsenhed efter behag. I disse betydninger er foretagendets fremtidige pris og husholdningens fremtidige indkøbte varemængder pr. tidsenhed *planlagte* størrelser for henholdsvis foretagendet og for husholdningen.

3. Forventede størrelser.

Andre størrelser kan individet derimod ikke fixere som han ønsker. Sådanne størrelser er altså ikke handlingsparametre. Variabler, som ikke

¹) E. Schneider, »Geldtheorie und Betriebswirtschaftslehre«, *Festschrift til professor dr. polit. Jørgen Pedersen* (Århus: universitetsforlaget, 1951), pp. 172—176.

²) Ragnar Frisch, »Monopole — Polypole — La Notion de Force dans l'Economie«, *National-økonomisk Tidsskrift, Westergaard-festskriftet* (1933), p. 248.

er handlingsparametre for individet, kalder vi hans *forventningsvariable*¹⁾. Når f. eks. et foretagende har fixeret sin pris (og sin reklame og sit produkt), vil dets afsatte varemængde pr. tidsenhed være en forventningsvariabel for foretagendet. Nok kan det gennem sin pris-, reklame- og produktpolitik øve indflydelse på denne afsætningshastighed; men til syvende og sidst er det jo alligevel kunderne, som bestemmer hvor meget de vil købe pr. tidsenhed. På samme måde er husholdningens indtægt en forventningsvariabel for husholdningen. En arbejder kan gennem sin flid og påpasselighed øve indflydelse på sin indtægt, især hvis denne er akkordløn; men til syvende og sidst er det jo arbejdsgiveren, som bestemmer om han vil afskedige arbejderne næste fredag. I disse betydninger kan vi sige, at foretagendets fremtidige afsætning og husholdningens fremtidige indtægt er *forventede* størrelser for henholdsvis foretagendet og husholdningen²⁾.

4. En Keynes-model bestående af tre planlagte, tre faktiske og een forventet størrelse.

Alvin Hansen³⁾ har fremstillet en simpel Keynes-model bestående af syv variable, og vi vil anvende denne fremstilling som udgangspunkt for vor egen. Hansen selv bekymrer sig ikke meget om, hvilke af hans variable, der er planlagte, forventede og faktiske. Men da denne sondring har stor betydning for en dybere forståelse af ligevægtens natur, skal vi udtrykkeligt gennemføre den i vor symbolliste. Vi anvender iøvrigt Hansens egne symboler. Dog sætter vi altid en stjerne (*) foran symboler, der angiver forventede eller planlagte størrelser. Symboler uden stjerne betyder altså altid faktiske størrelser. Vor symbolliste er da:

- (1) *C = husholdningernes samlede *planlagte* forbrugsudgift i milliarder dollars pr. år.
- (2) i = den *faktiske* markedsrente i procent pro anno.
- (3) *I = foretagendernes samlede *forventede* nettoinvestering i milliarder dollars pr. år.
- (4) *L_L = husholdningers og foretagenders samlede *planlagte* kassehold til spekulationsformål i milliarder dollars.
- (5) *L_T = husholdningers og foretagenders samlede *planlagte* kassehold til transaktionsformål i milliarder dollars.

¹⁾ Ingvar Svennilson, *Ekonomisk Planering* (Uppsala: Almqvist och Wiksells boktryckeri A.-B., 1938), pp. 28—29.

²⁾ Bent Hansen, *A Study in the Theory of Inflation* (London: Allen and Unwin Ltd., 1951), p. 29 og 31-32, har med rette kritiseret nærværende forfatter og andre for, at de altid udnævner prisen til at være handlingsparameter og afsætningen til at være forventningsvariabel. Denne forudsætning er selvfølgelig ikke den eneste mulige, men den passer på et buyer's market.

³⁾ Alvin H. Hansen, *Monetary Theory and Fiscal Policy* (New York: McGraw-Hill Book, 1949).

- (6) M = den *faktiske* pengemængde, som stilles til det lukkede samfunds rådighed, i milliarder dollars.
- (7) Y = *faktisk* nationalindtægt i milliarder dollars pr. år.

Når der tales om »planlagte« størrelser, tænkes der kun på husholdningers og foretagenders planer, ikke på myndighedernes. Alle dollarbeløb tænkes bestå af dollars af konstant købekraft.

Løsningen af systemet m. h. t. de syv variabler påbegynder Hansen ved at opstille fire berømte funktioner: investeringsfunktionen, konsumtionsfunktionen, transaktionsfunktionen og spekulationsfunktionen. Lad os se på disse fire funktioner efter tur.

5. *Investeringsfunktionen.*

Efter hvad vi har sagt i afsnittene 2. og 3. er det klart, at et foretagendes nettoinvestering er en *forventet, ikke en planlagt* størrelse. Ved et foretagendes nettoinvestering forstås jo nettoforøgelsen af foretagendets realkapital pr. tidsenhed (målt i dollars pr. tidsenhed). Men nettoforøgelsen er atter = forskellen mellem forøgelsen, som sker gennem indkøb af produktionsfaktorer og gennem produktion, og på den anden side formindskelsen, som sker gennem afsætning af produkter og gennem opslidning af fast realkapital. Nu kan man nok betragte indkøbene, produktionen og opslidningen som planlagte størrelser; men afsætningen af produkter er og bliver en forventet størrelse. Til syvende og sidst er det jo kunderne, som bestemmer denne størrelse, sagde vi i afsnit 3. *Men så snart blot eet led er en forventet størrelse, er åbenbart hele størrelsen forventet.* Det samme må naturligvis gælde, når alle foretagendernes nettoinvestering slås sammen til samfundets samlede nettoinvestering.

Hansens første funktion er nu investeringsfunktion, som lyder

$$*I = *I(i) \quad (1 a)$$

Altså: forventet nettoinvestering er en funktion af faktisk rentefod. Hvorledes ser denne funktion ud i praksis? Det er ikke den artikels formål at bestemme parametrene i de ligninger, hvoraf makromodellen består (forfatteren ville iøvrigt heller ikke være kompetent dertil); men et par litteraturhenvisninger kan måske være på deres plads her. De ældre økonomer kendte udmærket godt funktionen (1 a); men de lod sig nøje med apriori udsagn om dens udseende. Et eksempel er Cassel¹⁾, som henviste til investeringen i varige konsumgoder og varige kapitalgoder. Om de første sagde han, at »det vid räntefotens vanliga höjd starkt sammanpressade bostadsbehovet

¹⁾ Gustav Cassel, *Teoretisk socialekonomi* (Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag, 1934), Andra boken, kap. 6, 25, p. 229—230.

har helt sikkert en *enorm elasticitet*«. Om de sidste sagde han, at »om sådana behov förut tillgodosätts vid en räntefot av 4 procent, så skulle det vid en räntefot av 2 procent visa sig att *utomordentligt omfattande behov* av liknande art återstode att tilfredsställa«. Det er i virkeligheden først umiddelbart før den 2. verdenskrigs udbrud, at økonomerne begynder at anstille empiriske undersøgelser over funktionen (1a). Tinbergen¹⁾ lægger tilgængelig statistik til grund for sine undersøgelser og finder, at i hvert fald for U.S.A. 1919—1932 har rentefoden ikke øvet nogen synderlig stærk indflydelse på investeringen. Om diskontoens betydning siger han: »The influence of interest rates, in the restricted sense of discount rates and other short-term rates, on goods is found to have been *very small*«. Om den lange rente: »The influence of long-term interest rates on investment activity in durable goods is found to have been *moderate*«. Oxford-folkene lægger skriftlige og mundtlige rundspørger til grund for deres undersøgelser og kommer til samme resultat som Tinbergen. Det første rundspørge²⁾ gik i dybden og udsurgte 37 foretagender særdeles grundigt. Spørgeskemaer sendtes i forvejen ud til foretagendet, således at disse kunne forberede sig på det senere stedfindende mundtlige interview. Resultatet var næsten enstemmighed blandt foretagenderne om, at den korte rente ikke øvede nogen indflydelse på investeringen. Hvad den lange rente angik, benægtede flertallet at denne skulle have nogen direkte indflydelse på investeringen. Det andet Oxford-rundspørge³⁾ gik i bredden, idet eet eneste spørgsmål blev stillet skriftligt og udsendt med posten til 1.308 foretagender. Spørgsmålet var, om lånerenten i alle dens former nogensinde havde påvirket foretagendets beslutninger om at investere i faste anlæg, vedligeholdelse af disse eller investere i lagre. Det overvejende flertal svarede overhovedet ikke, men af den fjerdedel, som svarede, svarede 75 pct. Nej. En god fortolkning af den første Oxfordundersøgelse blev givet af H. D. Henderson⁴⁾, som udskilte fire hovedgrupper af investering. De to første grupper var varelagre og varig realkapital, og for begge disse grupper gælder det, siger Henderson, at uvisheden m. h. t. fremtiden er det alt overskyggende element. Hvad varelagre angår er det den fremtidige pris, som er uvis, og hvad den varige realkapital angår, så er det værdien af de afkast, som vil falde i den noget fjernere fremtid, som er uvis. Begge dele gør, at ved forholdsvis lav rente-

¹⁾ J. Tinbergen, *Business Cycles in the United States of America* (Geneva: League of Nations 1939), p. 184 og *passim*.

²⁾ J. E. Meade and P. W. S. Andrews, »Summary of Replies to Questions on Effects of Interest Rates«, *Oxford Economic Papers* (October 1938), uddrag genoptrykt i *Oxford Studies in the Price Mechanism* (Oxford: At the Clarendon Press, 1951), pp. 27—30.

³⁾ P. W. S. Andrews, »A Further Inquiry into the Effects of Rates of Interest«, *Oxford Economic Papers* (No. 3, 1939), genoptrykt i *Oxford Studies in the Price Mechanism*, pp. 51—67.

⁴⁾ H. D. Henderson, »The Significance of the Rate of Interest«, *Oxford Economic Papers* (October 1938), genoptrykt i *Oxford Studies in the Price Mechanism*, pp. 16—27.

fod som 4—8 procent, gør rentefoden hverken fra eller til *sammenlignet med uvisheden*. Den tredje og fjerde gruppe er varige konsumgoder (huse) og public utilities. For begge disse grupper gælder, at uvisheden m. h. t. den fremtidige efterspørgsel er forholdsvis mindre. De behov, disse ting tilfredsstiller, er nemlig så elementære, at modesvingninger ikke spiller stor rolle. Behovet er derfor let at beregne på forhånd, og da huse og public utilities har meget lang levetid, vil renten kunne påvirke investeringens omfang.

Andre undersøgelser peger i samme retning som de to Oxfordundersøgelser. Franklin Ebersole¹⁾ undersøgte et stort antal Harvard cases og fandt, at rentehøjden ikke var afgørende for investeringsbeslutningen. Jørgen Pedersen og Carl Erik Sørensen²⁾ har spurgt samtlige banker i Danmark, om de tror, at lånebegæret vil påvirkes af ændringer i udlånsrenten indenfor grænsen 4—8 procent, når ændringerne er ensartet for alle banker. Her er det altså udlånerne, der spørges; men også her er det overvejende svar Nej.

Som sagt skal vi ikke her i denne artikel forsøge at bestemme parametre, så vi vil slå os til tåls med en meget simpel form på ligning (1a), nemlig

$$*I = \sqrt{457 - i^2} \quad (1b)$$

Denne funktion er afbildet i figur 1, og man ser, at ved lave rentesatser er investeringsefterspørgselen meget uelastisk m. h. t. rentefoden. Ved høje rentesatser (over 15 procent) er efterspørgselen derimod elastisk. Uden at hænge os for meget i parametrene kan vi sige, at (1b) stemmer vel med empiriske undersøgelser.

6. Konsumtionsfunktionen.

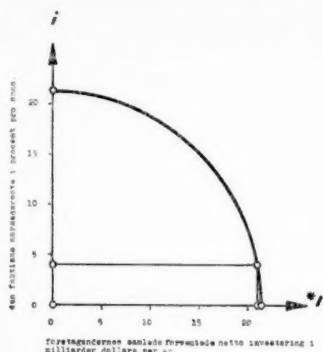
Hansens anden funktion er konsumtionsfunktionen, som siger

$$*C = *C(Y) \quad (2a)$$

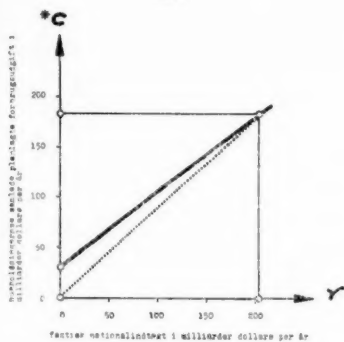
Altså at det planlagte forbrug er en funktion af faktisk indtægt. Medens de ældre økonomer som sagt godt kendte investeringsfunktionen, er konsumtionsfunktionen ny. Man kan vel sige, at den er opdaget af Keynes, og kort efter Keynes' *General Theory* begynder man fra flere sider at undersøge denne funktion empirisk. Det første forsøg på en empirisk undersøgelse

¹⁾ J. Franklin Ebersole, »The Influence of Interest Rates upon Entrepreneurial Decisions in Business—a Case Study«, *Harvard Business Review* (Autumn 1938), p. 35.

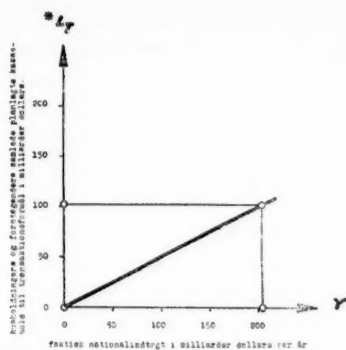
²⁾ Jørgen Pedersen og Carl Erik Sørensen, »Hvorledes reagerer bankerne?« *Nationaløkonomisk Tidsskrift* (1950, 3—4. hæfte), pp. 93—124 især pp. 103—107.

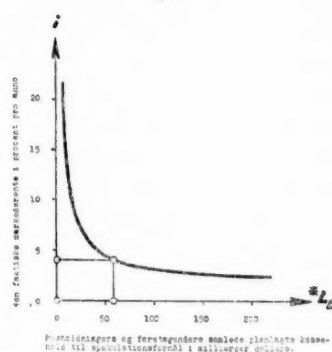
Figur 1

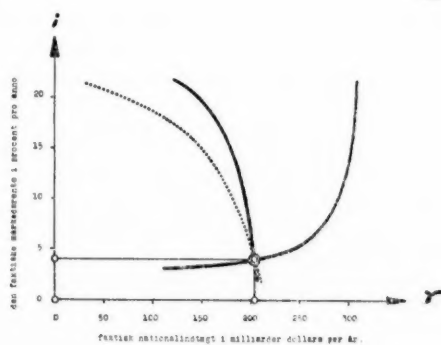
Figur 2

Figur 3

Figur 4

Figur 5

er vistnok National Resources Committee's undersøgelse fra 1939¹). Man fandt, at hvis konsumenterne havde en indtægt på \$50, \$60, \$70 eller \$80 milliarder, ville de spare henholdsvis 6,9 procent, 10,2 procent, 12,8 procent og 14,9 procent af indtægten. Mange forsøg er blevet gjort siden 1939 på at bestemme en empirisk konsumtionsfunktion, især i eet enkelt tidsskrift: *The Review of Economics and Statistics*²). Det første danske forsøg er gjort af Jørgen Gelting, dels i en særlig undersøgelse over konsumtionsfunktionen³), dels i en større sammenhæng⁴).

Resultaterne af alle disse undersøgelser har endnu ikke ført til enighed. For det første råder der uenighed om, hvilke *andre* størrelser foruden indtægten, der bør medtages som uafhængige variable. Men selv om vi begrænser os til at diskutere forbrugets afhængighed af indtægten, kan der i hvert fald udskilles to skoler. En skole har hævdet, at det planlagte forbrugs afhængighed af indtægten kan afbildes ved hjælp af en ret linje, hvis hældning er mindre end 1 og som afskærer et positivt stykke på forbrugsaksen. Om vi bekender os til denne skole, kunne vi f. eks. slå os til tåls med følgende simple form på ligning (2a):

$$*C = 30 + \frac{3}{4}Y \quad (2b)$$

Denne funktion er afbildet i figur 2 som en fuldt optrukket linje. Om man definerer forbrugstilbøjeligheden som forholdet mellem planlagt forbrug og indtægt, kan man karakterisere konsumtionsfunktioner af denne type ved at sige, at den marginale forbrugstilbøjelighed er *mindre* end den gennemsnitlige. At det forholdt sig således var Keynes selv og den over-

¹) National Resources Committee, *Consumer Expenditures in the United States, Estimates for 1935—36* (Washington, D. C., 1939), Appendix C, pp. 153—195.

²) Se således bl. a. W. S. Woytinski, »Relationship between Consumers' Expenditures, Savings and Disposable Income,« *Review of Economic Statistics* (January 1946), G. Katona and Rensis Likert, L. H. Bean, I. Friend, D. S. Brady og E. G. Bennion, »Five Views on the Consumption Function,« *samme* (November 1946), W. S. Woytinski and Nathan Kofsky, »Two More Contributions to the Consumption Function,« *samme* (February 1948) og endelig G. Katona, »Effect of Income Changes on the Rate of Saving,« *samme* (May 1949).

³) Jørgen Gelting, *En Undersøgelse af Forbrugets Afhængighed af Indtægten*, Studier fra Aarhus Universitets økonomiske Institut Nr. 8 (København, 1942).

⁴) Jørgen Gelting, *Finansprocessen i det økonomiske kredsløb* (København: forlaget for videnskabelig litteratur, 1948, især kapitel 3. Opgaven at bestemme den empiriske konsumtionsfunktion er vanskelig og kan formentlig kun løses gennem simultan bestemmelse af flere funktioner. Her kan kun henvises til fire helt elementære fremstillinger af denne problematik, nemlig: Wassily Leontief, »Econometrics,« *A Survey of Contemporary Economics* (Philadelphia: Blakiston, 1948) pp. 388—411, Arnljot Strømme Svendsen, »Økonometriske metoder,« *Økonomisk Tidsskrift* (December 1948), pp. 219—232, P. Nørregaard Rasmussen, »Some Remarks on the Joint Effects of Simultaneous Relations Between Economic Variables,« *Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi* (1948, 1—4), *samme*, »Om estimeringsproblemer for makromodeller,« *Nationalekonomisk Tidsskrift* (1949, 1—2. hæfte), pp. 59—69.

vejende del af de forfattere, der har skrevet om konsumtionsfunktionen, overtydet om. Man finder imidlertid også en anden skole, som hævder, at det planlagte forbrugs afhængighed af indtægten kan afbildes ved hjælp af en ret linje, hvis hældning er mindre end 1 og som går gennem begyndelsepunktet. Som eksempel på en sådan funktion kan vi tage følgende simple form på ligning (2a):

$$^*C = \frac{61}{68} Y \quad (2c)$$

Denne funktion er afbildet i figur 2 som en punkteret linje. Om denne type konsumtionsfunktioner gælder, at den marginale forbrugstilbøjelighed er lig med den gennemsnitlige. Denne opfattelse er for ganske nylig hævdet af Duesenberry i hans meget omtalte værk om indtægt og opsparing¹⁾. Det er imidlertid værd at nævne, at Jørgen Gelting også har anvendt en konsumtionsfunktion af denne type²⁾.

7. Transaktionsfunktionen.

Hansens tredje og fjerde funktioner er de to likviditetsfunktioner. Foretagender og husholdninger ønsker at ligge med likvide midler af to forskellige grunde. For det første, fordi indtægter og udgifter ikke er synkroniserede. Hvad enten det er indtægterne, der flyder jævnt og udgifterne, der flyder ujævnt (som tilfældet måske er for foretagenderne), eller det omvendt er udgifterne, der flyder jævnt og indtægterne, der flyder ujævnt (som det ofte vil være for husholdningerne), så foreligger her et motiv til kassehold. Dette motiv kalder man som bekendt for transaktionsmotivet, og det kassehold man udfra dette motiv ønsker at ligge med, kaldes kasseholdet til *transaktionsformål*, *L_T . Man må antage, at *L_T med givne betalingsædvaner først og fremmest beror på nationalindtægtens størrelse:

$$^*L_T = ^*L_T(Y) \quad (3a)$$

Man begår næppe nogen stor fejl ved at antage, at afhængigheden kan udtrykkes som ligefrem proportionalitet, f. eks.:

$$^*L_T = \frac{1}{2} Y \quad (3b)$$

Denne funktion er afbildet i figur 3.

¹⁾ James S. Duesenberry, *Income, Saving, and the Theory of Consumer Behavior* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1949) især kapitel IV.

²⁾ Jørgen Gelting, *Finansprocessen i det økonomiske kredsløb*, formel (10), p. 49, se også Nørregaard Rasmussens anførte artikel »Om estimeringsproblemer for makromodeller,« *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, p. 63—64, hvor Geltings formel (10) diskuteres.

8. Spekulationsfunktionen.

Den anden grund til, at foretagender og husholdninger ønsker at ligge med likvide midler er, at de spekulerer i sådanne papirer, der bærer fast rente. De har nemlig valget mellem at anbringe deres formue i likvide midler eller at anbringe den i sådanne papirer, og de kan til stadighed foretage overgang fra den ene til den anden af disse to formueanbringelser. Er renten høj, vil det rentetab, man lider ved at holde sin formue i likvid form, være stort, og hertil kommer, at jo højere renten er, desto mindre er sandsynligheden for, at den i fremtiden vil være lige så høj. Men ventes rentefald, vil papirer ventes at stige i kurs, og dette er et yderligere incitament til at anbringe formuen i papirer. Er omvendt renten lav, vil det tab, man lider ved at være likvid være ringe, og jo lavere renten er, desto mindre er sandsynligheden for, at den i fremtiden vil være lige så lav. Der kan altså ventes kursfald, og i en sådan situation vil det derfor være rådeligst at anbringe sin formue i likvide midler. Vi finder altså, at en lav rente vil fremkalde ønsker om at holde kasse. Dette motiv kalder man spekulationsmotivet, og det kassehold, man ud fra dette motiv ønsker at ligge med, kaldes kasseholdet til *spekulationsformål*, $*L_L^1$). Man må antage, at $*L_L$ først og fremmest beror på den faktiske markedsrente:

$$*L_L = *L_L(i) \quad (4a)$$

Vanskeligheden ved empirisk undersøgelse af funktionerne (3a) og (4a) ligger naturligvis navnlig deri, at sondringen mellem $*L_T$ og $*L_L$ er en sondring mellem to *motiver*. Statistisk kan en sådan sondring ikke uden videre gennemføres. Vi skal ikke her nævne de metoder, man kunne anvende og har anvendt; men som sædvanlig skal vi nøjes med et par litteraturhenvisninger. A. J. Brown²⁾ adskilte transaktions- og spekulationskassen på tre forskellige måder, men kom ved en forfinet økonometrisk analyse til praktisk talt samme resultat: nemlig, at spekulationskassen var en meget tydelig funktion af markedsrenten (den effektive rente af $2\frac{1}{2}$ procent Consols) og af forandringen i en-gros priserne (Sauerbeck index). Kjeld Philip³⁾ forsøgte på basis af krigstidens danske erfaringer at bekræfte de antagelser, man har fremsat om spekulationsfunktionens udseende. Philips fremstilling blev

¹⁾ En kort og klar gennemgang af efterspørgselen efter penge m. m. er givet på dansk af Kjeld Philip, desværre på et lidt vanskeligt tilgængeligt sted: »Hvad bestemmer renteniveauet?« *Haandbog i Kredit- og Hypotekforeningsforhold* (Odense: Arnkroner, 1944), 2. bind, pp. 412—431.

²⁾ A. J. Brown, »Interest, Prices, and the Demand Schedule for Idle Money,« *Oxford Economic Papers* (May 1939), genoptrykt i *Oxford Studies in the Price Mechanism*, pp. 31—51.

³⁾ Kjeld Philip, »Forsøg på en statistisk måling af bankernes likviditets præference,« *Økonomisk Tidsskrift* (September 1948), pp. 131—142, oversat i samme, »A Statistical Measurement of the Liquidity Preference of Private Banks,« *The Review of Economic Studies* (1949—50, No. 40), pp. 71—77.

kritiseret og videreført af Heinrich Schlebaum Larsen i to artikler¹⁾. Schlebaum Larsens særlige fortjeneste består i, at han har inddraget et statistisk udtryk for *forventningerne* om fremtidens rente som uafhængig variabel ved siden af den *faktisk* rådende nutidsrente. Dette udtryk bygger på en sammenligning mellem kurserne for *uamortisable* statsobligationer og kurserne for *toårige* statsgældsbeviser. Men lad os slå os til tåls med en meget simpel form for (4a), nemlig:

$$*L_L = \frac{116}{i - 2} \text{ for } i > 2 \quad (4b)$$

Denne funktion er afbildet i figur 4. Man ser, at ved lave rentesatser er efterspørgselen efter kasse til spekulationsformål meget elastisk m. h. t. rentefoden. Ved rentefoden $i = 2$ er efterspørgselen således uendeligt elastisk, idet kurven ved dette renteniveau har en vandret asymptote. Ved høje rentesatser er efterspørgselen derimod uelastisk og iøvrigt ganske ringe. Dette stemmer vel med foreliggende empiriske undersøgelser.

Vi er nu færdige med de fire funktioner, og vi kan da opstille de Hansen'ske ligevægtsbetingelser.

9. Ligevægt i varesfæren.

Hansens første ligevægtsbetingelse gælder varesfæren, og den kan formuleres

$$*I + *C = Y \quad (5a)$$

Altså: Den investering, som foretagenderne ved den rådende, faktiske rentefod forventer, + det forbrug, som husholdningerne ved den rådende, faktiske nationalindtægt planlægger, skal tilsammen udgøre netop den rådende faktiske nationalindtægt. Hvorfor nu det? Dette spørgsmål kan lettest besvares ved at antage, at (5a) *ikke* er opfyldt. Hvad sker så? Ja, for enhver udløben periode må gælde, at *faktisk* investering + *faktisk* forbrug tilsammen må være = faktisk nationalindtægt. Dette følger simpelthen af, at investeringen defineres som den ikke-konsumerede del af nationalindtægten. Nu tænker vi os imidlertid, at husholdningerne realiserer deres planer, således at altså *planlagt* forbrug bliver = *faktisk* forbrug: $*C = C$. Følgelig må *forventet investering* blive *forskellig fra faktisk investering*. Og da det eneste led i nettoinvesteringen, som var en forventet størrelse, var af-

¹⁾ Heinrich Schlebaum Larsen, »Bankernes likviditetspræference,« *Økonomisk Tidsskrift* (Mars 1949), pp. 39—46 og samme, »Om rentedannelsen for kreditforeningsobligationer,« *National-økonomisk Tidsskrift* (1949, 5. hæfte), p. 336—346.

²⁾ Fremstillet hos mange forfattere, se f. eks. Paul A. Samuelson, *Economics, An Introductory Analysis* (New York: McGraw-Hill, 1948), p. 259; også Lawrence R. Klein, *The Keynesian Revolution*, p. 113.

sætningen af produkter, må forventet afsætning af produkter blive forskellig fra faktisk afsætning. Om således $*I + *C > Y$, vil foretagenderne opdage, at de har solgt *mere* end ventet, og faktisk investering bliver så meget mindre end forventet investering, som den uventede lagerformindskelse andrager. Om $*I + *C < Y$, vil foretagenderne opdage, at de har solgt *mindre* end ventet, og faktisk investering bliver så meget større end forventet investering, som den uventede lagerforøgelse andrager.

Pointen er nu den, at i første tilfælde vil foretagenderne forøge produktionen, i andet vil de formindske produktionen, og i disse to tilfælde kan følgelig nationalindtægten ikke være i ligevægt. Nationalindtægten må forandre sig indtil (5a) er opfyldt. I første tilfælde vil den forøgede produktion forøge nationalindtægten. Herved vil også det planlagte forbrug gå i vejret, men dets stigning vil målt i dollars pr. år være *mindre* end stigningen i nationalindtægten målt i dollars pr. år. Det vil være tilfældet, hvad enten ligning (2b) eller (2c) lægges til grund. Som vi om et øjeblik skal se, kan stigningen i nationalindtægten også trække en rentestigning efter sig, og ved højere rente vil den planlagte investering være *lavere*. Således vil vi på begge måder komme nærmere til opfyldelse af (5a). I andet tilfælde ville som nævnt produktionen gå ned. Dette vil formindske nationalindtægten og det planlagte forbrug; men det sidste vil falde *mindre* end det første. Renten vil falde og den planlagte investering vil være *højere*. Igen nærmer vi os altså en opfyldelse af (5).

Vi har nu tre ligninger vedrørende varesfæren: (1), (2) og (5). Indsætter vi nu de to første i den sidste, får vi en ligning, der kun indeholder i og Y . Om vi anvender ligning (1b) og (2b) ved indsættelsen får vi ligningen:

$$Y = 120 + 4\sqrt{457 - i^2} \quad (5b)$$

Havde vi i stedet anvendt (1b) og (2c) ved indsættelsen, havde vi fået:

$$Y = \frac{68}{7}\sqrt{457 - i^2} \quad (5c)$$

Ligning (5b) er illustreret ved den fuldt optrukne faldende kurve på figur 5, ligning (5c) er tegnet som en punkteret kurve på samme figur.

10. *Ligevægt i pengesfæren.*

Hansens anden ligevægtsbetingelse gælder pengesfæren, og den lyder:

$$*L_T + *L_L = M \quad (6a)$$

Altså: Det kassehold, som husholdninger og foretagender ved den rådende, faktiske nationalindtægt planlægger ud fra transaktionsmotivet, + det kassehold, som de ved den rådende, faktiske rentefod planlægger ud fra spekulationsmotivet, skal tilsammen udgøre den faktiske pengemængde, der står

til rådighed for det lukkede samfund. Hvad vil der nemlig ske, hvis betingelse (6a) ikke er opfyldt? Lad os f. eks. tænke os, at $*L_T + *L_L > M$. Husholdninger og foretagender planlægger altså tilsammen at ligge med mere kasse end der faktisk findes tilgængelig i samfundet. Under forsøget på at skaffe sig denne kasse vil de realisere værdipapirer; men når alle realiserer, *falder kursen*, og den højere rente tvinger husholdninger og foretagender til planrevision. Ved det højere renteniveau ønsker de ikke at ligge med så stort kassehold udfra spekulationsmotivet som ved det gamle renteniveau. Desuden vil rentestigningen hæmme investeringen, nationalindtægten vil gå ned, og herigennem formindskes også behovet for transaktionskasse. Vi nærmer os altså opfyldelse af (6a). Hvis omvendt $*L_T + *L_L < M$, vil husholdningerne og foretagenderne under deres forsøg på at skille sig af med den overflødige kasse *drive kursen* på værdipapirer i *vejret*. Men under lavere rente stiger behovet for spekulationskasse, og desuden vil investeringen vokse, således at nationalindtægten vokser. Herigennem vokser også behovet for transaktionskasse.

Vi har nu tre ligninger vedrørende pengesfæren, nemlig (3), (4) og (6). Indsætter vi de to første i den sidste, får vi en ligning, der kun indeholder i , Y og M . Idet vi anvender ligningerne (3b) og (4b) ved indsættelsen, får vi

$$Y = 2M - \frac{232}{i - 2} \quad (6b)$$

Lad os nu tænke os, at pengeautoriteterne fixerer pengemængden. Herved fremkommer en ny ligning, f. eks.:

$$M = 160 \quad (7)$$

Indsættes (7) i (6b), får vi en ligning, der udelukkende indeholder i og Y , og denne funktion er vist som den fuldt optrukne stigende kurve på figur 5.

11. *Fuld ligevægt.*

Vi har nu syv ligninger til løsning af vore ubekendte, og vi får da:

$$\begin{aligned} C &= 183 \\ I &= 21 \\ i &= 4 \\ L_L &= 58 \\ L_T &= 102 \\ M &= 160 \\ Y &= 204 \end{aligned}$$

Vore ligninger (2b) og (2c) er valgt sådan, at de giver samme løsnings-sæt. Disse løsninger er indtegnet på enhver af figurerne 1—5.

Grafisk kan man illustrere ligevægten som skæringspunktet mellem de to funktioner i i og Y , som svarer til ligevægt i henholdsvis vare- og pengesfæren. Dette skæringspunkt er vist på figur 5. Diagrammer af denne type er meget populære, de findes både hos Alvin Hansen¹⁾ og hos Lawrence Klein²⁾; men første gang er de tegnet af Hicks³⁾.

Vi må advare mod at sondre for skarpt mellem vare- og pengesfæren. Det er netop den Keynes'ske teoris store fortjeneste at have påvist sammenhængen mellem disse to sfærer. Det fremgår jo også med al ønskelig tydelighed af vore ligninger (1) — (4), at de to afhængige variable på varesiden, $*I$ og $*C$, beror på akkurat *de samme* uafhængige variable, i og Y , som de to afhængige variable på pengesiden, $*L_T$ og $*L_L$.

Vi er nu færdige med den Hansens'ske fremstilling af Keynes-modellen og dens ligevægt. Spørgsmålet er nu, om vi ikke kan forbedre modellen, således at der for enhver inddraget størrelse indgår både en *ex post* og en *ex ante* værdi, og således at man mere direkte koncentrerer opmærksomheden på både husholdningers og foretagenders indkøbsplaner og salgsforventninger. Lad os prøve!

12. En ny model.

Formålet med en sådan forbedring af Keynes-modellen skulle være at vinde en klarere indsigt i makroligevægtens natur, og mon man ikke samtidigt vil få forbindelsen mellem makro- og mikroteori til at træde tydeligere frem? Vor nye model⁴⁾ har følgende 12 ubekendte:

A. Foretagendernes sektor.

- (1) $*I$ = foretagendernes samlede *forventede* bruttoinvestering.
- (2) I = foretagendernes samlede *faktiske* bruttoinvestering.
- (3) $*P_f$ = foretagendernes samlede *planlagte* indkøb af faktorer hos husholdningerne.
- (4) P_f = foretagendernes samlede *faktiske* indkøb af faktorer hos husholdningerne.

¹⁾ Alvin Hansen, *Monetary Theory and Fiscal Policy*, Fig. 13, p. 79.

²⁾ Lawrence R. Klein, *The Keynesian Revolution* (New York: Macmillan, 1947), Fig. 6, p. 88.

³⁾ J. R. Hicks, »Mr. Keynes and the Classics; A Suggested Interpretation,« *Econometrica* (April 1937), Fig. 1 og 2, p. 153.

⁴⁾ Grundtrækkene af en sådan model er sammen med Ralph Turvey fra London School of Economics fremstillet af forfatteren i: Ralph Turvey and Hans Brems, »The Factor and Goods Markets,« *Economica* (February 1951), pp. 57—68. Her sondrede vi dog ikke explicite mellem *ex ante* og *ex post*, så antallet af ubekendte var kun seks.

- (5) $*S_g$ = foretagendernes samlede *forventede* salg af konsumgoder til husholdningerne.
- (6) S_g = foretagendernes samlede *faktiske* salg af konsumgoder til husholdningerne.
- (7) $*Y$ = foretagendernes samlede *planlagte* produktion af konsumgoder og kapitalgoder. Kaldes også *planlagt* bruttonationalprodukt¹⁾
- (8) Y = foretagendernes samlede *faktiske* produktion af konsumgoder og kapitalgoder. Kaldes også *faktisk* bruttonationalprodukt.

B. Husholdningernes sektor.

- (9) $*P_g$ = husholdningernes samlede *planlagte* indkøb af konsumgoder hos foretagenderne.
- (10) P_g = husholdningernes samlede *faktiske* indkøb af konsumgoder hos foretagenderne.
- (11) $*S_f$ = husholdningernes samlede *forventede* salg af faktorer til foretagenderne. Kaldes også *forventet* personlig indtægt²⁾.
- (12) S_f = husholdningernes samlede *faktiske* salg af faktorer til foretagenderne. Kaldes også *faktisk* personlig indtægt.

Samtlige 12 størrelser er målt i milliarder dollars pr. tidsenhed. Man kan dele disse størrelser i tre forskellige grupper. Først er der indkøbene. Herhen hører $*P_f$, P_f , $*P_g$ og P_g . Indkøb kan skrives som en produktsum:

$$\Sigma p q_p,$$

hvor p er pris målt i dollars pr. produkt- eller faktorenhed, og hvor q_p er antal *indkøbte* produkt- eller faktorenheder pr. tidsenhed.

Dernæst er der salgene. Herhen hører $*S_f$, S_f , $*S_g$ og S_g . Salg kan skrives som en produktsum:

$$\Sigma p q_s,$$

hvor p er pris målt i dollars pr. produkt- eller faktorenhed, og hvor q_s er antal *afsatte* produkt- eller faktorenheder pr. tidsenhed.

Endelig er der produktionen. Herhen hører $*Y$ og Y . Også produktion kan skrives som en produktsum

$$\Sigma p q_Y,$$

hvor p som før er pris målt i dollars pr. produktenhed, og hvor q_Y er antal *producerede* produktenheder pr. tidsenhed.

¹⁾ P. A. Samuelson, *Economics, An Introductory Analysis* (New York: McGraw-Hill, 1948), p. 242.

²⁾ Bruttonationalproduktet = personlig indtægt + foretagendernes bruttoopsparing. Foretagendernes bruttoopsparing består af afskrivninger + foretagendernes profit ÷ foretagendernes dividende. Dividende er personlig indtægt, se atter Samuelson, *Economics*, p. 242.

Hermed har vi klassificeret 10 af vore 12 størrelser. De resterende 2 skal vi om et øjeblik definere som blot forskelle mellem 2 af de nu gennemgaaede 10 størrelser.

Vi tænker os nu tidsenheden valgt således, at der ved tidsenhedens begyndelse sker det, at alle, der har noget at sælge, planlægger og bekendtgør deres pris. Foretagenderne bekendtgør altså produktprisen, og husholdningerne bekendtgør faktorprisen. Når foretagenderne derpå er blevet bekendt med faktorpriserne, planlægger og igangsætter de deres produktion og begynder at indkøbe faktorer. Når samtidigt husholdningerne er blevet bekendt med produktpriserne, planlægger de deres indkøb og begynder at indkøbe produkter. Så længe faktorpriserne står uændrede, vil foretagenderne kunne fortsætte deres indkøb af faktorer og deres produktion i overensstemmelse med den ved tidsenhedens begyndelse fastlagte plan. Så længe produktpriserne står uændrede, vil husholdningerne kunne fortsætte deres indkøb af produkter i overensstemmelse med den ved tidsenhedens begyndelse lagte plan. Under vore dages pris- og lønstivhed vil den tidsenhed, gennem hvilken faktor- og produktpriser står uændrede, være ganske lang. Før eller senere vil foretagenderne imidlertid gøre status og konstatere, hvor meget de har afsat. Og husholdningerne vil gøre op, hvor stor deres indtægt har været. Enhver konstaterer altså de faktisk realiserede værdier af sine forventningsvariabler. Herigennem afsløres, om forudsætningerne for de opstillede planer har været opfyldt. Er dette ikke tilfældet, må planerne revideres. I så fald afbryder vi vor periode og begynder en ny. Perioden vælges altså sådan, at indenfor perioden realiseres alle planer. Dette fremstilles klart af Lindahl¹⁾, som siger: »In the following statement of the general dynamic problem we have only made use of one basic assumption about the behaviour of the individuals concerned, namely that their actions, for a shorter or a longer period in the future, represent merely the *fulfilment* of certain plans, given at the beginning of the period..... Plans are thus the explicit expression of the economic motives of man, as they become evident in his economic actions« (Min kursivering, H. B.). Også Ohlins fremstilling af Stockholmskolens ideer²⁾ understreger, at planer realiseres. Om foretagendernes planer siger han: »The entrepreneur has certain expectations concerning future events beyond his control and a certain knowledge about his productive apparatus, contracts, etc. On this basis he makes certain plans concerning his own investments during the coming periods, and these plans are actually carried out as far as his own actions during this

¹⁾ Erik Lindahl, *Studies in the Theory of Money and Capital* (London: Allen and Unwin, 1939), pp. 36 og 37. Mere rigorøst pp. 91—92, 125—126.

²⁾ Bertil Ohlin, »Some Notes on the Stockholm Theory of Savings and Investment,« *The Economic Journal* (March 1937), genoptrykt i *Readings in Business-Cycle Theory* (Philadelphia: Blakiston, 1944), pp. 96—97 og 98.

period are concerned. For the period is chosen so that he does not change his plans until the beginning of the next period.» (Min kursivering, H. B.). Om husholdningernes planer siger Ohlin: »..... On the basis of these circumstances consumption plans are made for the future, and as far as purchases during the *first* coming period are concerned, *these plans are realized*». (Min kursivering, H. B.). Alvin Hansen siger kort og godt følgende¹⁾: »It must be assumed that these plans are actually carried out. Plans that are not carried out can have no significance«²⁾.

Det vil ses af vor symbolliste, at vi har udeladt alle pengesfærens variable. Dette er sket for at gøre vor model mere håndterlig. Vi vil derfor forudsætte, at rentefoden er fastlåst til 4 procent, og at der er et fuldkomment elastisk pengeudbud. Denne forudsætning synes at passe helt godt på virkeligheden³⁾. De 12 ubekendte kan vi nu bestemme ved at opstille følgende 12 ligninger.

13. Definitionsligninger.

Vi begynder med definitionsligningerne, de er de letteste; man får dem »gratis«, som Nørregaard Rasmussen siger. Af sådanne definitionsligninger er der to. Vi begynder med at dele størrelsen $*Y$ i to dele. Foretagenderne samlede planlagte produktion kan deles i den del, som foretagenderne venter at sælge til husholdningerne, og den del, som de *ikke* venter at sælge til husholdningerne. Den første del er $*S_y$, den sidste del er ifølge almindelig sprogbrug foretagenderne samlede forventede bruttoinvestering. Altså:

$$*Y = *S_y + *I \quad (1)$$

På lignende måde kan man dele størrelsen Y i to dele. Foretagenderne samlede faktiske produktion kan deles i den del, som foretagenderne faktisk har solgt til husholdningerne, og den del, som foretagenderne faktisk *ikke*

¹⁾ Alvin H. Hansen, *Monetary Theory and Fiscal Policy* (New York: McGraw-Hill, 1949), p. 224, note 3.

²⁾ At der stadig i Amerika er interesse for den »svenske« analyse ses af to helt nye artikler: Alvin H. Hansen, »The Robertsonian and Swedish Systems of Period Analysis,« *The Review of Economics and Statistics* (February 1950), pp. 24—29, og Harold M. Somers, »A Theory of Income Determination,« *The Journal of Political Economy* (December 1950), pp. 523—541, hvor der forsøges en syntese af Keynes, Robertson og Svenskerne. Danske fremstillinger af *ex ante-ex post*-problematikken er: Erich Schneider, »Opsparing og Investering i et lukket Samfund,« *Nationaløkonomisk Tidsskrift* (1942, 6. hæfte), pp. 423—449, og I. Grünbaum, »Inkongruente Forventninger og Begrebet monater Ligevegt,« *Nationaløkonomisk Tidsskrift* (1945, 3. hæfte), pp. 100—118.

³⁾ »Thus the general impression is that the monetary system has been elastic. This means that no large influence has been exerted by monetary hindrances on the effects of other factors, so that these other factors have been allowed to work out fairly completely.....«, J. Tinbergen, *Business Cycles in the United States of America 1919—1932* (Geneva: League of Nations, 1939), pp. 184—185.

har solgt til husholdningerne. Den første del er S_g , den sidste del er ifølge almindelig sprogbrug foretagendernes faktiske bruttoinvestering, altså:

$$Y = S_g + I \quad (II)$$

14. *Hvad der er købt må også være solgt.*

Nært beslægtet med definitionsligningerne er to ligninger, som blot er varianter af Ohlins berømte: »Om Petterson köper måste Anderson sälja« Først kan vi udtrykke, at de faktorer, som foretagenderne faktisk har købt fra husholdningerne, må husholdningerne faktisk også have solgt til foretagenderne:

$$P_f = S_f \quad (III)$$

Dernæst kan vi udtrykke, at de konsumgoder, som husholdningerne faktisk har købt hos foretagenderne, må foretagenderne faktisk også have solgt til husholdningerne:

$$P_g = S_g \quad (IV)$$

15. *Investeringsfunktionen, konsumtionsfunktionen og omkostningsfunktionen.*

Vi kommer nu til tre »behavior equations«. De to er kendte fra Keynes-modellen, men den tredje, omkostningsfunktionen er en ny funktion, som er speciel for vor model.

Først har vi *investeringsfunktionen*. I vor nye model, hvor vi har fastlåst renten til 4 procent og forudsat et fuldkomment elastisk pengeudbud, vil denne funktion være skrumpet ind til et enkelt tal:

$$*I = 21 \quad (v, a)$$

Vi skal dog lige nævne, at det efter vort skøn ville være mere realistisk at lade foretagendernes planlagte investering være en funktion af tilvæksthastigheden m. h. t. tiden t i foretagendernes forventede afsætning, altså:

$$*I = *I \left[\frac{d *S_g}{dt} \right] \quad (v, b)$$

Men dette vil vi lade ligge og holde os til (v, a).

Dernæst har vi *konsumtionsfunktionen*. Den siger, at husholdningernes samlede planlagte indkøb af konsumgoder hos foretagenderne er en funktion af husholdningernes forventede personlige indtægt:

$$*P_g = *P_g(*S_f) \quad (VI, a)$$

I modsætning til Keynes-modellens ligning (2) er den uafhængige variable i (VI, a) en *forventet* størrelse. Dette er realistisk. Når husholdningens beslut-

ning om at give indtægten ud træffes, kender husholdningen endnu ikke hele tidsenhedens indtægt. Lad os nu antage, at vi kan lade (vi, a) repræsenteres af følgende funktion:

$$*P_g = H + h * S_g, \quad (\text{vi, b})$$

hvor H og h er to konstanter, der er karakteristiske for husholdningerne. h er husholdningernes marginale forbrugstilbøjelighed m. h. t. den personlige indtægt. Funktionen er vist i figur 6's nordøstlige hjørne.

Vi kommer derpå til *omkostningsfunktionen*. Den siger, at foretagendernes samlede planlagte faktorindkøb er en funktion af foretagendernes samlede planlagte produktion:

$$*P_f = *P_f(*Y) \quad (\text{vii, a})$$

Denne funktion er helt overset af Keynes-modellerne; men netop hvis makromodellerne skal opbygges på en realistisk mikromodel, må man afgjort have denne funktion med. I virkelighedens verden spiller jo de faste omkostninger en betydelig rolle, og det er mærkeligt, at Keynes, som jo tænkte på det korte løb, ikke inddrog denne funktion. Lad os lade den repræsenteres af følgende funktion:

$$*P_f = B + b * Y, \quad (\text{vii, b})$$

hvor B og b er to konstanter, der er karakteristiske for foretagenderne («business»). b er foretagendernes marginale faktorindkøbstilbøjelighed m. h. t. produktionen. Funktionen er vist i figur 6's sydvestlige hjørne.

16. Planerne realiseres altid.

Vi har i afsnit 12 udførligt omtalt den ejendommelighed, at vor periode er valgt sådan, at alle de planer, som er lagt ved periodens begyndelse, vil virkeliggøres i løbet af perioden. Hvilke planer har vi nu i vor model? Jo, først har vi foretagendernes plan om produktionen. Denne plan realiseres:

$$*Y = Y \quad (\text{viii})$$

Derpå har vi foretagendernes plan om faktorindkøbene. Denne plan realiseres også:

$$*P_f = P_f \quad (\text{ix})$$

Endelig har vi husholdningernes plan om forbrugsindkøb. Denne plan realiseres:

$$*P_g = P_g \quad (\text{x})$$

17. Ligevegtsbetingelser.

Vi har nu ialt ti ligninger; men vi har tolv ubekendte. De resterende to ligninger skaffer vi os ved kravet om, at systemet skal være i ligevegt. Lige-

18. *Løsning.*

Løser man vort system af de 12 ligninger (i)–(xii) m. h. t. Y får man:

$$\bar{Y} = \frac{{}^*I + H + hB}{1 - hb} \quad (\text{xiii})$$

Denne værdi af Y , kaldet \bar{Y} , er løsningsværdien af bruttonationalproduktet. Hermed menes, at denne værdi er den værdi, som vort ligningssystem giver os. Vort ligningssystem er baseret på forudsætningen om ligevægt, følgelig er løsningsværdien en ligevægtsværdi. Ligevægtsværdien er ikke nødvendigvis realiseret i nogen given periode, men ligevægtsværdien er den værdi, som een gang nået ikke tenderer mod at forandres. Løsningsværdien \bar{Y} er bestemt af vore fem parametre *I , H , h , B og b . *I er forventet investering, som er et datum, en parameter, H og h er konsumtionsfunktionens parametre, og B og b er omkostningsfunktionens parametre.

19. *Løsningens stabilitet.*

Om vor ligevægts- eller løsningsværdi (xiii) er stabil eller ikke kan efterprøves på følgende måde¹⁾. Antag, at foretagenderne af en eller anden grund pludseligt bliver overdrevent optimistiske m. h. t. deres salgsmuligheder. Planlagt bruttonationalprodukt *Y forøges derfor udover løsningsværdien \bar{Y} . Antag, at planlagt bruttonationalprodukt overstiger løsningsværdien med det positive beløb y :

$${}^*Y = \bar{Y} + y \quad (\text{xiv})$$

Under udnyttelse af hele vort ligningssystem kan nu følgende operation udføres. Indsæt (xiv) i (vii, b):

$${}^*P_f = B + b(\bar{Y} + y) \quad (\text{xv})$$

Ifølge (ix) er ${}^*P_f = P_f$, og ifølge (III) er $P_f = S_f$. Antag nu at husholdningerne tilpasser deres forventninger meget hurtigt, således at (xii) straks er opfyldt, altså ${}^*S_f = S_f$. Vi kan da skrive:

$${}^*S_f = B + b(\bar{Y} + y) \quad (\text{xvi})$$

(xvi) kan nu indsættes i (vi, b) som giver os:

$${}^*P_g = H + hB + hb(\bar{Y} + y) \quad (\text{xvii})$$

Ifølge (x) er ${}^*P_g = P_g$, og ifølge (iv) er $P_g = S_g$. Så derfor kan vi skrive:

$$S_g = H + hB + hb(\bar{Y} + y) \quad (\text{xviii})$$

¹⁾ Vor prøve er en anvendelse af den prøveteknik, som er fremstillet af Thomas C. Schelling i hans fremragende nye *National Income Behavior* (New York McGraw Hill Book Co., 1951) »The Adjustment Process,« pp. 44–48.

Med andre ord, hvis vi putter begyndelsesværdien $*Y$ af det planlagte bruttonationalprodukt, defineret ved vor ligning (xiv) ind i den ene ende af vort ligningssystem, så vil den anden ende af systemet spytte ud den værdi af foretagendernes faktiske salg af konsumgoder S_g , som er defineret ved ligning (xviii). Læg denne værdi af S_g til foretagendernes forventede bruttoinvestering $*I$ og lad os kalde det udkomme for Y' eller ligningsværdien af Y :

$$Y' = *I + S_g \quad (\text{xix})$$

Indsæt nu (xviii) i (xix):

$$Y' = *I + H + hb + hb(Y + y) \quad (\text{xx})$$

Træk (xx) fra (xiv):

$$*Y - Y' = (Y + y)(1 - hb) - (*I + H + hb) \quad (\text{xxi})$$

Indsæt (xiv) i (xxi):

$$*Y - Y' = y(1 - hb) \quad (\text{xxii})$$

Af denne ligning ser man nu, at dersom hb er positiv men mindre end 1, så vil bruttonationalproduktets planlagte værdi *overstige* dette produkts ligningsværdi; thi y er altid positiv. Hvis, på den anden side, hb stadig er positiv men større end 1, så vil bruttonationalproduktets planlagte værdi være *mindre* end ligningsværdien. Hvad betyder nu dette fra et økonomisk synspunkt? Jo, den planlagte værdi af bruttonationalproduktet er:

$$*Y = *I + *S_g; \quad (\text{i})$$

medens ligningsværdien er defineret:

$$Y' = *I + S_g \quad (\text{xix})$$

Hvis derfor førstnævnte er større end sidstnævnte, må det betyde, at foretagendernes faktiske salg er mindre end ventet. Forventningerne vil derfor blive tilpasset i *nedadgående* retning, og dette vil føre $*Y$ nærmere til løsningsværdien \bar{Y} . Men hvis planlagt bruttonationalprodukt er mindre end ligningsværdien, vil foretagendernes faktiske salg være større end ventet. De vil derfor tilpasse forventningerne i *opadgående* retning, men dette vil føre $*Y$ længere bort fra løsningsværdien \bar{Y} . Åbenbart har vi i det første tilfælde en *stabil* løsning, i sidste tilfælde en eksplosion i opadgående retning. Vi kan følgelig konkludere, at vor løsning kun er stabil, dersom hb er positiv og mindre end 1 (negative værdier ser vi bort fra).

Det her gennemførte ræsonnement kan også gennemføres i geometrisk form. Lad os se på figur 6 igen og lad os begynde på den vestlige axe, $*Y$ -axen. Lad os atter tænke os, at foretagerne har overdrevent optimistiske forventninger og derfor igangsætter en produktion, der er større

end ligevægtsværdien. Deres faktorindkøb bliver da også større end ligevægtsværdien af $*S_f$. Forbruget også større end ligevægtsværdien af $*P_g$, og salget af produkter også større end ligevægtsværdien af $*S_g$. Men, og nu kommer vi til det afgørende. *Omend der sælges mere end ligevægtsværdien, sælges der dog mindre end ventet af foretagenderne.* Forventningerne kan altså ikke opfyldes, og der er al anledning til at stemme forventningerne *nedad*. Men hermed nærmer man sig netop ligevægtsværdien. Enhver læser kan let konstatere dette ved at gå hele vejen rundt på figur 6, begyndende på $*Y$ -aksen og gående mod uret indtil man kommer tilbage på $*Y$ -aksen igen. På samme måde kan læseren også antage, at foretagenderne igangsætter en produktion, der er *mindre* end ligevægtsværdien. Ved at gå rundt mod uret, vil man da opdage, at når man er kommet tilbage på $*Y$ -aksen igen, viser det sig, at der vel sælges mindre end ligevægtsværdien, men dog mere end ventet. Forventningerne bør derfor revideres i opadgående retning, d. v. s. i retning mod ligevægtsværdien. Med andre ord: Hvad enten vi bevæger os bort fra ligevægten i opadgående eller nedadgående retning, udløser vi kræfter, der tenderer mod at bringe os tilbage til ligevægten. Dette udtrykker vi ved at sige, at ligevægten er stabil.

Det er, som man let vil se, den omstændighed, at hb er mindre end 1, som gør ligevægten på figur 6 stabil. Læseren kan let selv fremstille en tegning, hvor hb er større end 1 og vil derved få en ustabil ligevægt. Kom man af en eller anden grund bort fra en sådan, ville der udløses kræfter, som drog systemet *endnu* længere bort.

20. Slutning.

I vor nye makromodel er inddraget et element hentet fra den elementæreste mikroteori: omkostningsfunktionen. Det er påvist, at denne omkostningsfunktions konstanter har betydning for ligevægten. Tillige er forsøget en præcisere formulering af *ex ante-ex post* problematikken end Keynesianerne plejer. Om at tage vor model i brug kan der ikke være tale i denne artikel; andetsteds har forfatteren sammen med andre forsøgt dette¹⁾.

¹⁾ Ralph Turvey and Hans Brems, »The Factor and Goods Markets,« *Economica* (February 1951), især p. 61—68 om de tre anvendelser. Tidligere havde forfatteren anvendt en enklere model af samme type på problemer i den monopolistiske konkurrences makroteori, se Hans Brems, *Reklame, købelyst og købeevne* (Handelshøjskolens skriftrække A, skrifter fra instituttet for salgsorganisation og reklame, 7, Einar Harek, 1950), kap. 4.

SOME ASPECTS OF MONOPOLY AND MONOPSONY IN ANGLO-DANISH TRADE 1921-38¹⁾

By W. BECKERMAN

THE trade between the United Kingdom and Denmark in the period 1921—38 provides an interesting specimen of a market in which the sellers enjoyed to a large extent a potential monopoly position and the buyers a potential monopsony position. The word potential is used here to indicate that (a) while Danish exports to the U.K. constituted a large proportion of total U.K. imports of the products concerned, the existence of a monopoly position would depend on the co-ordination of policies by the numerous Danish units of supply, and on the other hand (b) a similar co-ordination of policy by the various independent units of U.K. demand would be necessary in order to exploit the fact that a high proportion of Danish exports was consumed by the U.K.

British imports from Denmark consisted almost entirely of bacon, butter and eggs, with butter and bacon together forming just over 80 % of the total by value and eggs forming just over 10 %. Danish bacon supplied about 48 % of total U.K. bacon consumption, butter about 30 % and eggs 16 %. Taken together, these three goods formed about 40 % by value of total U.K. imports of the same items. It might appear that even before making allowance for U.K. home production these proportions are not sufficiently large — except perhaps in bacon — to constitute even a potential monopoly position. But the structure of the British supply and marketing arrangements contributed to the strength of the Danish position.

In bacon, home-produced supplies were both irregular, and, relative to Denmark, inefficient. This arose chiefly from the dependence of the pig market on pork production — only the residue being supplied to bacon factories²⁾. There was also a differentiation in the product arising out of the difference in the method of curing.

¹⁾ In this article I have presented some of the results contained in a thesis accepted by Cambridge University for Ph. D. It will thus not be possible in such a condensed form to include all the detailed evidence for many of the conclusions stated therein, though in such cases the main sources of information are cited.

²⁾ c.f. "Report of Re-organisation Commission for Pigs and Pig Products" Min. of Agric. and Fisheries. Economic Series No. 37, 1932.

In butter, home-produced supplies were more important so that Danish butter formed only about 30 % of total U.K. consumption. But the U.K. market in butter was subject to various »zonalising« influences. Home-produced supplies tended to be consumed almost entirely in the regions of production and rarely reached the larger urban areas: the markets for imported butter tended to be grouped round the ports of entry (so that Danish butter was sold largely in the North East of England); and in addition »tastes« for butter appeared to become so closely attached to customary brands that little substitution between brands was possible.¹⁾

As for eggs, the proportion of total U.K. consumption supplied by Danish eggs was considerably smaller than with the other two commodities, and there is no evidence that any other factors intervened to maintain a separate market for Danish eggs. But, as has been seen, eggs were of relatively minor importance in the trade between the two countries.

But while the supply of Danish products to the U. K. *taken as a whole* may have contained elements of monopoly or oligopoly, the actual organisation of the supply was sufficiently unco-ordinated to dispel any possibility that Denmark could have carried out a monopolistic policy in the 1920's.

In spite of the existence of co-operative organisations, the product was still sold under fairly competitive and independent conditions, mainly through numerous commission agents²⁾. It does not appear that the existence of the Danish Bacon Company constituted any significant reduction in the competitiveness of the trade in the 1920's.

Facing this situation of potential monopoly; the British purchasers of Danish products *taken as a whole* were in a position of potential monopsony due to the high proportion of Danish supplies which they consumed. Denmark's total exports of the three products examined above formed well over half of Denmark's total exports of all goods; and, on the average, of her total exports of these goods about 80 % went to the U. K. This also constituted about 70 % of total production of these goods.

The situation as regards U. K. exports to Denmark was completely different. U. K. exports to Denmark were spread over a much larger range of items, amongst which only coal and coke and to a much lesser extent

¹⁾ See Min. of Agric. and Fisheries "Report on the Marketing of Dairy Products in England and Wales", Economics Series, No. 30, 1932.

²⁾ See P. A. Moltesen "Meddelelser vedrørende vore Landbrugsprodukters Afsætning paa det engelske Marked" in "Landbrugsraadets Meddelelser", 1932; K. Skovgaard and A. Pedersen "Survey of Danish Agriculture". I have also been aided by information from Mr. H. Bang, U. K. Representative of the Bacon Board of the Danish Ministry of Agriculture, Mr. G. Dunnett, Secretary of the Commonwealth Economic Committee, and Mr. E. M. H. Lloyd, Economic Adviser to the Ministry of Food.

cotton piece-goods, and iron and steel goods, constituted a significant proportion of Danish supplies. Similarly there was no centralised selling arrangements for these products in the 1920's. Furthermore U. K. exports to Denmark were of relatively very small importance in total U. K. exports. The overall situation is summarised in Table I below.

TABLE I

Distribution by value of trade of U.K. and Denmark: %age of total imports and exports of each country from, and to, the other country.¹⁾
(yearly average)

Period	Denmark's trade		U.K.'s trade	
	% imports from U.K.	% exports to U.K.	% imports Butter, Bacon and Eggs from Denmark	% exports to Denmark
1921-'24	19.7	57.6	42.0	2.2
1925-'28	13.2	56.0	42.3	1.7
1929-'32	16.6	60.1	45.9	2.7
1933-'36	32.7	59.2	40.4	4.7
1937-'38	36.4	54.2	36.0	4.8

¹⁾ Computed from Danish and U. K. annual trade accounts.

The factual and statistical information relating to the U. K. market for Danish products suggests then the following two main conclusions:

(1) Given that the demand for this particular kind of product is likely to be fairly inelastic in general, then the U. K. demand for the Danish supplies is also likely to be inelastic.

(2) U. K. consumers as a whole (e. g. if represented by governmental agencies) could carry out a monopsonistic policy in respect of purchases of Danish goods, while at the same time the Danish market for U. K. goods was of relatively small importance for the U. K.

To add confirmation to the first conclusion, various calculations were made of the elasticities of U. K. demand for Danish products and also the corresponding elasticities of substitution.

In general the form of demand equation used was as follows: —

$$q_d = aY^a \frac{Pd^\beta}{\pi} \frac{Pd^\gamma}{P_o}$$

where q_d = quantity imported from Denmark; Y = U.K. Real National Income; P_d = retail price Danish supplies; P_o = retail price all non-Danish supplies of same product consumed in the U. K.; and π = U. K. cost of living index.

First differences of the logs of the variables were used throughout and the period covered was 1921—32 with half yearly data (corrected for seasonal variation) incorporated over the period 1927—'32.

For the elasticity of substitution calculations the formula used is the same as that used by Tinbergen, namely:

$$\text{elasticity of substitution} = \sigma = \frac{d \log \left(\frac{q_d}{q_o} \right)}{d \log \left(\frac{Pd}{P_o} \right)}$$

where q_o = quantity of non-Danish supplies of some product consumed in the U.K. It is assumed that there is no question here of "inferior" products so that differences in income effect between the alternative sources of supply can be ignored.

The results are summarised in Table II below.

TABLE II
Elasticities of U.K. demand for Danish products.

Commodity	(1) Weight in total U.K. imports from Denmark of Butter, Bacon and Eggs.	(2) Income Elasticity	(3) Price Elasticity	(4) Residual trend (per annum)	(5) Elasticity of substitution		(6) R
					Excluding U.K. supplies	Including U.K. supplies	
Bacon	51.4%	+ .923	— .787	+ 5.25 %	— 2.656	— .83	.850
Butter	37.8%	+ .702	— .314	+ 2.26 %	— 1.094	— .85	.710
Eggs	10.8%	+ 1.219	— 1.036	—	— 0.836	— .51	.555
Weighted Average . . .				— .64			

From the above table it can be seen that

(a) the price inelasticity of U.K. demand for Danish goods is confirmed¹⁾ (to the extent of ones confidence in multiple correlation analysis).

1) Professor J. Pedersen in "En Analyse af det engelske Smørmarked" also finds that, in the short period at least, the British demand for Danish butter is inelastic; but, unless I have misunderstood the technique employed therein to eliminate the role of income, the estimates are only valid on the assumption that the income-elasticity of U.K. demand for Danish butter is unity—an assumption which could be an interesting subject for speculation.

(b) the elasticities of substitution are smaller when U.K. supplies are included — indicating that the lack of substitutability which existed in the market was due more to rigidity with respect to U.K. supplies than to entrenched preferences as between Danish and other imported supplies, and

(c) in the two most important items there appeared to be an overall upward shift in the British demand curves for these items (column (4)) during the period 1921—32.

As will be shown below, conclusion (a) is of considerable importance for the problem of fluctuations in the trade, and conclusion (c) is of importance for assessing the use to which the British monopsony position was finally put.

Attempts to calculate the elasticities of Danish demand for U.K. goods were less successful owing chiefly to the fact that as these goods are mainly raw materials from the point of view of Danish industry, and not final consumers' goods, the »ideal« data is in practise impossible to obtain and the investigator must use very inferior approximations. The equation obtained for the combined Danish demand for the four classes of goods mentioned above over the period 1921—32 yielded the following results: — income elasticity = + 2.76, price elasticity = — 2.418 and substitution elasticity = — 0.064. With a multiple correlation coefficient of only .479 however, not much significance can be attached to this result. Owing to the statistical insignificance of the substitution elasticity its upper limit as given by its standard error was used in calculating the residual trend, the value obtained for the latter being — 12.7 % per annum (exponential trend).

While no significance can be attached to the actual size of this downward shift in the Danish demand, it serves to add a certain amount of confirmation to the hypothesis that such a downward shift did exist — a hypothesis which had been revealed by the factual evidence of the period in which reports of various bodies¹⁾ had drawn attention to the growing substitution by Denmark of non-U.K. for U.K. sources of supply of many commodities. Graphical examination of the series relating to the ratio of Danish imports of each of the four goods concerned from non-U.K. to Danish imports of the same goods from the U.K. also leaves little doubt that there was a tendency to substitute non-U.K. for U.K. sources of supply over and above any substitution that could be ascribed to changes in the corresponding price ratios.

¹⁾ e.g. Trade Report issued by committee of the "Merchants Guild" in Denmark in 1927; Board of Trade Overseas Economic Report on "Denmark", 1929; and "The Economist" 1930; ii, p. 1003.

Thus we have that on the one hand there was an upward shift in the British demand for Danish products and on the other hand a probable downward shift in the Danish demand for U.K. products due to a definite substitution in favour of non-U.K. supplies. It appears that as a result of these shifts in demand the Danish balance of trade with the U.K. during the period 1921—30 showed a favourable trend — both in money terms and in real terms. That is to say, there was an upward *trend* in the Danish favourable balance of trade with the U.K. This was sufficiently strong, in fact, to more than offset the upward trend in the Danish adverse balance with the rest of the world over the same period, with the net result that Denmark's total adverse balance of trade with the whole world showed a falling trend over the period concerned both in real and in money terms.

But in 1931 the whole situation was radically changed. Great Britain had suffered severe unemployment during the slump — the severity of which was particularly marked in traditionally basic industries such as coal and textiles. At the same time the drastic fall in the world prices of agricultural produce had caused a further deterioration in the economic position of British agriculture. Thus the early 1930's saw the re-introduction of a protectionist policy by the United Kingdom in a variety of forms. One popular device which also served to stimulate U.K. exports was the conclusion of bilateral agreements with suppliers of agricultural products to the U.K. under which the U.K. undertook to limit the amount of protectionist restrictions on imports in return for assurances that the partners to the agreements would take steps to increase their imports of certain U.K. products, chief amongst these being the type of product exported by the U.K. to Denmark. 1931 was also the year of the Ottawa Agreement in which the U.K. agreed to give preference to Dominion supplies in the U.K. market for various agricultural products, especially dairy products.

The first step taken to control the imports of dairy products into the U.K. was the encouragement of a »voluntary« agreement among the main suppliers of bacon to the U.K., in 1931, to restrict the amounts of their bacon which they exported to the U.K. This was followed in 1933 by the conclusion of the Anglo-Danish Trade Agreement in which the Danish bacon quota was confirmed and quotas for butter and eggs also introduced. As well as being handicapped by quotas, the tariffs imposed on U.K. imports of Danish butter and eggs under the Ottawa Agreement constituted a considerable advantage to Denmark's chief competitor, New Zealand. In fact, from the point of view of U.K. imports from Denmark, the 1933 Agreement did little more than assure Denmark that no conditions worse than those which had already arisen out of the preceding Ottawa Agreement and bacon restrictions would be imposed. In return for this apparent

leniency, Denmark undertook (mainly in an attached protocol) to increase the proportion of her imports bought from the U.K.

Criticisms, from British sources, that in view of the strength of the U.K. monopsony position the U.K. had been too lenient (especially in regard to the bacon arrangements which resulted in a considerable increase in the price of the bacon) were perhaps ill-founded. For in the 1930's the U.K. was very eager to expand coal and iron and steel exports. If the U.K. had »squeezed« Denmark too tightly as regards imports from Denmark, then she could not, at the same time, have obtained agreement to expand the sale of U.K. goods in Denmark. In other words, when the monopsonist is also a seller, then he should bear in mind that the demand curve for his goods is not independent of the extent to which he exploits his monopsonistic buying position. Thus the apparent British leniency may have been, in effect, merely Machiavellian foresight.

Certainly the effects of the governmental intervention in the trade were beneficial to the U.K. On the one hand the proportion of U.K. to non-U.K. imports into Denmark — which had been falling prior to 1930 — showed a rising trend in the following decade. This reversal of the preceding trend was so marked that the percentage by value of Danish imports from the U.K. to total Danish imports, which had been about 16 % in the 1920's, had risen to 38 % by 1937. And on the other hand, the upward trend in the British demand for Danish goods was completely checked. The result of these two changes was that the trend in Denmark's favourable balance of trade with the U.K. which had been increasing during the 20's was sharply reversed in the remaining years. While this was accompanied by a reduction in Denmark's adverse balance with non-U.K. the fall in this balance was not sufficient to offset the deterioration vis à vis the U.K., so that the total Danish balance of trade ceased to follow the favourable trend of the 20's and showed a slight deterioration.

The inelasticity of British demand for Danish goods taken into conjunction with the fact that Danish export prices showed a much greater correlation with Danish money income than with the income of her export markets¹) is also of interest for the problem of fluctuations in the balance of trade. For a rise in Danish income caused a rise in Danish export prices and given an inelastic demand this would increase the receipts from exports; and conversely when Danish income fell. Thus one would expect marked fluctuations in the Danish balance of trade as U.K. income fluctuated on the assumption that Danish income would be highly sensitive to changes

¹ The *partial* correlation coefficient of Danish export prices on Danish money national income with export markets' combined income taken into account was found be +.568; and on combined export markets' income with Danish money income taken into account was +.447.

in U.K. income owing to the importance of exports to the U.K. in the Danish National Income.¹⁾

While, however, it was possible to verify in certain years the tendency for the value of Danish exports to increase when *Danish income* increased even when there was no concomitant improvement in U.K. income, it was not possible to substantiate any simple model relating the Danish balance of trade to U.K. income. This was fundamentally due to the fact that the assumption suggested above, namely that Danish income would be highly geared to U.K. income, was found, in practice, to be rather unjustified.²⁾

There were three main reasons for this. In the first place, owing to the technological nature of the Danish exports to the U.K., an increase in U.K. demand for these goods always meant a large increase in Danish imports of feeding stuffs — so that a significant part of the increased income from exports would be immediately offset by increased imports into Denmark, thus damping the foreign-trade multiplier effect. Secondly, in many years Danish export prices moved in the opposite direction to U.K. National Income, and given inelasticity of U.K. demand for Danish products this would tend to make the value of Danish exports move in the opposite direction to that induced by the British marginal propensity to imports. Thirdly, insofar as changes in U.K. income had some effect on Danish export prices this would usually be offset by corresponding changes in the prices of Danish imports. Thus, for example, whilst a rise in U.K. income might in some years have beneficial effects in the form of a rise in Danish export prices, this would often be counterbalanced by a rise in Danish import prices. In fact the neutralising influences tending to insulate the Danish economy from fluctuations in U.K. income (except major movements such as the 1930 slump) were found to be so powerful that although the relationship that did exist between Danish and U.K. income was not very strong, it seemed nevertheless to be more than justified. The explanation for this appeared to be the sensitivity of Danish home investment to changes in economic conditions abroad. That is to say, even if the normal foreign trade multiplier effect was severely damped due to the neutralising factors mentioned above, Danish investment would react — to some extent purely psychological reactions — to changes in economic conditions abroad

¹ See my forthcoming article in »Economica«, »Price Changes and the Stability of the Balance of Trade«, for full mathematical model of balance of trade fluctuations when prices change as well as income.

² See Simkin »The Instability of a Dependent Economy« for similar conclusions to the relative independence of fluctuations in the New Zealand economy from changes in exports. Banking policy was found to be a much more potent influence on the New Zealand economy, which corresponds closely to the importance attached below to the role investment in the Danish economy.

and thus, by itself, tend to keep Danish income in line with movements in foreign incomes. For while Danish home investment was of less importance than exports in the Danish National Income, the fluctuations in investment were, in general, much more violent than fluctuations in exports and were more highly correlated with changes in U.K. income. Also, given the factors tending to offset changes in the value of exports, the scope allowed to investment as a determinant of Danish income is, of course, considerably increased.

Thus while the potential monopolistic position of Denmark in the U.K. market for butter and bacon meant that the U.K. demand for these goods was inelastic, it was not possible to specify any model indicating that there would be violent fluctuations in Danish income due to fluctuations in U.K. income, as a variety of causes tended to weaken the relationship between the two incomes.

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

FEM ØKONOMER OM FULD BESKÆFTIGELSE

Den beretning, der her skal omtales, er udarbejdet af J. M. Clark, N. Kaldor, A. Smithies, P. Uri og Ronald Walker i perioden 22. oktober til 16. december 1949¹⁾. En gennemgang overtyder straks om, at der på den relativ korte tid er præsteret et stort arbejde. Man står overfor en fyldig og klar fremstilling, der udmunder i nogle til dels ret dristige, men økonomisk velbegrundede forslag. Til forståelse af baggrunden for disse erindres om, at foranledningen til beretningens udarbejdelse var den konjunkturusikkerhed, som forelå fra forsommeren 1949 og et stykke hen på året, og som bevirkede, at Det økonomiske og sociale Råd bad generalsekretæren for De forenede Nationer om der måtte blive udarbejdet en beretning om spørgsmålet opretholdelse af fuld beskæftigelse.

Økonomerne begynder beretningen med at give en fortolkning af løftet i De forenede Nationers charter om fuld beskæftigelse, afmalder situationen som den så ud, mens beretningen blev skrevet, og går derefter over til en forklaring af, hvad de forstår ved fuld beskæftigelse. Disse emner optager da første afsnit af beretningen. Det kan ikke undgås, at en del af det, som her bliver fremsat, nu allerede kun har historisk interesse.

Af varigere betydning er andet afsnit, der giver en udmærket økonomisk analyse af den fulde beskæftigelses problem, med særlig henblik på begreberne effektiv efterspørgsel og konjunktursvingninger. På basis heraf redegøres for de indgreb, de fire økonomer anser for hensigtsmæssige og anbefalelsesværdige, idet forklaringen af indgrebenes virkemåde på en anskuelig og overbevisende måde nøje knyttes til den økonomiske analyse af de forhold, der uden modforanstaltninger truer beskæftigelsen.

Tredje afsnit genoptager indgrebene, men nu i form af positive, udførligt udarbejdede forslag. Følgende lille resumé skulle tjene til at give et indtryk af disse: Forslagene deler sig i dem med nationalt og dem med internationalt sigte. Blandt de *nationale* foreslås det, at regeringerne skal vedtage og offentliggøre det mål, der definerer fuld beskæftigelse i vedkommende land. Endvidere skal de offentliggøre det program for deres finanspolitik, deres investeringer, planlagte produktion samt løn- og prispolitik, som tilsigter målets opnåelse. For det tilfælde, at efterspørgslen i landet skulle svigte, således at beskæftigelsesmålet ikke nås, skal regeringerne allerede nu vedtage og offentliggøre et program for kompensatoriske foranstaltninger, der automatisk kan sættes i kraft. Endvidere skal de bekendtgøre de skridt, de vil tage til bevarelse af stabilitet i prisniveauet. Og endelig skal de tilpasse deres lovgivning, administration og statistik med henblik på opfyldelse af målet. — Blandt de *internationale* foranstaltninger anbefales et program, som sigter på at fjerne den strukturelle uligevægt i verdenshandelen

¹⁾ National and International Measures for Full Employment. Report by a group of experts appointed by the Secretary-General. United Nations. Lake Success, 1949. 104 sider. Pris 0,75 \$.

Fuld Beskæftigelse ved Nationale og Internationale Foranstaltninger. En beretning udarbejdet af en ekspertgruppe udpeget af De forenede Nationers generalsekretær. Udgivet ved Udenrigsministeriets foranstaltning. Munksgaard. Kbhvn. 1950. 117 sider. Pris 4,50 kr.

og tilvejebringe en regelmæssig strøm af internationale investeringer særlig med henblik på de underudviklede lande og last but not least at stabilisere den internationale handel ved at opretholde de internationale betalinger trods interne svingninger i den effektive efterspørgsel.

Efter afsnittet om forslagene følger en udtalelse af J. M. Clark. Den lille bogs danske udgave (ikke den engelske) slutter med Det økonomiske og sociale Råds resolution af 15. august 1950, som i mangt og meget følger økonomernes forslag.

Hvad nu målsætningen i beretningen angår, er den faktisk noget mere kompliceret, end titlen antyder. Her tænkes ikke på, at »Fuld Beskæftigelse« opfattes som et mål i snæver forbindelse med målet »Høj Produktivitet og Levefod«. Denne forbindelse finder man praktisk taget altid. Der tænkes derimod på, at målsætningen kompliceres ved indblandingen af endnu et par mål, der ikke altid har været knyttet til det mål, beretningen skal finde midler til. For det første målet »Stadig voksende Verdenshandel« (jvnf. beretningens punkt 1, slutningen og punkt 33). Dette internationalistiske mål medfører atter interesse for fri ombyttelighed af valutaer og multilateralisme (se f. eks. punkt 6). Endvidere knyttes målet »Ophjælpning af de underudviklede Lande« til. Og endelig vedhæftes målet »Stabilt Prisniveau« (se bl. a. punkterne 3 og 31, og jævnfør forslaget om, at regeringerne skal bekendtgøre de skridt, de vil tage til at bevare stabilitet i prisniveauet).

Kravet om, at den anbefalede politik også skal passe med det internationalistiske mål, når forfatterne til ved en meget rimelig fortolkning af De forenede Nationers charter og forskellige andre internationale vedtagelser. Målet »Prisniveaustabilitet« gives der til gengæld ingen lignende citater på. Chartrets almindelige udtalelse om stabilitet går næppe på prisniveaustabilitet. Det er formentlig forfatterernes almindelige nationaløkonom-ideologi samt en formodning om, at en inflativ beskæftigelsespolitik ikke kan holde i det lange løb, der gør, at målet prisniveaustabilitet drages ind. — Det er imidlertid indlysende, at de tilknyttede ekstramål ikke ligefrem forenkler opgaven.

Forfatterne erkender, at mulighederne for, at det internationalistiske mål kan forenes med fuld beskæftigelse, afhænger af mulighederne for at få de forskellige landes beskæftigelsespolitik til at »holde fodtrit«, og heraf udspringer atter adskillige af de ovenanførte forslag. Disse er alle ud fra et økonomisk-teknisk synspunkt ganske logiske, men set fra et økonomisk-politisk synspunkt stiller det sig anderledes. Det er rigtigt, at bliver der fodtrit i landenes beskæftigelsespolitik, fjernes den fare, som fra konjunktursvingninger truer multilateralismen og den fri ombyttelighed; men de politiske vanskeligheder med at få flere hjul til at gribe rigtigt ind i hinanden, når man ikke fuldtud behersker de enkelte hjuls retning og tempo, er åbenbar. Hertil kommer så de vanskeligheder, der skyldes vedholdenhed ved suverænitetsprincippet. — Det er også rigtigt, at de farer, som truer fra strukturforskydninger, kan imødegås ved »passende tilpasning af valutakurser« (punkt 66); men det kræver, at det først anerkendes som en politisk maxime, at valutakurser er reguleringsmidler og intet som helst andet. Men det bliver næppe i denne konges tid.

Om forenelighed af fuld beskæftigelse og prisniveaustabilitet siges bl. a. (punkt 84), at »før i tiden var det almindeligt, at inflation eller et inflatorisk tryk på priserne indtraf i perioder med fuld beskæftigelse«. Mon ikke man her kunne tage nutiden med? — I det følgende tales om regeringens almindelige forpligtelse til at søge at bevare stabilitet i prisniveauet. — Såvidt vides, foreligger der imidlertid ingen sådanne forpligtelser i forfatningerne. Hvis der tænkes på valglofter — dem har der unægtelig foreligget mange af — er betragtningen lovlig naiv.

Forfatterne er klar over (se punkt 87), at der kan »indtræffe en inflatorisk prisspiral, hvis arbejdernes faglige sammenslutninger, landbrugets og handelens organisationer, karteller og monopoler stiller krav om øget fortjeneste på en sådan måde, at der er et stadigt tryk i opadgående retning på priserne. Selv om den enkelte organisations forhandlingsposition måtte være stærk nok til at fremkalde et sådant tryk, selv på et tidspunkt, hvor den totale effektive efterspørgsel svigter, må man gøre sig klart, at risikoen er større herfor, når der foreligger en fristelse til at udnytte en situation, hvor efterspørgslen er rigelig, og beskæftigelsen er høj og stabil«. Her overfor anføres, at »hvis de forskellige økonomiske grupper i samfundet ikke udviser tilstrækkelig tilbageholdenhed til, at priserne kan holdes på et konstant niveau, kan regeringen træffe en lang række forholdsregler med henblik på at forhindre priserne i at stige uden at formindske den samlede effektive efterspørgsel under det niveau, der er nødvendigt for fuld beskæftigelse«. Det af anmelderen fremhævede ord kan få læseren til at tro på noget, der kun er en teoretisk mulighed, og endda en mulighed som forudsætter, at regeringerne ikke udgår fra, sympatiserer med eller nyder nødvendig støtte fra flere eller færre af de i begyndelsen af dette afsnit nævnte magtgrupper. Selve dette, at disse faktorer er organiserede, viser imidlertid, at de er økonomisk-politisk aktive, og dette i forbindelse med det forhold, at det drejer sig om organisationer, der omfatter store grupper af vælgere og som råder over presse, propagandaafdelinger og eventuelt repræsentation i politiske partier, øger sandsynligheden for, at flere eller færre af dem øver indflydelse på den til enhver tid siddende regering.

Enhver analyse af problemet fuld beskæftigelse må føre til, at man støder på problemet om de politiske betingelser herfor. En analyse indenfor økonomikkens politikfag har naturligvis lov til at stoppe op her, eventuelt med en afsluttende konstatering af, om de midler, hvis økonomiske virkninger er udredet, umiddelbart er forenelige med de eksisterende politiske institutioner eller ej. Men en beretning med forslag, som vil tjene politiske virkeliggørelsesformål (i modsætning til politiske propagandaformål), kan ikke nøjes hermed. Den må gå dybere ind på de problemer, der her foreligger. Dette har de fem forfattere nu ikke haft tid til, og er derfor lovligt undskyldt. Det er i alle tilfælde imponerende, hvad der er præsteret. Men det er ligefuldt en mangel ved beretningen. Det overses ikke, at dens succes d'estime har chance for at blive større, jo mere den skyer omtålelige spørgsmål, men her udgås fra at det er rimeligt at bedømme et arbejde som det foreliggende efter dets værd som ledetråd for praktisk handling. Og det kan anføres overfor forfatterne, at de i almindelige vendinger forudsætter og til dels endda udtrykkeligt postulerer en forenelighed mellem deres forslag og de væsentlig demokratisk-liberalistisk-kapitalistiske samfund, som ikke er bevist. De pågældende passager er for overfladisk-optimistiske, hvad enten nu dette er fuldt bevidst — villende menneskers forsøg på at rive andre med sig ved optimisme — eller produkt af en ubevidst harmonitro. De postulerer, der her tænkes på, findes i punkt 4, »fuld beskæftigelse kan forenes med de grundlæggende principper i ethvert økonomisk system« og i punkt 5, »de foranstaltninger, der er nødvendige for at fremme fuld beskæftigelse i et liberalistisk samfund, er fuldt ud forenelige med et sådant samfunds institutioner«. Hvad det første postulat angår, er det kendt, at fuld beskæftigelse i uregulerede, dynamiske samfund med de svingninger i investeringerne, der almindeligt kendes i sådanne, kun forefindes i højkonjunkturer, jævnfør også forfatternes erkendelse under punkt 73. Og hvad det andet postulat angår, går de indgreb, som forfatterne mener er

nødvendige for deres formål, og som de tænker sig forenelige med liberalisme, videre end man hidtil har tænkt sig muligt under gængse definitioner af liberalisme og endda kendeligt ud over, hvad selv moderne socialliberale forestiller sig, selv i deres mest »sociale« øjeblikke.

En tanke til overvejelse: Efterkrigstidens teoretisk-politiske debat har bidraget til en afklaring af en række konkrete »friheder« og »rettigheder«, der af flere eller færre anses for nødvendige bestanddele af liberalisme og demokrati. En videnskabelig analyse kunne — uden i mindste måde at tage stilling til disse bestanddeles værdi og nødvendighed — simpelthen benytte en oversigt over disse som en huskeseddel over punkter, hvis forenelighed med beskæftigelsespolitik alle skulle undersøges. Beskæftigelsespolitikens historie indenfor den vestlige civilisation frembyder allerede i dag adskillige eksempler på vanskeligheder for denne politik, og en del af disse vil kunne rubriceres under de antydede hovedpunkter, særlig de, der opstår så at sige som gnidningsmodstand mellem på den ene side *forfatningsmæssige institutioner* i videste forstand og på den anden side den økonomiske politik. Andre vil kunne rubriceres under hovedpunkter, der naturligt frembyder sig ved betænkning af forhold indenfor *den klassemæssige og erhvervmæssige struktur*, som også yder gnidningsmodstand. — Det er ejendommeligt, at forfatteren til »From Economic Theory to Policy«¹⁾, der har fungeret som formand for ekspertudvalget, ikke har gjort sig mere gældende ved eftervisning af vanskeligheder af sidstnævnte art, end tilfældet er. Måske skyldes det opportunitetshensyn. Det må jo ikke glemmes, at vi står overfor et arbejde, der primært er et politisk dokument.

Som optakt til en undersøgelse af de vanskeligheder, som de to nævnte grupper af sociale forhold (de forfatningsmæssige institutioner og den klasse- og erhvervmæssige struktur) yder mod de af de fem økonomer anbefalede midler til opnåelse af fuld beskæftigelse, vil det her være hensigtsmæssigt at resumere hovedtankerne bag forslagene.

- a. Tanken om en langsigtet økonomisk politik i besiddelse af:
- b. konjunkturmæssig smidighed i kraft af »harmonikamæssig« opbygning af:
- c. skattepolitikens taxter (punkt 74 og 168),
- d. socialpolitikens ydelser (punkt 76 parantesen og 169),
- e. offentlige arbejders omfang (punkt 71),
- f. offentlig investeringspolitik (punkt 111—112 og 159), og i samme forbindelse
- g. en smidig handelspolitik (punkt 123 og 137—139),
- h. samt en stærk prispolitik (punkt 87).

Af de politiske og erhvervmæssige kendsgerninger i den vestlige civilisation, som et beskæftigelsesprogram af den ønskede art må regne med, skal jeg først nævne et kompleks af forhold, dannet i sammenspillet mellem forfatningsmæssige institutioner og erhvervs- og klassemæssige interesser:

Stadig tilbagevendende valg, der kan ændre partistyrke og regering, accentuerer hensyntagen til organiserede grupper — herunder lokale økonomiske interesser og erhvervsorganisationer. Dette moment skærpes under systemer med rigsdagsparlamentarisme, forholdstalsvalgmåde og korte valgperioder. Skærpes også jo stærkere det lokale selvstyre er befæstet, og jo stærkere foreningsfriheden og tidligere tiders laissez-faire-politik har ladet de private organisationer vokse sig.

¹⁾ E. Ronald Walker: From Economic Theory to Policy. The University of Chicago Press 1943. — Anmeldt i Nationalekonomisk Tidsskrift 1947, side 214 ff.

Dette moment vanskeliggør a. og b. Hvad specielt angår det lokale selvstyre, vanskeliggør det e. Hvad erhvervsorganisationerne angår, er de allerede nævnt som modstandsfaktorer overfor h. Man må aldrig glemme, at al prispolitik er indtægtspolitik. Erhvervsorganisationerne vil også modsætte sig stigende skatter under højkonjunktur, jævnfør c. Endelig vil de erhvervsorganisationer, der repræsenterer driftsherrerne, under påberåbelse af det utålelige i posekiggeri og afleveringen af forretningshemmeligheder, øve modstand overfor forbedring af den økonomiske statistik, som er nødvendig for b., jfr. bl. a. punkt 78.

Endvidere skal her antydes et kompleks af erhvervsmæssige og klassemæssige momenter, der har influeret på og utvivlsomt fortsat vil influere på den økonomiske politik. Den klasse- og erhvervsmæssige struktur af samfundene i den vestlige civilisation, herunder den økonomiske ulighed, er udslagsgivende både for skatter og sociale ydelser. De sociale ydelser er for ydernes vedkommende båret ikke alene af solidaritetsfølelse, men også af frygt for social uro fra økonomisk dårligt stillede klassers side. Og for nydernes vedkommende medbestemmes ydelserne af trang, delvis af social oprindelse. Ydelserne finansieres af skatter, og selvtarvsdriften og selvhævdelsesinstinktet influerer stærkt på grænserne for såvel skatter som socialpolitiske ydelser og det både med hensyn til overgrænse og undergrænse. Herpå vil c. og d. støde. Hvad e. angår, kræver det overladelse af en del af den økonomiske virksomhed til det offentlige, hvilket også støder på modstand i de samme drifter hos de berørte private erhverv. Endvidere er de besiddende erhverv og klasser — blandt andet ud fra frygt for nye skatter eller inflation — bærere af tanken om finansiell balance i den offentligt husholdning, og her er de hidtil uden nølen blevet fulgt af arbejdernes repræsentanter. Men herved foreligger der modstand mod de nye finansprincipper. Vanskeligheden med at gennemføre prisstabilisering har, som allerede antydnet, også rødder i erhvervsstrukturen.

Det kunne synes en knusende indvending mod betydningen af de mange vanskeligheder for en fuld beskæftigelsespolitik, som her er opremsat, at Europa og U.S.A. dog har haft fuld beskæftigelse i mange år. Men således er det ikke. Man kan nemlig her ikke regne med Rusland og Tyskland (1933—45), grundet på fravær af liberalistiske forhold, og hvad angår Vesteuropa og U.S.A.s fulde beskæftigelse fra 1940 til dato, er den som følge af sin inflationistiske karakter, og præget som den er af mangel på balance i udenrigshandelen, langt fra de forestillinger om fuld beskæftigelse, som de fem økonomer nærer.

På den anden side må opremsningen af vanskelighederne ikke tydes derhen, at anmelderen skulle have opgivet tidligere teorier om, at udviklingen øger sandsynligheden for en beskæftigelsespolitik. Det tror han, den gør. Man går ofte frem her i verden, simpelthen fordi der ikke går nogen vej tilbage. Men vi har intet brev på, at beskæftigelsespolitikken gnidningsfrit vil indstille sig efter de fem økonomers ideelle mønster.

Er den økonomisk-politiske analyse altså efter anmelderens mening ikke ført langt nok, er der som helhed kun grund til at rose den økonomisk-teoretiske analyse og fremstillingen af sammenhængen mellem teori og forslag. Af indvendinger anføres: Det er rigtigt, som det siges under punkt 69, at »spontane tendenser til svingninger i den produktive investering må betragtes som uundgåelige, så længe beslutningerne om at investere tages af private forretningsfolk, der handler uafhængigt af hinanden«. Det står blot ganske uafklaret; hvorfor udjævner svingningerne ikke hinanden? — Det er vistnok ret almindeligt antaget, som det anføres i slutningen af punkt 81, at »uvished med hensyn til regeringernes hensigter

er i sig selv en væsentlig faktor, der modvirker den økonomiske stabilitet; når først regeringerne fører en konstant økonomisk stabiliseringspolitik, og det bliver bekendt og almindeligt forstået i samfundet, hvorledes en sådan politik virker, vil de enkelte økonomiske enheders dispositioner, der normalt er årsagen til svingningerne, af sig selv antage et mere stabilt mønster«. Men også dette står uforklaret. Det er let at forstå, at i situationer, hvor barometret står på nedgang, kan unødvendig panik undgås, når det vides, at en depression ikke får lov at udfolde sig. Men det er vanskeligt at forstå, at der ikke skulle opstå stærke tendenser til mindre tilbageholdenhed overfor risici, og mindre tilbøjelighed til private henlæggelser, når barometret står på opgang. Man kan her endda ved en modsætnings slutning anvende et eksempel, som forfatterne anfører under punkt 92, til støtte for sidstnævnte indvending. — Under punkt 89 anføres, at »medens en stigning i arbejdsløsheden i almindelighed kan opfattes som et klart tegn på en svigtende effektiv efterspørgsel, kan en prisstigning, som vi har set, skyldes en række forskellige årsager, overfor hvilke forskellige midler må tages i anvendelse«. Er det andet end sproglig trolderi? Kan man ikke uden forsyndelse mod virkelighedstroskab formulere disse sætninger, således at der byttes om på antallet af årsager i de to tilfælde?

Hvad angår den danske oversættelse, er den gennemgående skrevet i et mundret og klart dansk, men skæmmes af enkelte skønhedsfejl, der er løbet oversætteren i pennen. Således i slutningen af punkt 100, hvor der uden tilstrækkelig støtte i originalteksten indføres et mystisk begreb »landenes gensidige tarv«. Endvidere benyttes ordet reelt nogle gange som oversættelse af ordet real, hvor det ikke rigtigt gør sig. I oversættelsen af resolutionen finder vi sprogblomsten »ikke-guvernemementale organisationer«. Det vil lette oversættelsesarbejde, hvis den slags oversættelser blev godtaget, men begrebet sprogrøgt måtte i så tilfælde først udryddes.

Niels Lindberg.

PRISDANNELSEN PÅ LANDBRUGSEJENDOMME

1° Den gængse prisdannelsesteori er i det store og hele opbygget på grundlag af erfaringer og ræsonnementer vedrørende omsætningen med forbrugsvarer. Særlige undersøgelser vedrørende prisdannelsen på kapitalgoder — herunder varige forbrugsgoder — er yderst sjældne, og teorien herom hører til de forsømte områder af økonomien. Bl. a. ud fra dette synspunkt griber man med stor interesse *Kjeld Bjerkes* arbejde, »Omsætningen og salgsprisen for landbrugsejendomme 1902—1942« (Nyt nordisk Forlag, København 1950, 98 sider, pris 6 kr.), og interessen er så meget større, som selvstændige danske undersøgelser på empirisk grundlag jo hører til sjældenhederne.

Bjerkes arbejde vil utvivlsomt vække interesse i vide kredse, da emnet er centralt i dansk landbrugsøkonomi. Bjerke besidder stor viden på dette område, og bogen er en værdifuld forøgelse af vor økonomiske litteratur og vil i fremtiden være en håndbog for alle, der beskæftiger sig med prisdannelsen på landbrugsejendomme. Dette gælder navnlig bogens første halvdel, hvor der er givet en systematisk oversigt over de forskellige vurderingselementer, der spiller ind her, og hvor det væsentlige i den tidligere litteratur om emnet refereres. Bjerke diskuterer herunder også virkningen på landbrugsejendommenes priser af forskellige skatter.

Bogens anden halvdel er optaget af en statistisk undersøgelse dels af korrelationen mellem prisen på landbrugsejendomme og nettoindtægten af landbrugsejendomme, dels af forskydningerne i efterspørgsels- og udbudskurverne under de varierende landbrugskonjunkturer. Der skal i det følgende fremsættes nogle kommentarer til denne empiriske del af Bjerkes arbejde.

2° *Sammenhængen mellem nettoindtægt pr. ha og ejendomspris* undersøges i kapitel III, hvor oplysninger om indtægten pr. ha (nettoudbyttet + driftslederløn + familiens arbejdsvederlag) er hentet i hovedsagen fra Det landøkonomiske Driftsbureaus materiale, medens ejendomsprisen er bestemt som købesum (incl. løsøre) pr. td. hartkorn for ejendomme solgt i almindelig fri handel. Undersøgelsen er delt op, så de forskellige brugsstørrelser behandles for sig. Bjerke har beregnet korrelationskoefficienter og bestemt regressionslinierne for de to således fremkomne talrækker og er derved kommet til følgende resultater:

1) Der er en høj korrelation mellem ændringerne i landbrugets *indtægt pr. ha og købesummen pr. td. hartkorn*. Korrelationskoefficienten er noget mindre mellem nettoudbytte pr. ha og købesum, men dog ret betydelig; forskellen er størst for de små brug.

2) Den fundne afhængighed er ikke proportionalitet, idet købesummen vil være ret betydelig, selv om nettoindtægten bliver nul.

3) Ændringerne i købesummen kommer lidt senere end ændringerne i indtægten, og korrelationskoefficienterne bliver størst, når man forskyder talrækken for indtægten et halvt år frem i forhold til talrækken for købesummerne.

4) De større ejendommers købesummer synes — som man måtte vente — at være mere påvirkelige over for indtægtsændring end de små ejendommers, hvilket viser sig ved, at regressionsliniernes hældning er størst for de store brug.

Der er ikke noget overraskende i disse resultater — ud over at det måske er overraskende, at korrelationen mellem købesum og nettoindtægt er så høj, som den er. (Korrelationskoefficienten svinger mellem 0,75 og 0,90). I og for sig skulle man nemlig vente, at landejendomspriserne ikke er alt for stærkt påvirket af *korttidssvingningerne* i landbrugets rentabilitet, idet den, der køber en ejendom, må antages også i nogen grad at vurdere den efter udsigterne på noget længere sigt.

Bjerke har desværre ikke søgt at inddrage sammenhængen mellem priserne på landbrugsejendomme og det almindelige prisniveau (engrospristallet) i sine undersøgelser. Han omtaler i sin almindelige redegørelse, side 34—35, at der er en sammenhæng, men afviser en nærmere statistisk behandling heraf, bl. a. med den ejendommelige begrundelse, at »forskellige betragtninger i de senere år har bidraget til at rokke betydeligt både ved selve begrebet »det almindelige prisniveau« og ved den værdi, man kan tillægge en opstilling af et eller andet samlet udtryk, »pristal«, som mål for »det almindelige prisniveau.« (side 34). Herudover anfører Bjerke, at man »for afkastningsevnen og købesummen nok kan regne med, at »prisniveauets« indflydelse er af samme styrke . . . således at man ved en sammenligning af afkastningsevnen med ejendomsprisen kan se bort fra »prisniveauet.« (side 35).

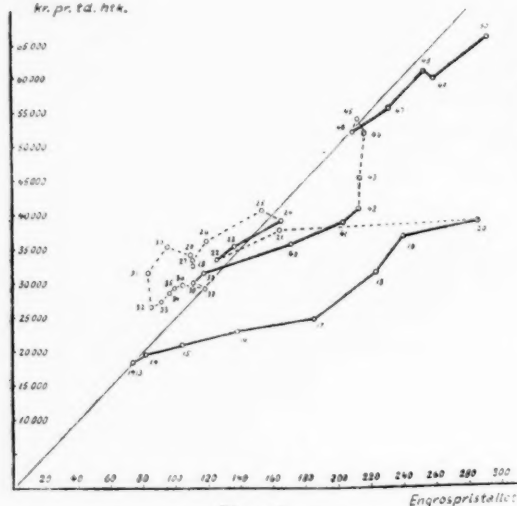
Forholdet er, som allerede nævnt, at der er en forholdsvis høj korrelation mellem ejendomspris (købesum) og indtægt (afkastningsevne). Der er også en høj korrelation mellem prisniveau og ejendomspris, og her er sammenhængen meget nær ved at være proportionalitet. Der er tillige en høj korrelation — set over

længere perioder — mellem landbrugsindtægten og prisniveauet. Ingen af disse korrelationer er imidlertid fuldkomne, og det interessante spørgsmål — som Bjerke ikke har taget op — er, i hvilket omfang landejendomspriserne påvirkes af korttidssvingninger i landbrugets rentabilitet på tværs af bevægelserne i det almindelige prisniveau. Landbrugets rentabilitet kan jo meget vel for et enkelt eller nogle få år forringes samtidigt med en almindelig prisopgang, og spørgsmålet er da, om det er rentabiliteten eller realværdibetragtningen, der sejrer.

Uden dermed at ville pretendere nogen dyberegående undersøgelse skal i til-

Købesum for huse

kr. pr. td. htk.

Figur 1.

slutning til vedstående figur 1 gøres et par bemærkninger om sammenhængen mellem prisniveau og priser på landbrugsejendomme. På figur 1 er lodret afsat købesum for huse (kr. pr. td. htk.) og vandret engrospristallet. Det fremgår

I: at der i det lange løb er proportionalitet mellem de to størrelser, jfr. årene 1913, 1923, 1937 og 1946, samt

II: at priserne på landbrugsejendomme først efterhånden tilpasser sig til stigning i prisniveauet. Dette ses tydeligt af prisstigningsperioderne 1914—1920, 1939—42 og 1946—50, som er fremhævet på figuren, samt af pris-

faldsperioderne 1920—22, 1924—26 og 1929—31. Korttidsskydningerne i diagrammet har væsentlig mindre hældning end langtidsskydningerne.

Den specielle prisudvikling for landbrugets produkter og landbrugets råstoffer samt arbejdslønnen i og uden for landbruget spiller naturligvis ind, men i det lange løb er det prisniveauet, der sætter sig igennem. Afgivelserne herfra på kort sigt kan i betydelig grad forklares ved en forståelig træghed i tilpasningen.

Forskellige bemærkninger tyder på, at Bjerke ikke helt har gjort sig klart, om det var en langtidssammenhæng eller en korttidssammenhæng, han har søgt at belyse. På side 52 forklarer han, at han (for gårde mellem 4 og 12 tid. htk.) vil udskyde årene 1922 og 1926 af beregningerne, fordi disse år viser ret store afvigelser fra gennemsnittet (regressionslinierne): »Da der både inden for driftsåret 1921—22 og 1925—26 fandt manipulationer sted med den danske krone tilmed af særlig voldsom karakter, kan dette nok forklare (?), hvorfor nedgangen i købesummen ikke blev lige så stor som i afkastningsevnen for den her behandlede ejendomsgruppe. Man har nemlig på disse to tidspunkter kun betragtet nedgangen i afkastningsevnen som et korttidsfænomen« Her kasserer Bjerke altså svingningerne i indtægten som forklaring på ejendomspriserne — uden at give nogen anden forklaring, og det samme gør han side 54, hvor han forklarer, at ejendomsprisen ikke bliver 0, hvis indtægten et år bliver 0: »Flere

af vurderingselementerne vil utvivlsomt bidrage til at opretholde købesummen, selv om afkastningsevnen *midlertidigt* skulle svigte« (understreget her). Det Bjerke har sat sig for at forklare synes således at være langtidsbevægelserne i ejendomspriserne — men disse må netop antages i særlig grad at være præget af bevægelserne i det almindelige prisniveau og i mindre grad i udsving i landbrugets rentabilitet.

På den anden side stemmer det bedre med en korttidsbetragtning, når Bjerke hæfter sig så stærkt ved, at sammenhængen mellem købesum (y kr.) og afkastningsevne (x kr.) kan udtrykkes lineært ved:

$$y = q + ax,$$

hvor q er relativt stor. Bliver indtægten et enkelt år eller i en kort årrække meget lav, vil købesummen næppe falde i samme grad, som hvis indtægten bliver lille over en lang årrække (f. eks. fordi prisniveauet er faldet). Bevægelserne fra 1921 til 1922 og fra 1925 til 1926 bekræfter netop dette.

Med indsættelse af de for huse fundne konstanter (afrundet) bliver formelen:

$$y = 20.000 + 27x,$$

og for gårde mellem 4 og 12 td. htk:

$$y = 9000 + 29x$$

(y angiver købesum pr. td. htk., medens x angiver indtægten pr. ha). Bestemmelsen af koefficienten a (27 og 29) er ret usikker, og man kan vel sige, at a — og dermed også q — må antage forskellige værdier, alt efter om man ser på en kortere eller længere periode. At a er relativt lille og q er relativt stor udtrykker, at ejendomsprisen kun påvirkes lidt af svingningerne i indtægten. Bjerke kommer til det resultat, at a bliver større og q mindre, når man går fra mindre brug til større. Ved en langtidsbetragtning må man antage, at q nærmer sig nul og a bliver større.

Det skal i denne forbindelse nævnes, at Bjerke synes at være kommet til det resultat, at *forventningerne* om det fremtidige afkast ikke spiller nogen større rolle for prisdannelsen. Han bemærker bl. a., at »man tilsyneladende ikke ser langt frem i tiden ved vurderingen« (side 15—16). Dette kan næppe være rigtigt, og der synes at foreligge en fejlslutning på grundlag af det omtalte statistiske resultat, at korrelationen mellem købesum og indtægt er størst, når sidste forskydes et halvt år frem i tid. Fremtidsforventningerne må givetvis spille en væsentlig rolle, men for det første er det næppe forventninger om god og dårlig høst i de nærmeste år, der er af betydning, for det andet er forholdet det, at disse forventninger ikke lader sig bestemme direkte på grundlag af foreliggende statistik. Såfremt man gik ud fra, at forventningerne gennemgående var rigtige, kunne man naturligvis se på den faktiske udvikling i de følgende år, men en sådan forudsætning ville utvivlsomt være for dristig. Vel viser Bjerkes beregninger, at der faktisk er en ret høj korrelation mellem indtægten på et givet tidspunkt og ejendomsprisen i den umiddelbart følgende periode, og i nogen grad vil det naturligvis også gælde, at forventningerne om fremtidigt afkast er præget af udsigterne for den allernærmeste fremtid. Men de af Bjerke beregnede koefficienter viser også, at der her kun er tale om en partiel forklaring, og der er derfor meget vel mulighed for, at fremtidsforventningerne kan spille en ganske betydelig rolle. At disse forventninger snarere er korrelerede med det almindelige prisniveauus bevægelser end med korttidsudsvingene i landbrugsindtægten, er en anden sag. — Den af Bjerke gennemførte analyse er således næppe til-

strækkelig til at drage den slutning, at køberne af landbrugsejendomme ikke ser langt frem i tiden ved vurderingen.

Til slut skal nævnes, at Bjerke er inde på det synspunkt (siderne 54—55 og 59), at der er sket en ændring i pessimistisk retning i vurderingen af landbrugets fremtidige afkastningsevne efter krisen i begyndelsen af 30'erne. Det er vanskeligt at finde solide holdepunkter herfor i tallene, og Bjerke siger da også selv, at »tendensen dog kun er mærkværdig svag« (side 55). Iøvrigt beror ræsonnementet, så vidt jeg kan se, på antagelsen om, at sammenhængen mellem købesum og indtægt bedst udtrykkes ved en lineær funktion — eller en kurve, som er endnu fladere på det første stykke; denne antagelse er på ingen måde sandsynliggjort. Af figur 1 synes det nærmest at fremgå, at ejendomspriserne kun delvis har fulgt med nedad i den almindelige prisfaldsperiode 1929—1931. Fra 1931 til 1932 falder ejendomspriserne dog ret stærkt, medens engrospriserne er stabiliseret. Alligevel synes der ikke i kriseårene at være noget misforhold mellem priserne på småbrug og det almindelige prisniveau.

3° Ved en mere dybtgående statistisk undersøgelse af sammenhængen mellem ejendomspriser, afkastningsevne, prisniveau, lønniveau og måske tillige byggeomkostninger kunne man utvivlsomt nå ganske vidt i retning af at forklare prisbevægelserne på landbrugsejendomme, og man kunne da spørge, om der så var mere tilbage, man ikke havde fået forklaring på. Det ville der være. Ved siden af prisbevægelserne sker der nemlig meget voldsomme udsving i omsætningshastigheden, og disse udsving kræver også en forklaring. Dette problem optager Bjerke i bogens sidste del. Han har nærmet sig det særdeles traditionelt ved at prøve på at bestemme *udbuds-* og *efterspørgselskurvernes* elasticitet og niveauforskydningerne i disse kurver.

Det må indrømmes, at det er en fundamental nationalekonomisk metode, at man forklarer prisdannelsen ved hver for sig at undersøge de årsager, der virker på udbudssiden, og de, der virker på efterspørgselssiden, og derefter bestemme skæringen mellem efterspørgselsfunktion og udbudsfunktion. Forudsætningen for, at denne opdeling skal have værdi, er imidlertid, at efterspørgsel og udbud ikke er korreleret i højere grad. Hvor sælgerens holdning er bestemt af produktionsomkostninger o. lign. og køberens af behov og købeevne, er denne forudsætning opfyldt. Når talen derimod er om køb og salg af varige goder — fast ejendom, brugte biler og skibe, aktier og obligationer o. s. v. — er der en stærk formodning for, at køber og sælger i princippet går ud fra samme vurderingselementer. Zeuthen har i sin lille artikel i *Metroeconomica*, 1949, udtrykt dette meget elegant ved at sige, at udbudskurven fremkommer ved at betragte efterspørgselskurven fra højre mod venstre. En landejendom er for både køber og sælger en indtægtskilde, der vurderes efter det udbytte, den afkaster, en bolig og arbejdsplads og en kapitalanbringelse, hvor hensynet til sikkerheden m. v. spiller ind. Individuelle forskelle vil naturligvis gøre sig gældende, hvor den enkelte køber står over for den enkelte sælger — men heraf følger ikke nødvendigvis, at der for et stort antal sælgere på den ene side og et stort antal købere på den anden vil være nogen systematisk forskel på de momenter, der spiller ind ved vurderingen.

Bjerke går — i lighed med tidligere forfattere, der har behandlet dette emne — uden videre ud fra, at der på hvert givet tidspunkt findes en selvstændig udbudsfunktion og en selvstændig efterspørgselsfunktion, og han begiver sig uden nærmere filosofien herover i lag med at bestemme disse funktioner. Det havde nok været nyttigt at analysere denne forudsætning nærmere.

Det statistisk givne er alene samhørende værdipar af omsatte mængder og priser, og som bekendt kan man aldrig fra et sådant materiale nå frem til at bestemme efterspørgsels- og udbudskurver uden at indføre visse mere eller mindre vilkårlige yderligere forudsætninger. Bjerke starter med følgende explicite forudsætninger:

- 1) at efterspørgsels- og udbudskurverne er hyperbler — altså kurver med samme elasticitet i alle intervaller;
- 2) at elasticiteterne bevares uændret fra år til år til trods for de voldsomme niveauforskydninger.

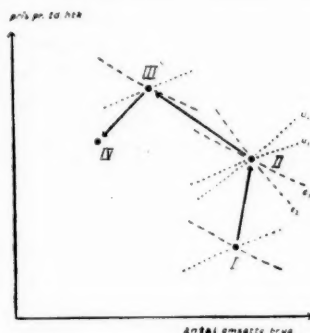
Herudover indfører Bjerke i løbet af fremstillingen en yderligere antagelse, som kan formuleres således:

- 3) elasticiteterne er væsentligt større end 1; efterspørgsels-elasticiteten kan på den anden side ikke være større end $4\frac{1}{4}$ og udbudselasticiteten ikke større end 5.

Det kan herefter ikke overraske, at Bjerke når til det resultat, at efterspørgselselasticiteten er $4\frac{1}{4}$ og udbudselasticiteten 5. De anførte tal gælder for gårde på 4—12 hkt., medens tallene for de øvrige brugsstørrelser af en eller anden grund bliver noget større. »De således valgte koefficienter er dem, som jeg efter nærmere overvejelse har anset for at være de mest sandsynlige for den pågældende ejendomsgruppe.«¹ (side 88).

Ud fra de anførte forudsætninger og tal for elasticiteterne beregner Bjerke så, hvor store niveauforskydningerne fra år til år har været i henholdsvis udbuds- og efterspørgselskurverne, og derved når han frem til et taludtryk for, om det er sælgerne eller køberne, der har ændret deres vurdering mest.

For den, der ikke har læst Bjerkes fremstilling, ser dette noget hårdkogte referat utvivlsomt barokt ud. Det rummer imidlertid faktisk hele det reelle indhold i den vidtløftige matematiske udredning side 68—74, som efter anmelderens opfattelse kun tjener til at give det udseende af videnskabelighed. En nærmere forklaring herpå skal gives i det følgende; det kan bedst ske i tilslutning til vedstående figur 2, hvorpå er indtegnet 4 sæt samhørende værdier af købesum og omsætning markeret I—IV. Overgangen fra I til II forklares naturligt ved, at både efterspørgsels- og udbudskurve er parallelforskuet opad, jfr. figuren. Overgangen fra II til III forklares af Bjerke på samme måde, jfr. de på figuren ind tegnede flade efterspørgsels- og udbudskurver e_1 og u_1 . Hvis man nu i stedet antog, at efterspørgselskurven som e_2 var stejlere end linien II—III — ville man i stedet nå til det resultat, at efterspørgselskurven var forskudt *nedad*, samtidig med at udbudskurven var forskudt *opad*. Ud fra den antagelse, »at de faktorer, der er bestemmende for efterspørgselskurvens bevægelser, i nogenlunde samme grad er virksomme ved udbudskurvens forskydninger« (side 67) mener Bjerke, en sådan forskydning i modsat retning kan udelukkes. *Heraf følger da ganske enkelt, at hvis det erfaringsmæssigt viser sig, at bevægelser som den fra II til III i flere tilfælde er meget flad, må man slutte, at efterspørgselskurven er meget flad (stor elasticitet); og tilsvarende slutning kan drages vedrørende udbudskurven, såfremt der findes en række flade bevægelser, som den på figur 2 viste fra III til IV.* Herefter skulle det være muligt at bestemme kurvernes elasticiteter,

Figur 2.

nemlig som *hældningen for de fladest forekommende forskydninger* à la II—III og III—IV. Bjerke beregner derfor for hvert af årene 1902—42 elasticitetskoefficienter for de omtalte forskydninger.

Ved første øjekast kan hele dette ræsonnement ligne Columbus æg. Desværre lader betragtningen sig ikke praktisere, idet det viser sig, at der forekommer tilfælde, hvor forskydningerne er vandrette eller næsten vandrette. Enten må man heraf slutte, at efterspørgsels- og udbudskurver er vandrette — og altså sammenfaldende — eller at en eller flere af de opstillede forudsætninger er uholdbare. Bjerke vælger at sige, at man i disse tilfælde må opgive forudsætningen om, at efterspørgselskurve og udbudskurve er forskudt i samme retning, og at disse intervaller følgelig må udelades af »beregningen«. Herved havner man tydeligvis i den rene vilkårlighed, idet der ikke findes noget kriterium for, hvilke intervaller der skal udskydes: Er det kun de helt vandrette forskydninger, eller kun de allerfladeste — eller måske alle, hvor elasticiteten er større end 4.67 eller et andet vilkårligt valgt tal? Som allerede nævnt udvælger Bjerke de koefficienter, som han »efter nærmere overvejelse har anset for at være de mest sandsynlige« (side 88).

Det ville under disse omstændigheder have været langt enklere, om Bjerke simpelthen havde erkendt, at *man ikke kan nå til en talmæssig bestemmelse af elasticiteterne*. Det ville iøvrigt ikke have medført nogen ændring af betydning i Bjerkes videre undersøgelser, om han havde sat elasticiteterne til 3.5, 5 eller 6, eller om han havde forudsat, at efterspørgselsfunktionerne var lineære med tilsvarende konstant hældningskoefficient.

40 Det, Bjerke har interesseret sig for, er til syvende og sidst ikke selve efterspørgsels- og udbudselasticiteten, men niveauforskydningerne i kurverne fra år til år. Ved at vælge forskellige elasticiteter ville man ganske vist nå til forskellige tal for forskydningerne, og man ville, som figur 2 viser, ud fra alternative forudsætninger kunne nå til, at kurverne i en given periode var forskudt i henholdsvis samme retning og modsat retning. Ikke desto mindre ville man, når man så på forskydningerne over en længere årrække, i een henseende nå til samme resultat, hvad enten man forudsatte store eller små elasticiteter: nemlig *at efterspørgselskurvens forskydninger op og ned ligger tidsmæssigt forud for udbudskurvens* — eller anderledes udtrykt: *køberne reagerer hurtigere end sælgerne på ændringer i de økonomiske forhold, som bestemmer prisen på landbrugsejendomme*. Denne erkendelse er Bjerke også nået til, men ad umådelige omveje. Man kan nå til den alene ved at se på et billede, der som figur 2 viser sammenhængen fra år til år mellem pris pr. td. htk. og antal omsatte brug. Forbinder man på et sådant billede punkterne med pile, jfr. figur 2, viser det sig, at forskydningerne fra år til år er præget af en tendens til et typisk forløb, som kort kan karakteriseres som en kredsløbsbevægelse modsat urviseren. Det er denne kredsløbsbevægelse, der er interessant og især det, at den går mod urviseren.

Denne fundamentale iagttagelse kan som nævnt forklares ved, at køberne reagerer hurtigere end sælgerne, hvilket igen kan forklares ved, at *købere og sælgere i en henseende er fundamentalt forskelligt placerede*: udskydes handelen i en *prisopgangsperiode*, er det sælgeren, der profiterer, og køberen, der taber, hvorfor køberen vil søge at forcere salget med det resultat, at omsætning og pris stiger. Omvendt vil det i en *prisfaldsperiode* være i køberens interesse at vente, medens sælgeren vil søge at realisere hurtigt, og man ser derfor, at efterspørgslen aftager hurtigt, medens udbudskurven holdes oppe med det resultat, at omsætningen går stærkt ned. *Ud fra en dynamisk betragtning er det således ikke på*

forhånd indlysende, at sælgeres og køberes holdning er korreleret, og at efterspørgselskurve og udbudskurve forskydes i samme retning.

Ud fra en dynamisk betragtning er det overhovedet vanskeligt at se, hvad fornuftig mening der er i at tale om faste efterspørgsels- og udbudskurver, som niveauforskydes med ændrede økonomiske vilkår. For hvert givet *tidspunkt* — en dag, en uge og måske en måned, men næppe et år — vil man kunne tale om en efterspørgsels- og en udbudskurve; men netop fordi der her er tale om kapitalgoder, *hvor* kun en brøkdel af ejerne på hvert givet tidspunkt optræder som sælgere, og *hvor* denne brøkdel vil variere stærkt dels med landbrugets konjunkturer, dels med udsigterne til kapitalgevinst eller kapitaltab ved at vente, må man regne med, at efterspørgselskurve og udbudskurve kan skifte form og hældning med konjunkturudsigterne.

Hele den af Bjerke behandlede periode har været præget af stærke konjunktursvingninger og voldsomme ændringer i omsætningen med landbrugsejendomme. Ud fra et økonomisk synspunkt må det derfor siges at være en hovedsvaghed, at undersøgelsen bevæger sig helt inden for traditionelle statistiske forudsætninger.

Erik Ib Schmidt.

NATIONALØKONOMISK FORENINGS GENERALFORSAMLING 1951

Tirsdag den 30. oktober 1951 afholdt foreningen sin årlige generalforsamling. Til dirigent valgtes direktør *Paul Wonsild*.

Formanden, fhv. nationalbankdirektør *C. V. Bramsnæs* aflagde beretning. Medlemstallet ult. 1950 var 865 mod 874 ved udgangen af 1949. Abonnement og løssalg af tidsskriftet var faldet fra gennemsnitlig 1215 expl. pr. nummer i 1949 til 1196 i 1950. Af foreningens medlemmer abonnerede i 1950 539 på tidsskriftet. Endvidere fik 38 medlemmer af Jydsk Nationaløkonomisk Forening og Økonomisk Forening i Århus tidsskriftet til samme favørpris som foreningens medlemmer.

Den mindre tilbagegang, som kunne konstateres i såvel medlemstal som abonnementsstal måtte ses i forbindelse med den forhøjelse, der var foretaget af kontingent og abonnementspris i 1950. Nedgangen var dog allerede nu vendt til fremgang, idet der i efteråret 1951 var rettet henvendelse til et betydeligt antal ledende personer indenfor administrationen, erhvervslivet og den politiske verden om at melde sig ind i foreningen og tegne abonnement på tidsskriftet, og dette havde haft en tilgang på ca. 125 nye medlemmer og/eller abonnenter til følge.

Foredrag i sæsonen 1950—51:

17/10 1950: professor, dr. oecon. *Kjeld Philip*: Skattekommissionens forslag til en skattereform.

16/11 1950: professor, dr. oecon. *P. Nyboe Andersen*: Den internationale handels frigørelse.

15/12 1950: professor *Torsten Gårdlund*, Stockholm: Synpunkter på den økonomiska liberalismen.

6/2 1951: lektor *Arne Lund*, Århus Universitet: Arbejdsmarkedsproblemer under fuld beskæftigelse.

5/3 1951: finansminister, professor *Thorkil Kristensen*: Danmarks økonomisk-politiske situation.

3/4 1951: fhv. nationalbankdirektør *C. V. Bramsnæs*: Nordisk toldunion.

Møderne har været afholdt i Officersforeningens lokaler, mødet med finansministeren dog i Borgernes Hus.

Den 30. december 1950 blev foreningens æresmedlem, professor, dr. polit. *Axel Nielsen*, 70 år. Styrelsen vedtog i denne anledning at udsende et festskrift i tilknytning til *Nationaløkonomisk Tidsskrift* og med bidrag fra en række tidligere elever samt lærerkolleger i de skandinaviske lande. Skriftet nåede ikke at blive færdigt til 70-årsdagen, men styrelsen overbragte *Axel Nielsen* foreningens lykønskning og meddelte ham, at et festskrift var undervejs. Efter *Axel Nielsens* død den 22. maj 1951 får festskriftet nu karakteren af et mindeskrift. Det kan ventes udsendt omkring nytår og vil så tilgå alle tidsskriftets abonnenter.

Bestyrelsen har i årets løb vedtaget at acceptere en indbydelse til at indmelde *Nationaløkonomisk Forening* som medlem i *International Economic Association*, Paris.

IEA er stiftet i sommeren 1949 i tilknytning til UNESCO. Stifterne var en række internationalt kendte økonomer fra USA, England, Frankrig, Australien, Belgien og Norge, og der blev kort tid efter stiftelsen udsendt indbydelse til de nationaløkonomiske foreninger i en række lande om at sende repræsentanter til en konstituerende generalforsamling i Monaco i efteråret 1950. *Nationaløkonomisk Forening* var ved den konstituerende generalforsamling repræsenteret ved sin formand.

IEA har ifølge sine statutter som opgave at fremme den økonomiske videnskab, og dette søges opnået ad to veje:

1. Ved at udvikle og vedligeholde personlig kontakt mellem økonomer i de forskellige lande. Med henblik herpå afholdes der fra tid til anden rundebordsdiskussioner om afgrænsede videnskabelige problemer. Da det er tanken, at der kun skal indbydes 25—30 deltagere til hver diskussion, vil der kun kunne sendes 1 à 2 deltagere fra Danmark, og der vil kun blive tale om at udsende personer, som videnskabeligt har kvalificeret sig inden for de emner, som tages op til drøftelse.

Den første rundebordskonference afholdtes i Monaco i september 1950 i forbindelse med det konstituerende møde. Emnet var spørgsmålet om ligevægt i det internationale økonomiske samkvem. Mødets forhandlinger er udsendte på tryk under titlen: *The problem of long term international balance* (UNESCO International Social Science Bulletin, no. I, 1951).

Den anden rundebordskonference afholdtes i Talloire i august i år. Dens emne var en række problemer omkring spørgsmålet monopol-konkurrence, og Danmark var repræsenteret ved professorerne *H. Winding Pedersen* og *F. Zeuthen*.

2. Ved at fremme international spredning af økonomisk teoretisk tænkning og empirisk forskning. Det er endnu ikke endelig fastlagt, hvorledes denne del af opgaven skal løses, men man har foreløbig drøftet udsendelse af bibliografier og leksikalske håndbøger samt ekstrakter og oversættelser til et hovedsprog af betydningsfulde bøger og artikler, som er udsendt på mindre kendte sprog. Til opnåelse af dette formål har IEA vedtaget at udsende et internationalt tidsskrift, og IEA har til tidsskriftets første årgang udbedt sig tilladelse til at oversætte og optrykke to artikler fra tidligere årgange af *Nationaløkonomisk Tidsskrift*.

Det voldte styrelsen en del overvejelser at nå frem til afgørelsen om medlemskab i IEA. Foreningens økonomi i de senere år har jo ikke ligefrem tilskyndet til at indgå i forpligtelser, som årligt vil belaste regnskabet med et beløb, som

mindst vil blive de 700 kr., som kontingentet til IEA udgør, og vel sandsynligvis en del mere.

Man har dog ment, at hensynet til dansk økonomisk videnskab gjorde det ufor- svarligt at afslå indbydelsen til medlemskab i IEA, som nu har tilslutning fra 15 lande. Den internationale kontakt, som tilstræbes gennem IEA, er formentlig særlig værdifuld for små lande som Danmark. Desuden ville man ved et afslag udelukke danske økonomer fra at nyde godt af de forholdsvis betydelige penge- midler, der af UNESCO gennem IEA årligt stilles til rådighed for organisationens formål. Det kan eksempelvis oplyses, at IEA's budget for 1951 disponerer over ca. 20.000 \$, hvoraf de 18.500 \$ er tilskud fra UNESCO, og resten, 1.500 \$, er kontingent fra IEA's medlemmer, herunder Nationaløkonomisk Forening.

Ud fra disse synspunkter mente styrelsen at måtte efterkomme indbydelsen til at indmelde Nationaløkonomisk Forening i IEA, og at denne beslutning er rigtig, har man fået bekræftet derigennem, at Rask-Ørsted Fondet har bevilget forenin- gen et tilskud på 700 kr. svarende til et års kontingent til IEA. Bevillingen er foreløbig kun givet for 1951, men det tør måske håbes, at den vil blive fornyet i de kommende år.

Regnskabet for 1950, som var omdelt, viste, at foreningens formue, som i løbet af de to foregående år blev reduceret fra ca. 18.000 kr. til ca. 1.600 kr., nu igen er begyndt at stige, således at foreningen ved udgangen af 1950 havde en formue på 3.500 kr.

Det bedre resultat for 1950 skyldes dels stigende indtægter som følge af de gennemførte forhøjelser af kontingent, abonnement og annoncepris, dels mindre udgifter som følge af besparelser. Disse er navnlig opnået ved at skære tidsskriftets omfang ned. Bl. a. havde man sparet 16 sider ved at stryge medlemsfortegnelsen for 1950.

Regnskabet for *Nationaløkonomisk Forenings Fond*, der ligeledes var omdelt, viste, at formuen i årets løb var formindsket med 4.000 kr., således at behold- ningen ved årets udgang var ca. 71.200 kr. Det store forbrug i 1950 skyldes, at der er uddelt belønning til cand. polit. *Knud Rasmussen* for besvarelse af pris- opgave. Endvidere er der givet tilskud til trykning af kontorchef *Kjeld Bjerkes* bog om landejendomspriser 1902—42.

Foreningens og fondens regnskab var som i tidligere år udarbejdet af *Revisions- & Forvaltningsinstituttet* og revideret af den valgte revisor, sparekassedirektør *Jens Toftegaard*, som intet havde fundet at bemærke.

Af bestyrelsens medlemmer afgik efter tur hypotekbankdirektør *Viggo Kamp- mann* og kontorchef *Erik Ib Schmidt*. Schmidt blev første gang valgt i 1945 og genvalgt i 1948, og han kunne således efter lovene ikke genvælges. I hans sted valgtes cand. polit. fru *Lis Groes*. Kampmann genvalgtes. Til revisor genvalgtes sparekassedirektør *Jens Toftegaard*.

Bestyrelsen består herefter af fhv. nationalbankdirektør, cand. polit. *C. V. Bramsnæs* (formand), cand. polit., fru *Lis Groes*, professor ved Københavns Universitet, dr. polit. *Carl Iversen*, direktør for Kongeriget Danmarks Hypotek- bank, cand. polit. *Viggo Kampmann*, direktør for Amagerbanken, *G. Marckman- Hansen*, næstformand i De samvirkende Fagforbund *Einer Nielsen* og minister for handel, industri og søfart *Aage L. Rytter*. Kontorchef i Prisdirektoratet, cand. polit. *S. Gammelgård Jacobsen* er sekretær i foreningen.

BOG ANMELDELSER

R. F. Harrod: The Life of John Maynard Keynes. Macmillan, London 1951. 656 sider. Pris: 25 sh.

Dette er en biografi af John Maynard Keynes, Fellow of King's College, Cambridge, økonom, spekulant, publicist, finansmand, mæcen, økonomisk ekspert for sit land under to verdenskrige.

Keynes var født i 1883, og Mr. Harrod giver os en udførlig beretning om hans livsløb til hans død i 1946. Vi ser, hvordan Maynard vokser op i Cambridge, og vi følger ham til Eton og tilbage til fødebyens universitet. Vi får at vide, hvordan Keynes ad bugtede veje, efter eksamen i matematik, nogle forelæsninger hos Marshall, adgangseksamen til civil service, ansættelse i India Office, studium af sandsynlighedsteori, i 1908 havnede på et tilfældigvis ledigt lektorat i nationaløkonomi i Cambridge. Vi finder ham under den første verdenskrig i finansministeriet som en godt trediveårig øverste leder af Englands internationale lånetransaktioner og valutaforhold. Og efter krigens ophør som finansministeriets repræsentant i Versailles, indtil han i protest mod fredsforslagets økonomiske betingelser frasagde sig sin stilling og skrev den bog om fredens økonomiske følger, der straks gjorde hans navn kendt verden over.

Vi får derefter berettet om Keynes' mangesidede virksomhed i mellemkrigsårene. I denne periode skrev han de værker, der blev diskussionsemne for alverdens økonomer. I en lang række artikler, taler og pjecer, oftest stærkt kritiske over for regeringernes handle måde og almindeligt anerkendte synspunkter, tog han desuden livligt del i debatten om den økonomiske politik. Hans aktuelle artikler fremkom navnlig i Manchester Guardian og i det liberale tidsskrift The Nation, i hvis ledelse han tog aktivt del. Keynes var redaktør af Economic Journal, og han var bursar for King's College, hvis finanser kom ind i en hidtil ukendt blomstringsperiode, takket være Key-

nes' uortodokse investeringsprincipper. Han holdt endelig også forelæsninger i Cambridge, men dog kun i temmelig begrænset omfang.

Mere end halvdelen af tiden tilbragte han i London, hvor han bevægede sig i vidt forskellige cirkler. I City var han formand for et stort forsikringsselskab og medlem af bestyrelsen for et andet. Selv grundlagde han en formue ved terminsspekulation i fremmed valuta og på varebørserne, og han forøgede den til endnu mere anselige dimensioner ved heldige indkøb af aktier, bl.a. amerikanske public utilities. (En stor del af pengene blev testamenteret til King's College). I mellemkrigsårene kunne man vel også engang imellem træffe Keynes i Whitehall, f.eks. som medlem af Macmillan Committee, men han var dog i denne periode som helhed outsider, kætter og kritiker.

Når dagens arbejde var gjort, samledes Keynes i Bloomsbury med en kreds af venner, der bl.a. omfattede forfatterne Lytton Strachey og Virginia Woolf, kunstkritikeren Roger Fry og malerne Duncan Grant og Vanessa Bell, et selskab hvor samtalerne var et utrætteligt intellektuelt ping-pong og banaliteter den øverste dødssynd. Eller man havde begivet sig i teatret for at beundre en af Diaghilevs eller Massines balletter. I 1925 blev Keynes gift med ballerinaen Lydia Lopokova, og det varede ikke længe, før hans organisationstalent og økonomiske indsigt også kom forskellige balletselskaber til gode. Senere byggede han for egen regning et teater i Cambridge og forærede det nogle år efter til byen og universitetet. På den tid havde han også taget en gård i Tilton i forpagtning og fordybede sig lejlighedsvis i diskussion med sin bestyrer om landbrugets driftsproblemer. Når dagens børsliste var gennemgået, kom turen til antikvarboghandlerens kataloger. Livet igennem samlede Keynes på gamle, sjældne bøger (filosofi og elisabethansk skønlitteratur), og det må understreges, at han læste bøgerne. Også ma-

lerkunsten interesserede ham, og han erhvervede efterhånden en smuk malerisamling.

Under den anden verdenskrig blev Keynes rådgiver for finansministeriet, medlem af bestyrelsen for Bank of England, baron og medlem af Overhuset. Han rykkede altså nu selv ind i nogle af institutioner, hvis synspunkter og politik han i mellemkrigsårene havde kritiseret så hårdt. Som Austin Robinson udtrykte det i en nekrolog i *Economic Journal* 1947: *Kassandra* forvandlede til det delfiske orakel. Skønt Keynes fra 1937 led af en alvorlig hjertesygdom, øvede han også under den anden verdenskrig og i det første efterkrigsår en meget betydelig indsats, især som rejsende finansiel ambassader til U.S.A. Han udarbejdede sin storslåede plan om en international clearingunion, han var leder af den engelske delegation ved Bretton Woods-forhandlingerne i 1944, der resulterede i oprettelsen af den internationale valutfond og den internationale bank, og han førte i 1945 forhandlingerne om Lend-Lease-programmets udvikling og det store amerikanske lån til England. —

Det er der altså sammen i Mr. Harrods bog, og alligevel er det, som om det ikke rigtig samler sig til en helhed, opbygget efter faste linjer. Fremstillingen er ordnet strengt kronologisk. Man finder derfor i kapitlet »Return to the Gold Standard« omtalt Keynes' bryllup med Lopokova, og kapitlet »The General Theory« handler delvis om hans virksomhed som teaterdirektør i Cambridge, hans sygdom og hans bogsamling. Og så har Mr. Harrod hobet detaille oven på detaille, indtil der er blevet over 600 sider ialt. Der er gjort nøje rede for alle Keynes' ferier, og engang omkring århundredskiftet hentede han en hat, som var blæst af hovedet på en ung, kvindelig krøbling. Jo, Keynes, der i diskussionen med fagfæller kunne være så grov og arrogant, var på bunden a gentle soul.

Der er ikke gjort forsøg på nogen dyberegående vurdering af Keynes' videnskabelige livsværk eller af den indflydelse, han udøvede på samtidens tankestrømninger og økonomiske politik. Tiden er vel heller ikke endnu moden til at fælde nogen afgørende dom i disse spørgsmål. Bogen er en levnedsskildring. Den

del, der er lykkedes bedst, er nok beskrivelsen af det milieu, Keynes voksede op i, skilddringen af de kredse, han senere færdedes i, og omtalen af ungdomsårene og de tanker, der optog ham og påvirkede ham i dette betydningsfulde livsafsnit.

Keynes' fader var lektor i logik og nationaløkonomi ved universitetet i Cambridge. Moderen tog aktivt del i forskelligt socialt velfærdsarbejde. Keynes voksede altså op i et senvictoriansk universitetsby-milieu. Cambridge var, skriver Mr. Harrod, »the home of ancient traditions«, men på samme tid »a progressive place«, selv om der var »certain strict rules and conventions which must not be violated. . . . Cambridge was an important constituent of England. She trained a large proportion of those destined to guide public opinion and to execute policy Reform, in the larger, as the smaller, sphere, was to be achieved primarily and principally by the discussion of intelligent people. In all vital matters their view would prevail. Public opinion would be wisely guided. The existing stability, the need none the less for caution in advance, and the certainty that advances on a cumulative scale would be achieved, were taken for granted.«

Mr. Harrod mener, at »the life-work of Keynes will be seen, in part, as an expression of this Cambridge civilisation, both in its stability and self-confidence and in its progressiveness«. Keynes hørte ganske vist til det slægtled, der gjorde op med victorianismen. Ikke for intet finder vi ham i hans studenterår i selskab med Lytton Strachey og andre unge rebeller, som bl. a. ivrigt diskutererede den af filosofen G. E. Moore hævdede påstand, at det gode ikke lader sig objektivt definere, men kun kan indses ad intuitiv vej, en teori, der i Cambridge blev opfattet som en anvisning på at tage alting op til ny vurdering. Også i sin videnskab blev Keynes jo en billedstormer og han tog til orde for en politik, der fik mange til at betragte ham som »a mischievous radical«. Men han havde oplevet at se, hvordan der på faretruende vis blev rokket ved stabiliteten i det samfund, han var opvokset i, og hans mål var at få gennemført de tilpasninger, der var nødvendige for, at de bedste elementer i den

gamle kultur kunne blive bevaret under de nye vilkår.

Har Mr. Harrod således skilt sig ganske godt fra den opgave at skildre Keynes' milieu og baggrund, kan det ikke nægtes, at man er noget mindre tilfreds med den måde, hvorpå han har røgtet et andet af sine naturlige hverv: at fortælle om, hvordan Keynes virkede på sine samtidige, at give os et billede af hans personlighed. Mange havde jo allerede før Keynes' død ikke blot læst hans skrifter, men også ad forskellige veje hørt om hans mange andre gøremål. Når man åbner en *Life of Keynes*, håber man derfor at finde et virkeligt portræt af denne mærkelige mand med de mange og store talenter, økonomen, hvis skrifter man frem for nogen andens har læst og diskuteret i den sidste menneskealder, pamflettisten, der gjorde sine meninger til en bevægelse, hvis tilhængere undertiden betragtede sig selv som frelst og anderledes tænkende som vantro, teoretikeren, der også beherskede den finansielle praksis og med lige stor iver kastede sig over abstrakte ræsonnementer og administrative detaljer, manden, der livet igennem bevægede sig i de højeste cirkler i videnskabens, politikens, finansernes, administrationens og kunstens verdener, den stimulerende forelæser, den skarpe debattør, mesteren i overtalelsens kunst — og i samtalen, om så vidt forskellige emner som filosofi, ballet, malerkunst og politik.

Harrod giver ganske gode portrætskitser af nogle af bipersonerne, især fra Bloomsbury-kredsen, men når man vender sig mod bogens hovedperson, synes man undertiden kun at se ham i skyggeagtige omrids. Det skorter ikke Harrod på beundring for sin helt. Han har meget svært ved overhovedet at se nogen mangel ved Keynes, skønt han samvittighedsfuldt refererer, at andre gjorde det og navnlig beskyldte Keynes for ubestændighed. Harrod mener ikke, at Keynes helt kan sidestilles med Adam Smith og Ricardo som økonom, men når man tager hans øvrige talenter i betragtning, kommer Harrod — ved en ikke nærmere angiven beregning — til, at Keynes måske alligevel var den største. Han indlader sig endog på spekulationer over, hvorvidt den anden verdenskrig kunne være blevet undgået, hvis Keynes var blevet nr. 1 i stedet for nr. 2

ved civil service eksamen i 1906 og derfor var blevet ansat i finansministeriet i stedet for India Office. Den læser, der ikke personligt har oplevet Keynes, har svært ved at lade sig henrive til en lignende begejstring, og man får heller ikke rigtig af bogen indtryk af den personlighedens trolddomskraft, der åbenbart kunne tvinge Keynes' omgivelser til betingelsesløs kapitulation.

Måske fremtræder skildringen af bogens hovedperson netop noget bleg på baggrund af de talrige højstemte lovprisninger. Muligvis har Mr. Harrod ret, når han i forordet siger: No words can recapture the living essence. (Bogen om Birck kan vel heller ikke give unge læsere et lige så levende indtryk af Bircks personlighed, som det, der bevares af dem, der kendte ham i levende live). Kanhænde man også stiller for store krav til Harrod. Når han skal skrive en Keynes-biografi, er han stillet på lignende måde som en ung skuespiller, der skal overtage en rolle, som har hørt til en ældre mesters beundrede repertoire. Til sammenligning melder sig uvilkårligt *Essays in Biography*, blandt hvis forfatters mange talenter også var det, at han i blændende stil kunne fremtrylle et billede af en fremstående personlighed, ikke ved at blade i et fotografialbum, men ved at give en malers portræt.

H. Winding Pedersen.

Erling Petersen: Keynes-læren og dens betydning for den aktuelle økonomiske politik. Næringsøkonomisk forskningsinstituttets skriftserie nr. 3. Oslo 1948. 117 sider. Pris 5,00 n. kr.

Såfremt anmelderen ikke finder den anmeldte bog ubetinget god eller ubetinget dårlig, løber han meget let den risiko, at anmeldelsen får slagside. Den negative kritik kommer til at dominere, fordi den til stadighed må begrundes nøje.

Hvad Erling Petersens bog om Keynes-læren og dens betydning for den økonomiske politik angår, synes man at kunne undslippe denne knibe ved at anmelde den i to dele. Bogens første del (s. 3—73) er en god og instruktiv fremstilling af hovedtrækkene i Keynes' »General Theory«. Anden del (s.

73—117), som handler om teoriens betydning for den økonomiske politik, rammer derimod efter anmelderens mening stort set ved siden af i sin kritik. Den bygger på formodninger om motiver bag den økonomiske politik, som efter anmelderens opfattelse ikke er til stede, og hele kritikken kommer derfor til at svæve i luften på en ejendommelig måde.

I. Hovedtrækkene i Keynes' »General Theory«.

Det er vanskeligt at gengive hovedtræk af et så vidtspændende arbejde som »General Theory«. I den henseende har Erling Petersen imidlertid haft en meget heldig hånd. Denne del af bogen kan varmt anbefales. Dels kan den være særdeles nyttig for den, som første gang skal sætte sig ind i Keynes' tankegang, og som her får en i god betydning populær orientering, en oversigt, som kan være særdeles nyttig, inden han vover sig ind i originalens mylder af strøtanker. Dels kan den være en nyttig repetitionsbog for den, som een gang har fordøjet teoriene, men som ikke plejer daglig omgang med dem.

II. Teoriernes betydning for den økonomiske politik.

Det er med en ikke ringe spænding — næsten begærlighed — man kaster sig over denne del af bogen. Forfatteren bebuder, at han vil demonstrere, hvorledes de forudsætninger, der lå til grund for »General Theory«, nu er ændret så stærkt, at teoriene er blevet farlige. Man håber på en gennemgang af omstillingsproblemer og måske også en gennemgang af det »åbne« samfunds vanskeligheder, som jo er meget stedmoderligt behandlet hos Keynes. Men man føler, at man får stene for brød, når det viser sig, at ændringen i forudsætningerne består i, at vi nu ikke længere har massearbejdsledelse, men i stedet har opnået (til tider) overfuld beskæftigelse. Disse forudsætninger er altså afgørende ændrede, siger Erling Petersen, men ikke destomindre hager man sig fast ved den keyneske underbeskæftigelsespolitik og dens midler. Til trods for, at man nærmest har overfuld beskæftigelse, fortsætter man med de billige penges politik.

Anmelderen har selv ved lejlighed deltaget

i argumentationen for »de billige penges politik« herhjemme, men han føler sig ganske fremmed for de motiver, Erling Petersen nævner. Han har aldrig benægtet, og han tror heller ikke, at andre, som ligger på samme linie, vil benægte, at den medicin, Keynes anbefaler i en depressionsperiode, kan komme til anvendelse med modsat fortegn i en inflationsperiode. Sagen er jo så åbenbart klar, at Erling Petersens motivskildring nærmest må betragtes som et mistillidsvotum til den almindelige sunde forstand hos de økonomer, der går ind for »de billige penges politik«. Så naive er de dog næppe. Men dels kan der jo være en — erfarings- og milieu-betinget? — forskel i det beskæftigelsesniveau, man mener bør tilstræbes. Dels var der en lang overgang, hvor en forening af restriktiv finanspolitik og forholdsvis ekspansiv pengepolitik både var mulig og ønskelig ud fra et genopbygningssynspunkt. Det er dog tænkeligt, at dette motiv har virket for fremmed for Erling Petersens oplæg, som er stærkt kvantitetsteoretisk præget. Endelig har der bl. a. hos anmelderen i de tilfælde, hvor en begrænsning af investeringsaktiviteten var ønskelig, været en stærk mistillid til, at dette hensyn blev varetaget bedst gennem en almindelig kreditstramning. Når beskæftigelsesspørgsmålet her i landet er kommet ind i debatten, har det jo heller ikke været af den grund, at man har frygtet, at en vis pengepolitisk stramning skulle bringe beskæftigelsen alvorligt i fare. Men der er blevet peget på, at ville man føre så restriktiv en pengepolitik, at man derigennem skulle løse valuta-problemerne, ville det ikke kunne ske uden reduktion af beskæftigelsen.

Da Erling Petersen således bygger sin kritik på antagelsen af motiver, som næppe har været til stede hos ret mange, medens han går uden om de egentlige motiver bag »de billige penges politik«, kommer denne del af bogen til at virke underligt interesseles — for den, der søger orientering nærmest vildledende.

I bogens slutning søger Erling Petersen at rehabilitere kvantitetsteorien og dens postulat om en direkte sammenhæng mellem pengemængde og prisniveau. »Det har f. eks., skriver han, »været vanlig å påstå at over-

skuddskjøpekraften riktignok representerer kjøpeevne, men den faktiske effekt den vil ha, avhenger av kjøpeviljen. Kjøpeviljen er igjen en forholdsvis ubestemt og vanskelig målbar størrelse, som man vilkårlig kan tillegge den vekt som passer inn i den øvrige analyse. På den måten kan man lett omgå hele problemet.

Da nu disse og en lang række andre begreber er fremkommet i et forsøg på en forkla- rende opspaltning af kvantitetsteoriernes »velocity«, kunne det være interessant at se, hvilken dom Erling Petersen vil fælde over dette begreb.

Heinrich Schlebaum Larsen.

Hans Brems: Reklame, Købelyst og Købeevne.
Einar Harcks Forlag. København 1950. 148 sider.

Ligesom menneskets mere personlige per- versiteter kan give anledning til de lærdeste medicinske afhandlinger, således kan også det menneskelige samfunds abnormiteter — in casu reklamen — gøres til genstand for vi- denskabelig granskning. Om den sag kan der ikke herske nogen tvivl, lige så lidt som der bør herske tvivl om, at man altid nøje må skelne mellem kunsten at udøve perver- siteter og det videnskabelige studium af denne ædle kunst og dens manifestationer; Marquis de Sade og Kinsey kan ikke slås i hartkorn, skønt de behandler samme sag. Med det sæere fænomen, som kaldes reklame, synes det at forholde sig på lignende måde. Denne side af det økonomiske liv har sine de Sade'r og sine Kinsey'er. Da nu en sam- menslutning ved navn Dansk Reklame-For- ening i sammenhæng med sit 25 års jubi- læum udskrev »en konkurrence om en un- dersøgelse af reklamens indvirkning på købe- lyst og købeevne og om den betydning, re- sultaterne heraf har for omsætningen og for- brugerne«, som hr. Max Kjær Hansen skri- ver i et forord, så var det åbenbart en re- klamens Kinsey, de gode markskrigere efter- lyste; marquisen blev i dagens anledning sat i skammekrogen. Brems foreliggende ar- bejde var et bidrag til denne konkurrence, og selv om Brems måske ikke fuldstændigt har haft held til at leve op til den kin-

seyske lidenskabsløse objektivitet, så har han dog med flid forstået at holde sig på den rigtige side af stregen.

Brems har opdelt sit arbejde i fem kapit- ler, af hvilke de interessanteste er kapitlerne 2 og 4. Kapitel 2 handler om »Reklamen og købelysten, set fra det enkelte foretagendes synspunkt«. En del af synspunkterne her er de samme, som Brems har lagt frem i sin doktorafhandling og den omarbejdede ud- gave heraf, som nys er udkommet i det for- jættede land: *Product Equilibrium Under Mono- polistic Competition*, Harvard University Press 1951. Jeg skal ikke gå ind herpå; disse synspunkter, som forekommer værdi- fulde, har allerede fået deres kritik af mere kompetente dommere, se f. eks. *Nationaleko- nomisk Tidsskrift* 1950, side 139 ff. Fremstil- lingen her er klar, men, som altid hos Brems, skrækkelig pædagogisk; navnlig forekommer hans terminologiske nydannelser mig at være unødigt bedrevidende. Jeg ved ikke af, at Brems ved hjælp af sine »hastigheder« har haft held til at påpege fejltænkning, som ude- lukkende skyldes, at man sædvanligvis f. ex. taler om »efterspørgsel« og ikke om »afsæt- ningshastighed«. Det lille vers af den for- færdelige Kumbel, som Brems har anvendt som motto for kapitel 2, har kun altfor stor relevans for Brems egne verbale udskjelser.

I kapitel 4, som behandler »Reklamen og købeevnen«, har Brems taget sig for at ana- lysere reklamens indflydelse på nationalind- komsten og beskæftigelsens højde, på basis af keynesianske tankegange. Brems har her præsteret en fin udvidelse af det gængse skema, hvor indkomsten i det enkleste til- fælde bestemmes ved hjælp af en investe- rings- og en opsparingskurves skæringspunkt. Som man let kan vise, ved hjælp af lidt Stockholmskoleteori, ligger bag det sædvan- lige keyneske skema en implicit forudsætning om, at indkomsttagernes indkomstforventnin- ger altid, identisk, sammenfalder med fore- tagendernes planer om indkomstudbetalinger, og dette er en urimelig forudsætning, f. s. v. som den indebærer, at man forudsætter bort alle problemer vedrørende arbejdsmarkedets ligevægt eller uligevægt. Brems udvidelse af det keyneske skema består i at indføre en såkaldt foretagendernes indkøbsfunktion —

d, v. s. en slags parallel til husholdningernes konsumtionsfunktion. Videre indføres som en udtrykkelig ligevægtsbetingelse, at indkomsttagernes salgsforventninger skal realiseres. Herved får man frem en helt anderledes explicit analyse af arbejdsmarkedets forhold end ellers er mulig i keynesk analyse. Der er ganske vist en hel del vanskeligheder ved Brems fremstilling, som kunne fortjene en mere indgående behandling, således hans definition af »planerede investeringer«, selve indkøbsfunktionen (hvad skal være uafhængig variabel i denne funktion?), ligesom også en sammenligning mellem Brems udvidelse af Keynes og Samuelsons kombination af multiplikator- og accelerationsmekanismen synes påkaldet; der er vistnok her en lighed, som Brems ikke selv har observeret. Imidlertid har Brems selv rettet en del af disse vanskeligheder, dels i en artikel i *Economica*, årgang 1951, side 57 f. (med Ralph Turvey som medforfatter), dels i et endnu utrykt skrift, som man må håbe at se publiceret snart, og jeg skal derfor blot kort røre ved eet — væsentligt — problem.

Når man, som Brems, udvider Keynes' system derhen, at der også kræves ligevægt i arbejdsmarkedet i den ovennævnte mening, findes der da ufrivillig arbejdsløshed?

Det er en mangel ved Brems system, som ved alle andre keyneske konstruktioner, at man kun får noget at vide om beskæftigelsen, men ikke om arbejdsløsheden; thi det sædvanlige trick med at regne arbejdsløsheden ud efter, at ligevægtsbeskæftigelsen er bestemt, ved blot at subtrahere beskæftigelsen fra det samlede arbejdsudbud, er suspect. Arbejdsudbudet bliver sat udenfor systemet. Hvis der i Brems system skal være arbejdsløshed, må man åbenbart for det første forudsætte, at der findes et — på een eller anden måde — bestemt arbejdsudbud (det, som arbejderne gerne skulle ville sælge til gældende løn, men ikke nødvendigvis regner med at kunne sælge), som overstiger arbejdernes forventede salg af arbejdsydelse. Dette igen forudsætter monopolisme; thi under frikonkurrence må — ex definitione — arbejderne altid vente at sælge netop så meget, som de udbyder. Yderligere må Brems også forudsætte, at de beskæftigede arbejdere venter

fortsat at blive beskæftigede, mens de arbejdsløse må vente fortsat at forblive arbejdsløse; altså virkelig kronisk arbejdsløshed! Men er dette det samme som monopolforudsætningen? Eller sagt på en anden måde: hvad er udbrud under monopolisme? Alt dette var værd en mere indgående analyse, som Brems iøvrigt netop selv burde være den rette mand til at gennemføre, thi når man ikke længere kan identificere udbud med forventede salg og efterspørgsel med planerede køb, opstår en række dybtgående vanskeligheder med den traditionelle monetære teori; opsparingsinvesteringsanalysen mister delvis sin relevans, bl. a.

Men hvorledes det nu end må forholde sig hermed, er det udmærket, at Brems har taget spørgsmålet om konfrontationen af Keynes' teori og Stockholmsko teorien op. Personlig tror jeg, at i dette favntag kommer Stockholmsko teorien til at spille edderkoppehunnens rolle.

I det sidste, femte, kapitel er spørgsmålet om »Reklamen og forbrugerne« berørt. Her er det naturligvis hele opgaven begynder at blive kilden, thi skulle man ikke her have noget at vide om reklamens eventuelle »samfundsnytte«? Brems har søgt at indtage den almindelige agnostiske holdning til spørgsmål af denne type, men hans fremstilling kan trods alt hos ubefestede sjæle efterlade det indtryk, at reklamen er nyttig, dels fordi den virker expansivt og altså tenderer at mindske arbejdsløsheden, dels fordi den ofte tager form af kvalitetsforbedringer. Brems kunne — og burde efter min mening — have langet reklamemagerne en lussing ud ved at behandle inflationstillædet i stedet for konsekvent at tænke på en tilstand med ledige resourcer. Hele den vurdering af reklamen, som man naturligt gør op med sig selv, når man har læst en sådan bog, bliver radikalt ændret, hvis man er opmærksom på inflationstillædet. Men dette er måske ligegyldigt; reklamemagerne forstår vel i almindelighed alligevel ikke bogen — og vi andre kan nok selv tænke så langt.

Bent Hansen.

Fritz Voigt: Der volkswirtschaftliche Sparprozess. Duncker & Humblot. (Berlin og München) 1950. 512 sider. Pris: 27 DM.

Efter flere års pause begynder tysk nationaløkonomi at røre på sig. I den senere tid har produktionen af økonomisk litteratur tager fart, selv om kvaliteten endnu ikke synes at ligge på højde med førkrigstidens tysk-østrigske standard.

Men vanskelighederne er også fortsat større i Tyskland end i andre lande. I forordet til den bog, der her skal omtales, oplyses det således, at en del af arbejdet er skrevet under krigen, dels ved fronten og dels i fangenskab, og at hele bogen, da den var færdig, gik op i flammer under et bombeangreb, hvorefter forfatteren måtte begynde forfra.

Forfatteren angives at være professor ved »Der Hochschule für Arbeit, Politik und Wirtschaft« i Wilhelmshaven, og synes — efter fodnoterne at dømme — at være en meget belæst mand, der ikke blot har et grundigt kendskab til tyske værker, men også til den nyeste angelsaksiske litteratur. End ikke skandinavisk går han af vejen for; bl. a. henvises der i en fodnote til dette tidsskrift, Medens Keynes — som naturligt er — debatteres grundigt, synes Föhl overhovedet ikke at spille nogen rolle, men står dog nævnt i den fyldige litteraturliste sidst i bogen.

Bogen er typisk tysk. Omfattende, detaljeret og grundig — for grundig. Hvert eneste detailproblem tages op til behandling, og forfatterens grundsynspunkter gentages og gentages indtil trivialitet. Hvert eneste problem behandles fra alle mulige synsvinkler, og ofte synes man, at han blot bliver ved med at skrive det samme og det samme.

Forfatterens hovedopgave har været at behandle samspillet mellem opsparing og investering, samt alle de forhold, der kan øve indflydelse på disses størrelser. Opgaven må siges at være løst på en tilfredsstillende måde, hvor han søger at dele sol og vind lige mellem den keyneske opfattelse og tidligere og senere teorier. Hans grundsynspunkter er dels, at »die Sparkapitalbildung ist nicht ein einfaches Aufeinandererschichten einzelner Sparleistungen, wie man Ziegelstein auf Ziegelstein schichtet, sondern ein in sich verflochtener Wirtschaftsprozess« og dels, at formå-

let med en opsparingsproces er »die Entstehung einer volkswirtschaftlichen Leistungsreserve«. Han betoner stærkt, at opsparing kun kan forstås som en dynamisk proces, men de dynamisk betonedede synspunkter kommer ellers ikke altid klart frem i hans egen behandling.

Bogen er bygget op på et meget detaljeret system af inddelinger og underinddelinger, hvor mange af underinddelingerne synes af noget tvivlsom berettigelse. Således systematiseres tvangssparen i et helt kinesisk æskesystem, med primær og sekundær tvangssparen, statslig bestemt tvangssparen (svarende til dansk bunden opsparing), privatøkonomisk bestemt tvangssparen, samt tvangssparen af alle mulige forskellige grunde. Mange af disse vil jeg vægre mig ved at betegne som tvangssparen. Dette gælder tvangssparen ifølge konkurrenceprincippet, hvor det enkelte foretagende »vinges« til at opspare og investere for at kunne optage nye produkter, udvide produktionen osv. og i det hele taget for at kunne følge med i konkurrencekampen. Det gælder tvangssparen som følge af karteller og monopolordninger, og det gælder tvangssparen som følge af højere priser. Som eksempel på det sidste nævner Voigt, at en jernbane finansierer sine investeringer ved at sætte højere billetpriser, hvilket indebærer en tvangssparen fra banens passagerer til fordel for jernbanen — et synspunkt, som unægteligt forekommer lidt mærkeligt. Lige så ejendommeligt er det, at Voigt betragter lavere indkomster end svarende til fuld beskæftigelse som en art tvangssparen med den begrundelse, at indkomstmodtagerne som følge af deres lave indkomster ikke forbruger alt, hvad samfundets produktionsapparat er i stand til at producere.

Bogens værdi ligger i, at den giver en systematisk og å-jourført gennemgang af teorien for opsparing og investering og med en grundig og kritisk behandling af andre forfatters opfattelser. Alligevel kan man dårligt tænke sig, at bogen vil få større betydning; dertil går den for meget i enkeltheder, er for grundig og simpelthen for svært læst.

Bjarke Fog.

Økonomisk Velfærdsteori, Notater fra professor Haavelmo's forelesninger i høstsemestret 1949 og vårsemestret 1950. Udarbejdet af *Arne Amundsen* og *Hans Jacob Kreyberg*. Universitetets Socialøkonomiske Institutt, Oslo 1950. 116 sider. Pris: 4,00 n. kr.

Socialøkonomisk Institutt i Oslo har i længere tid drevet en fortjenstfuld virksomhed med at udarbejde referater af vigtigere forelesninger; referaterne skrives af instituttets assistenter under lærernes tilsyn og blir udsendt i stencileret form, og nogle av dem indgår i instituttets løbende serie av stencilerede memoranda, som studenter og andre interesserede kan abonnere på. Instituttets stencilmemoer har imidlertid bud til en langt videre kreds end studenterne i Oslo, og ikke mindst må det påkalde almindelig interesse blandt nordiske økonomer, når instituttet udsender et referat av professor Haavelmo's gennemgang av velfærdsekonomiens teoretiske hovedproblemer, selv om det kun drejer sig om en stencileret udgave, som forelæseren og referenterne ikke vil ta det fulde ansvar for på samme måde, som hvis arbejdet havde foreligget trykt i endelig form.

Forelesningerne — der m. h. t. disposition og problemvalg har draget nytte af Pigou's »*Economics of Welfare*» — indledes med en definition av velfærdsteoriens opgave. Medens den »egentlige» økonomiske teori væsentlig har søgt at forklare markedsmekanismerne under forskellige markedsformer — hvorledes der dannes sig ligevægt o. s. v. — uden at drøfte, hvorvidt slutresultaterne er gode eller dårlige ud fra et vurderingssynspunkt, interesserer velfærdsteorien sig netop for karakteren av disse slutresultater, og det velfærdsekonomiske hovedproblem blir da at studere alternative økonomiske systemer eller markedsmekanismer for at finde frem til det eller de systemer, som har visse optimale egenskaber. Velfærdsbegrebet kommer ind på alle de områder av den økonomiske teori, hvor det er nødvendigt at operere med præferenceskalaer indenfor et sæt av mulige økonomiske situationer; så snart der er fastlagt en entydig præferenceskala, for et enkelt individ eller for en gruppe som helhed, er velfærdsteoriens problemer reduceret til rent

analytiske problemer. De virkelige problemer i velfærdsteorien går da ud på at studere selve spørgsmålet om valg av præferenceskala for en gruppe individer eller for et samfund som helhed, når der ikke gives nogen oplagt eller entydig måde at summere de enkelte individers præferencer på.

Haavelmo undersøger da først, hvilke resultater man kommer til, hvis man — som Pigou — bruger nationalindtægten som mål for den samfundsmæssige velfærd ud fra den betragtning, at der for det enkelte individ er samvariation mellem indtægt og totalnytte. Hvis man godtager Pigou's forudsætning, at det har mening at måle individernes totalnytter på en sådan måde, at man kan summere dem, så er det klart, at man altid kan sige, hvilket av en række alternative markedspunkter der repræsenterer den størst mulige velfærd; det er da muligt entydigt at afgøre, om en given nedgang i nationalindtægten kombineret med en given udjævning av indtægtsfordelingen vil øge eller mindske den samlede velfærd. Men forudsætningen om summering av de enkelte individers totalnytte kan man jo ikke så godt acceptere, og spørgsmålet blir da, om man kan sige noget om de velfærdsmæssige konsekvenser av ændringer i indkomstfordelingen, hvis man opgir forudsætningen om nyttens direkte målbarhed og nøjes med at bygge på de forudsætninger, som ligger til grund for de enkelte individers indifferenskort (valghandlingsteorien).

Her benytter Haavelmo sig av Pareto's princip, der definerer velfærdsoptimum som en situation, hvor det ikke er muligt at bringe et eneste individ op på et højere indifferensniveau uden at bringe et eller flere andre individer ned på et lavere indifferensniveau. Ud fra denne definition kan man sige, at en forandring, hvorved mindst eet individ kommer op på et højere indifferensniveau, uden at nogen andre samtidig kommer ned på et lavere niveau, repræsenterer en velfærdsgøing. Man befinder sig her på langt sikrere grund m. h. t. objektivitet, end når man definerer velfærd som nyttesummen, men det er unægtelig en svaghed, at Pareto's princip ikke kan sige noget om afgørelser, der fører til, at nogle individers totalnytte stiger og andres synker. Pareto-optimalitet er m. a. o. ikke nogen til-

strækkelig betingelse for, at man kan sige, at en bestemt situation repræsenterer et maksimalt velfærdsniveau; princippet accepterer jo altid udgangssituationen, uanset hvor »uretfærdig« den er. En nærmere analytisk gennemgang av de betingelser, som Pareto-optimalitet fører til m. h. t. allokeringen av produktionsfaktorerne og fordelingen av produktionsresultatet, viser da også, at Pareto's princip, som man måtte vente, ikke fører til nogen entydig bestemmelse av et tilpasningspunkt. Princippet løser ikke selve hovedproblemet ved velfærdsvurderinger.

For at komme udover denne ubestemthed kunne man da indføre en indikatorfunktion for den samfundsmæssige velfærd, ganske analog med de indikatorfunktioner for de enkelte individers totalnytte, man opererer med i valghandlingsteorien. Velfærdsoptimum er da den situation, der repræsenterer maksimum av denne *velfærdsfunktion* under de bibetingelser, der ligger i, at der er visse definitions- og tekniske, organisatoriske og institutionelle sammenhænge mellem de indgående størrelser. Haavelmo viser analytisk, at hvis man har en velfærdsfunktion, der udelukkende afhænger av de enkelte individers totalnytter, så vil maksimum av denne funktion (velfærdsoptimum) repræsentere en Pareto-optimal situation. Dernæst viser maksimumsbetingelserne, at det, at man fastlægger en bestemt velfærdsfunktion, indebærer, at man fastlægger et system av *vægte* (vurderingskoefficienter), der angir den »samfundsmæssige betydning«, som tillægges hvert enkelt individ eller gruppe av individer. Valget av et bestemt markedspunkt må altså til syvende og sidst implicere en vurdering av de enkelte individers eller grupper samfundsmæssige betydning; velfærdsøkonomiens hovedproblem kan med andre ord ikke løses vurderingsfrit. »Det er i grunden bare« — siger forf. — »når en afveining har ført til et markedspunkt som ikke er Pareto-optimalt at en kan si at det kan tas en avgjørelse som ikke innebærer særlig mye vurdering«; kun da er det muligt at forbedre situationen for nogle individer, uden at det bliver på bekostning av andre.

I praksis bliver der ikke alene tale om at vurdere forskellige mulige markedspunkter,

men også om at sammenligne forskellige økonomiske systemer, idet et bestemt markedspunkt (d. v. s. en bestemt fordeling av varerne, tjenesterne og indsatserne) kan tænkes gennemført under flere forskellige økonomiske systemer; i princippet er det f. eks. muligt at gennemføre frikonkurrencesystemets markedspunkt ved hjælp av et system med detaljerede reguleringer, d. v. s. under et helt andet system end frikonkurrencen. Disse problemer behandles nærmere i et afsnit om »Økonomisk likevekt og økonomisk velfærd«, som vil være kendt fra Haavelmo's forelæsninger i København og Århus i 1949 (afsnittet har også været trykt i Statsøkonomisk Tidsskrift 1949 i en revideret version). Herunder kommer han nærmere ind på begreberne »ufrivillige handlemåder« og overbestemte systemer.

Det er klart, at betingelserne for samfundsmæssigt velfærdsoptimum ikke er fuldstændigt givne, så længe man ikke — ved valg av vurderingskoefficienter for de enkelte individer — har fastlagt en velfærdsfunktion for hele samfundet. Der er imidlertid visse *nødvendige* betingelser, som kan udledes uafhængigt av, hvilken velfærdsfunktion man vælger; hvis disse betingelser — som Haavelmo udleder analytisk ved at maksimere velfærdsfunktionen under den bibetingelse, som ligger i produktionsfunktionen, og derpå eliminere velfærdsfunktionen — ikke er opfyldt, vil det altid være muligt ved en anden udnyttelse at øge velfærden således, at nogle individer får øget deres totalnytte, uden at andres går ned (jfr. Pareto's princip). Haavelmo gennemgår da frikonkurrence- og monopoltilfældet med henblik på, om den tilpasning, der fremkommer under disse to markedsformer, tilfredsstiller disse *nødvendige* betingelser for samfundsmæssigt velfærds-optimum. Disse problemer illustreres på en meget anskuelig måde ved et enkelt numerisk eksempel.

Bogen slutter med et afsnit om »Reguleringsproblemer for å oppnå optimal velfærd«, hvor det undersøges, hvorledes man ved offentlige indgreb (f. eks. skatter, subsidier og andre offentlige »styringsparametre«) kan ændre markedsforholdene på en sådan måde, at tilpasningen kommer til at give en

løsning, hvor det ikke længere er muligt at øge totalnyttens for noget individ, uden at det går ud over andre (Pareto-optimum), eller — hvis velfærdsfunktionen er givet — en løsning, der repræsenterer et absolut velfærds optimum under det givne sæt af vurderingskoefficienter for de enkelte individer. Haavelmo giver i dette fængslende afsnit en hel lille fremstilling af interventionismens generelle teoretiske grundlag.

Hermed være bogen anbefalet som en overordentlig klar og velskrevet introduktion til velfærdsøkonomien. Let at læse er den ikke, men arbejdet lønner sig. Matematikskræk bør ikke afholde nogen økonom fra at læse bogen; for en væsentlig dels vedkommende er fremstillingen matematisk, men det er tilstrækkeligt at ha kendskab til de almindelige regler for maksimering og differentiering af funktioner, og bogen indeholder iøvrigt et særligt afsnit, hvor der blir gjort rede for maksimering under bibetingelser. Det er noget af en overtro, at matematisk fremstilling altid gør en bog sværere at læse; har man først overstået besværet med at sætte sig i den oftest ganske simple matematik, der bruges af matematiske økonomer, går det hele meget lettere, og man blir ganske anderledes i stand til at følge og kontrollere forfatterens tankebaner.

Sven Danø.

Robert Fuglsang: Befolkningsudvikling og Befolkningsspolitik i Sovjetunionen. Nyt Nordisk Forlag. Kbh. 1951. 81 sider. Pris: 10,00 kr.

I et nydeligt udstyr foreligger fra Aarhus universitets økonomiske institut et lille skrift om befolkningsspørgsmålet i Sovjetrusland. Det gives ikke ud for andet end et andet-håndsarbejde, men fortæller mange interessante ting fra udenlandske specialafhandlinger. I Vesteuropa knytter vi den stærke befolkningsudvikling i det 19. årh. til industrialiseringen. Industrialiseringen indtræder først i Rusland i det 20. årh. Alligevel bliver befolkningen antagelig femdoblet fra 1725 til 1897. I det sidste år er folketallet antagelig 106 mill. 1950 er folketallet antagelig 195 mill. Når det ikke er større, skønt den naturlige

tilvækst i mange år har svinget mellem 17 — 20 ‰ (fødselspromille 38 og dødelighedspromille 18), hænger det naturligvis sammen med folketab under de to verdenskrige og revolutionen, men også med en stærk nedgang i begyndelsen af 30'erne under landbrugets kollektivisering.

Efter revolutionen har iøvrigt befolkningspolitikken spillet en rolle for udviklingens karakter. Oprindeligt var der i Sovjetstaten en udstrakt frihed i forplantningslivet, herunder let adgang til svangerskabsafbrydelser. En Moskvastatistik for 1935 angiver 17 fødsler, men 38 svangerskabsafbrydelser pr. 1000 indbyggere. 1936 blev befolkningspolitikken lagt brat om. Adgangen til skilsmisse og svangerskabsafbrydelse blev vanskelig, og der indførtes børnetilskud. Det er sjokerende at fødselspromillen allerede året efter stiger fra 34 til 40. Denne linie i befolkningspolitikken er fortsat efter krigen. Børnetilskudene når beløb for de høje børnenumre, der nærmer sig den gennemsnitlige arbejds løn. Der indføres »ungkarleskat« for dem, der ikke har over 2 børn. Ved det femte barn uddeles »moderskabsmedalje af 2. klasse«. Ved det niende barn »moderskabets æresorden 1. klasse«. — og ved det 10. barn »Den heroiske moders orden med certifikat fra den øverste sovjets præsidium«.

Professor Jørgen Pedersen, der har skrevet forordet, mener, det er lykkedes fuldt ud at holde fremstillingen på et objektivt grundlag. Det må i så fald være en særlig form for jydsk objektivitet, der er tale om. Side 15 slår man fast, at krigskommunismens marxistiske samfundsorden får til følge, at produktionen i 1920 kun var ca. 1/5 af produktionen i 1913, og på næste side, at N. E. P. systemet bragte en velgørende vending. — Borgerkrigen nævnes i denne forbindelse ikke med et ord. Den ophører omtrent samtidig med, at N. E. P. politikken påbegyndes. Det er ikke objektivt at undlade omtalen af meget væsentlige faktorer. Det er heller ikke objektivt på et så centralt punkt som levnedsmiddelforsyningen at holde sig til Colin Clark, der kommer til, at den russiske levnedsmiddelforsyning i 1937 var mindre end i 1913. Andre ting i fremstillingen, f. eks. børnedødelighedens nedgang gør i sig selv Clarks resultat usand-

synligt, og Clark er kritiseret bl. a. af Dobb, der naturligvis har slagside, men gode argumenter. Der henvises til Dobbs bog: *Soviet Economic Development since 1917* side 287 ff. Det skal indrømmes, at det er vanskeligt at holde sig midt på vejen, når det er Sovjet, der er emnet, for næsten alt, hvad der foreligger, har en hældning imod grøfterne; men netop på dette område er det meget afgørende for værdien af et forskerarbejde, at der stilles meget strenge krav.

Niels Banke.

Danmarks Vareforsyning og Varefordeling under Besættelsen. Udg. af Direktoratet for Vareforsyning. I komm. hos Gyldendal. Kbh. 1948. 227 sider. Pris: 14,00 kr.

Bogen gennemgår dels de udefra kommende vanskeligheder for den danske vareforsyning under 2. verdenskrig, dels de foranstaltninger, hvormed de forsk. erhverv og deres organisationer samt de statslige myndigheder søgte at imødegå vareknapheden og fordele beholdningerne af de knappe varer. Vigtige led i denne politik var råstof-tildelingsordninger, produktionsreguleringer, pris- og avancekontrol, maksimalpriser og rationeringer — altså for en del indgreb af den art, som en fortsat udvikling i den hidtidige retning kan gøre aktuelle.

Bogens 1. del gennemgår på en klar og velskrevet måde den generelle økonomiske udvikling og politik, mens dens 2. del går ind på de nærmere enkeltheder i bestemmelserne vedr. en lang række enkelte erhverv.

Man hæfter sig bl. a. ved den interessante

oplysning, at de meget kraftige forhøjelser af kornpriserne i krigens første år og de efterfølgende store prisforhøjelser på landbrugsfødevarer faktisk talt ikke gav sig udslag i landbrugsproduktionen, ja end ikke i de dyrkede arealers omfang. Varedir. slutter heraf, at landmændene overvejende er indstillet på at disponere på langt sigt og på at holde sig til sædvanbestemt produktionsomfang og -sammensætning.

Når antallet af egentlige mærkerationeringer blev så ringe under 2. verdenskrig, skyldes det — fremhæver bogen — erhvervsorganisationernes stærke modstand herimod, idet de i stedet henviste til »kunderationeringer« o. l. varefordeling »ad de sædvanlige kanaler«. Den stærkeste politiske og organisatoriske stilling indtog landbruget, men også andre store erhverv var i stand til at trumfe særstandpunkter igennem, særlig fordi regeringerne (og så meget mere departementschefstyret) indtog den principielle holdning kun at gennemføre, hvad alle de store politiske partier og erhvervsorganisationer kunne blive enige om. Fordelingspolitiisk måtte resultatet imidlertid, påpeger bogen, i hovedsagen blive, at jo nærmere en person stod ved de egl. produktionstrin, des større andel fik han i de knappe varer.

Et værk af denne art undgår naturligvis ikke en vis tørhed, men bogen er dog ikke uden pudsige træk, f. eks. oplyses s. 87 om tektilforsyningerne, at i begyndelsen var de for store til, at rationering var nødvendig. senere alt for små til, at det kunne betale sig.

Kai Lemberg.

DANMARKS NATIONALBANK

BALANCE DEN 15. JANUAR 1952

AKTIVER		1000 kr.
Guldbeholdning	69.232	
Korrespondenter i udlandet	500.232	
Veksler på udlandet og fremmed mønt.....	2.190	
Veksler på indlandet.....	36.192	
Lån på obligationer og aktier.....	28.915	
Lån mod statens garanti.....	6.523	
Konto kurant.....	30.025	
Finansministeriets løbende konto.....	310.582	
Finansministeriets konto i h.t.lov af 9. juni 1948 (Beredskab 1950).....	43.523	
Finansministeriets konto vedrørende statsgaranti for betalingsoverenskomster m. m.....	66.729	
Statsforskrivninger modtaget som vederlag for indbetalinger til »Den internationale Bank for Genopbygning og økonomisk Udvikling«	10.815	
Statens regulerings-konto.....	3.898.140	
Obligationer og aktier	109.431	
Skillemønt.....	2.607	
Forskellige debitorer	42.396	
Bankens bygninger	5.943	
Statens grundfondsforskrivning	24.311	
	<u>5.187.786</u>	

PASSIVER		1000 kr.
Seddelomløb.....	1.591.289	
Grundfond.....	50.000	
Reservefond	18.104	
Kurssikrings-konto.....	13.875	
Danmarks Nationalbanks obligationer af 1936	24.000	
Folio	951.019	
Konto kurant.....	92.309	
Finansministeriets konti i h. t. særlige love.....	1.880.159	
Korrespondenter i udlandet.....	493.744	
Forskellige kreditorer.....	73.287	
	<u>5.187.786</u>	

PRIVATBANKEN

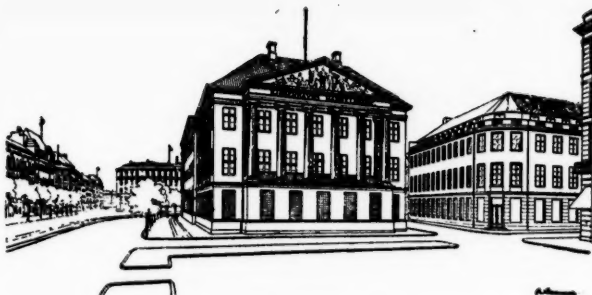
I KJØBENHAVN

Københavns ældste Bank

Hovedkontor: Børsgade 4 . Central Nr. 1

BALANCE ULTIMO DECEMBER 1951

DEBIT		
Kassebeholdning		226.685.557 18
Indenlandske banker og sparekasser:		
Indskud	9.262.214 83	
Kreditter og lån	7.566.304 53	
Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		16.828.519 36
Fremmed mønt og veksler på udlandet		15.615.393 17
Udenlandske obligationer og aktier		999.577 25
Indenlandske obligationer og aktier		0 00
Egne aktier (nom. kr. 000)		143.446.881 24
Panteobligationer		0 00
Indenlandske veksler		28.949.785 43
Udlån		48.944.966 81
Kasse kredit		70.478.282 76
Konto kulant:		281.311.552 83
Indenlandsk regning	103.665.157 65	
Udenlandsk regning	1.308.307 64	
Forskellige debitorer		104.973.465 29
Blandt deponerede sikkerheder under de 5 sidste poster udgør egne aktier		41.752.348 16
nom. kr. 1.373.920 00		
Garantier		64.646.777 60
Faste ejendomme		15.618.200 00
Inventar og boksanlæg		0 00
Kuponer, børs- og stempelmærker		21.738.284 15
Omkostninger		17.415.567 63
		1.099.405.158 86
KREDIT		
Aktiekapital		40.000.000 00
Reserver:		
Lovmæssig reservefond	15.800.000 00	
Ekstra reservefond	10.000.000 00	
Kursreguleringsfond	10.000.000 00	
Dispositionsfond	10.000.000 00	
Overførsel fra forrige år	5.646.791 73	
Jubilæumsfond		51.446.791 73
Follo konto		500.000 00
Konto kulant:		77.309.781 64
Indenlandsk regning	286.281.652 55	
Udenlandsk regning	6.930.995 09	
Udlån på bankbog m. v. med kortere opsigelsesvarsel end 1 måned		293.262.647 64
Udlån på 1 måned eller længere tid		138.905.398 12
Indenlandske banker og sparekasser:		208.638.238 81
Indskud	93.520.421 99	
Kreditter og lån	0 00	
Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		93.520.421 99
Rediskonterede veksler:		16.289.239 33
Indenlandske	0 00	
Udenlandske	234.805 01	
Garantier		234.805 01
Akcept konto		64.646.777 60
Forskellige kreditorer		0 00
Prioritetsgæld i faste ejendomme		84.228.158 12
Rente og provision m. m.		0 00
		30.422.898 87
		1.099.405.158 86

AKTIESELSKABET **KJØBENHAVNS HANDELSBANK**

BALANCE ULTIMO DECEMBER 1951

DEBET		
Kassebeholdning		222,206,171 03
Indenl. banker og sparekasser:		
Indskud	1,596,133 54	
Kreditter og lån	9,586,832 46	
Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		11,182,966 00
Fremmed mønt og veksler på udlandet		45,228,994 85
Udenl. obligationer og aktier		1,732,711 19
Indenl. obligationer og aktier		28,172 66
Egne aktier (nom. kr. 0,00)		172,153,337 18
Panteobligationer		0 00
Indenlandske veksler		17,616,292 78
Udlån		80,568,677 54
Kasse kredit		61,429,121 95
Konto kulant:		474,821,161 03
Indenlandsk regning	52,196,969 87	
Udenlandsk regning	335,140 38	
Forskellige debitorer		52,532,110 25
Blandt deponerede sikkerheder under de sidste 5 poster udgør egne aktier nom. kr. 1,064,000 00		63,633,398 44
Garantier		100,549,777 00
Faste ejendomme		28,472,990 00
Inventar og boxanlæg		0 00
Kuponer, børs- og stempelmærker		21,121,857 40
Omkostninger		25,959,835 43
		1,379,237,574 73
KREDIT		
Aktiekapital		50,000,000 00
Reserver:		
Lovmæssig reservef. I	12,500,000 00	
Lovmæssig reservef. II i h. t. banklovens § 13	6,354,887 95	
Ekstra reservefond	32,822,304 54	
Kursreguleringsfond	3,000,000 00	
Konto for skatter	3,500,000 00	
Overførsel fra forrige år	7,737,729 32	
Follo konto		65,714,921 81
Konto kulant:		75,864,006 74
Indenlandsk regning	338,298,566 69	
Udenlandsk regning	13,337,330 85	
Indlån på bankbog m. v. med kortere opsigelsesvarsel end 1 måned		351,635,897 54
Indlån på 1 måned eller længere tid		157,373,846 72
Indenlandske banker og sparekasser:		324,893,352 67
Indskud	69,392,011 03	
Kreditter og lån	8,037,000 00	
Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		77,329,011 03
Rediskonterede veksler:		45,970,751 73
Indenlandske	0 00	
Udenlandske	216,194 00	
Garantier		216,194 00
Akcept konto		100,549,777 00
Forskellige kreditorer		0 00
Prioritetsgæld i faste ejendomme		93,118,146 58
Rente og provision m. m.		0 00
		36,571,668 91
		1,379,237,574 73

Sine Forsikringer

tegner man i

NORDISK LIV & ULYKKE

Grønningen 17 . Telf. Central 2860 . St. Kongensgade 128

BIKUBENS FORVALTNINGSAFDELING

påtager sig bestyrelse af

kapitaler, der vil være at båndlægge i henhold til testamente, gavebrev, separations- og skilsmissevilkår el. lign.,

legatkapitaler,

pensionsfunds,

kapitaler, der skal tjene til sikring af periodiske ydelser og

kapitaler iøvrigt efter nærmere aftale.

De bestyrede kapitalers samlede pålydende pr. 31. marts 1951: ca. 466 mill. kr.

Vedtægter udleveres i Bikubens filialer eller ved henvendelse

forvaltningsafdelingens kontor, Silkegade 8, K., tlf. centr. 133,
der giver alle oplysninger.

BOGANMELDELSER I NÆRVÆRENDE HÆFTE

Side

<i>R. F. Harrod: The life of John Maynard Keynes</i> (H. Winding Pedersen)	280
<i>Erling Petersen: Keynes-læren og dens betydning for den aktuelle økonomiske politik</i> (H. Schlebaum Larsen)	282
<i>Hans Brems: Reklame, købelyst og købeevne</i> (Bent Hansen)	284
<i>Fritz Voigt: Der volkswirtschaftliche Sparprozess</i> (Bjarke Fog)	286
<i>Økonomisk velferdsteori. Notater fra professor Haavelmo's forelesninger</i> (Sven Danø)	287
<i>Robert Fuglsang: Befolkningsudvikling og befolkningspolitik i Sovjetunionen</i> (Niels Banke)	289
<i>Danmarks Vareforsyning og Varefordeling under Besættelsen</i> (Kai Lemberg) ..	290

MODTAGEN LITTERATUR

GÖRAN NYBLÉN: The problem of summation in economic science. A methodological study with applications to interest, money and cycles. 282 sider (C. W. K. Glerup, Lund 1951). — ERNST WAGEMANN: Berühmte Denkfehler der Nationalökonomie. 272 sider. 10,50 sv. fr. (A. Francke Verlag, Bern 1951). — HELGE KRISTERSSON: De socialekonomiska grupperna och samhällsekonomin. 264 sider. 12,50 sv. kr. (L. T's Förlag, Stockholm 1951). — KENNETH K. KURIHARA: Monetary theory and public policy. 385 sider. 30 sh (Allen & Unwin, London 1951). — Betänkande angående den statliga direkta beskattningen. 399 sider (S. O. U. 1951:51, Stockholm). — Conference on business cycles. 422 sider. 6 \$. (National Bureau of Economic Research, New York 1951). — AXEL H. PEDERSEN: Byggeriets retlige og økonomiske organisation. Anden omarbejdede udgave. 238 sider. 30 kr. (Gyldendal, København 1951). — Beretning fra Priskontrolrådet 1/12 1945—31/3 1949. 507 sider. (J. H. Schultz, København 1951). — SIGURD JENSEN: Kreditforeningen af jydsk Landejendomsbesiddere 1851—1951. (Viborg 1951). — REINHARD BENDIX: Social science and the distrust of reason. 42 sider. 0,50 \$. (University of California Press, Berkeley 1951). — JOHN SOMERSET CHIPMAN: The theory of inter-sectorial money flows and income formation. 154 sider. (Johns Hopkins Press, Baltimore 1950). — HENRI GUITTON: L'objet de l'économie politique. Suivi d'observations de Leon Dupriez et Francesco Vito et d'une bibliographie, analytique et critique. 200 sider. 450 fr. (Marcel Rivière, Paris 1951). — E. A. GOLDENWEISER: American monetary policy. 391 sider. 24 sh. (McGraw Hill, London 1951). — JOHAN AKERMAN: Nationalekonomiens utveckling. 175 sider. 14 sv. kr. (C. W. K. Glerup, Lund 1951). — OTTO MORF: Das Verhältnis von Wirtschaftstheorie und Wirtschaftsgeschichte bei Karl Marx. 133 sider. 12,50 sv. fr. (A. Francke Verlag, Bern 1951). — VAGN MADSEN: Bidrag til belysning af rationaliseringsproblemerne i industrivirksomheder. En økonomisk disputats. 168 sider. 25 kr. (Ejnar Munksgaard, København 1951). — THEODOR GEIGER: Soziale Umschichtungen in einer dänischen Mittelstadt. 130 + 48 sider. 20 kr. (Universitetsforlaget, Århus 1951). — NIELS LINDBERG: Idealer og regler i anvendt økonomik. En økonomisk disputats. 470 sider. 28,50 Kr. (Nyt nordisk Forlag, København 1951). — EDGAR SALIN: Geschichte der Volkswirtschaftslehre. Vierte, erweiterte Auflage. 205 sider. 10,80 sv. fr. (A. Francke Verlag, Bern 1951). — Beretning om de danske bankers virksomhed i året 1950. Afgivet af bankinspektøren. 122 sider. (Bianco Luno, København 1950). — Konkurrencens eller samverkan. Ett diskussionsinlägg om kartell- och monopolproblemer av Hans Brems, Bert Lindström, Jonas Nordenson, Jan Rydström, Ulf af Trolle og Jan Wallander. 260 sider. 8,75 sv. kr. (Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, Stockholm 1951). — NIELS BANKE og POUL WINDING: Konjunkturer og kriser. 440 sider. (Harcks Forlag, København 1951). — SVEN GRÖNHAGEN: Ekonomiskt förlopp och allmänna val i Storbritannien 1850—1950. 104 sider. 8 sv. kr. (C. W. K. Glerup, Lund 1951). — Beretning om Arbejds- og Fabriktilsynets virksomhed i året 1950. 181 sider. (København 1951). — Report of the U. N. mission of technical assistance to Bolivia. 128 sider. 11 sh. (United Nations, New York 1951). — Studies in income and wealth, vol. XIV. 272 sider. 3,50 \$ (National Bureau of Economic Research, New York 1951). — Stats- og kommunaltjenestemænds forhandlingsrätt. 1948 års förhandlingsrättskommittés betänkande. 198 sider. (S. O. U. 1951:54 Stockholm). — Nationalbokföring 1946-50. Beräkningsmetoder och användningen för nationalbudgetering (Konjunkturinstitutet, Stockholm 1951). — MAX KJÆR HANSEN: Afsetningsekonomi II, 2' udg. 121 sider (Harcks Forlag, Kbhvn. 1952).

Bøgerne kan fås til anmeldelse ved henvendelse til redaktionen.

Redaktionen adresse: Nørregade 49^a, København K., tlf. palæ 8728.

Annonceekspedition: Gyldendalske Boghandels annonce-afd., Klareboderne 3, tlf. c. 775
Tidsskriftets bogladepris: 15 kr. pr. årgang, enkeltalg 4 kr. pr. nr. 8 kr. pr. dobbelt nr

GIN

